

Suudi Arabistan'daki Mehir Uygulamalarına Dair Bir İnceleme

Mehmet Ali YARGI*

Özet

Bu çalışmada Suudi Arabistan'da mahkemelere ve sosyal hayata yansıyan birçok yönüyle mehre ilişkin uygulamalar ele alınmıştır. Mehrin kimin hakkı olduğu, kime verildiği, "başlık parası"na veya "kalın"a benzeyip benzemediği, alt ve üst sınırının ne olduğu, peşin veya veresiye; resmî veya gayriresmî belirlenmesinin sonuçları, geline ve ailesine damadın gönderdiği hediyelerin mehrirden sayılıp sayılmayacağı ve mehrin aile hayatındaki işlevi gibi hususlar incelenmiştir. Mehrin aile birliği kurulurken önemli olduğu kadar onun korunmasında, eşler arasında hak ve sorumluluk bakımından dengenin sağlanmasında ve evlilik birliği sona erecekse adaletli bir şekilde sona ermesinde önemli bir işleve sahip olduğu görülmüştür. Bu bakımdan bu çalışma aile hukukunda mehrin önemli bir rol oynadığı İslam hukukunun sistemini, ona dayanmaksızın aile hukukunu düzenleyen diğer hukuk sistemleriyle karşılaştırmak isteyenlere önemli bir imkân sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suudi Arabistan, aile hukuku, mehir, mihr, başlık, kalın, hediye, destiman, evlilik, boşanma.

A Review of Dower (Mahr) Practices in Saudi Arabia

Abstract

This paper deals with different aspects of dower (sadaq, mahr) applications and their impact on courts and social life in Saudi Arabia. And studies what is the dower, who is entitled to it, who receives it, and its likeness and lack of it to the "Bashlik" and "kalin" terms which are used by Turks, the less and the more, its consequences if it was named hastily and recently or secretly and publicly, its relationship with the gifts sent by the husband to his wife and her family and its role in the rights of spouses in married life and so on. It appears through the research that the dower has a great role in the formation of justice between spouses in the rights and duties when the formation of the family and its sustainability and termination. Therefore, the research provides those who want to compare the system in which the dower plays an important role in family law with other legal systems that regulate it and do not depend on the dower.

Keywords: Saudi Arabia, family law, mahr, sadaq, dower, dowry, marriage, gift, divorce.

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı.

Giriş

Çeşitli kültürlerde çok eski zamanlardan beri evlilik akdinin bir şartı veya sonucu olarak erkeğin evlendiği kadına veya ailesine para ve mal verdiği bilinmektedir. Bu paraya veya mala Romalılarda, Atinalılarda ve Batı kültüründe “bride price” (gelin/başlık parası), Yahudilikte “mohar”, Câhiliye Araplarında “mehir (mehr)”, İslâm öncesi Türklerde “kalın”; İslâm’dan sonra da “başlık”, “ağırlık” ve “namzetlik akçesi” gibi isimler verilmiştir.¹ İslâm’da evlenen kadının ailesine değil de sadece kendine para veya mal verme yükümlülüğü getirilerek onun lehine bazı düzenlemelerle daha ziyade “sadak” veya “mehir” adıyla bu uygulama devam ettirilmiştir.²

Mehir geçmişte olduğu gibi günümüzde de aile hukuku alanında İslâm hukukunu uygulamaya çalışan ülkelerde halen önemli bir işleve sahiptir. Evlilik birliğinin oluşumunda eşlerin yakınlaşmasına ve kadının mutluluğuna vesile olurken evliliğin devamında veya sona ermesinde tarafların hak ve sorumlulukları bakımından önemli bir denge unsuru oluşturmaktadır. Onun için İslâm hukukunda kocanın tek taraflı boşama hakkına sahip oluşu, kadının ise doğrudan bu hakka sahip olmayışı, eşlerin hak ve sorumlulukları ile diğer aile davaları ele alınırken sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi için mehrin işlevinin göz ardı edilmesi mümkün görünmemektedir.³

Mehrin önemli bir işlevinin bulunduğu İslâm hukukunu günümüzde uygulamaya çalışan ülkelerin başında Suudi Arabistan gelmektedir. Hanbelî

¹ Ahmet Akgündüz, “Başlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 131; M. Âkif Aydın, “Mehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28:389; Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1974, 273; Orhan Türkdöğen, “Başlık Geleneği ve Sosyolojik Açıklaması”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1991, 1: 168; Ayşe Betül Algül, “Semavî Dinlerde Mehir”, *1. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, ed. Mustafa Yiğitöğlü, Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2018, 115.

² Ayrıca “saduka”, “nihle”, “feriza”, “ecr”, “alâik”, “ukr” ve “hubâ” gibi kelimeler de kullanılmıştır. İbn Kudâme, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki ve Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Riyad: Dâru Âlemi'l-kütüb, 1417/1997, 10: 97. Bu kelimelerin her birinin mehrin değişik yönleri dikkate alınarak yapılan isimlendirmeler olduğu söylenebilir.

³ 1926 Medenî Kanun’un kabulü ve sonrasındaki kanunî düzenlemelerde mehir açıkça yer almamıştır, fakat Müslüman Türk toplumunda sosyal bir uygulama olarak devam etmektedir. Mehir vermenin dâhil olduğu hukukî sistem ve işlev farklı olduğundan Türkiye’deki mevcut aile davalarında onun hangi kanunî temele dayandırılacağı tartışılmaya devam etmektedir. Fakat önerilen çözümlerin ve yapılan uygulamaların onun aile hukuku sistemindeki işlevini tam karşılamadığı söylenebilir. Ayrıntılar için bkz. Aysenur Kılınç - Ahmet Kılınç, “Mehrin Türk Pozitif Hukuk Açısından Yeniden Değerlendirilmesi Gerekliği”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/1 (2019): 103-118; Hatice Selin Pürselim-Arning, “Türk ve Alman Milletlerarası Özel Hukuklarında Mehir Kavramının Vasıflandırılması”, *Public and Private International Law Bulletin* 33/2 (2013): 137 - 151.

mezhebinin mahkemelerde ve fetvâ kurumlarında genel olarak uygulandığı ve okullarda öğretildiği bir ülke olması itibarıyla Suudi Arabistan'ın diğer İslâm ülkelerinden farklı bir yönü de bulunmaktadır.⁴ Ayrıca aşağıda inceleneceği üzere Hanbelî mezhebi meşhur dört fıkıh mezhebi içinde evlenen kızın babasının mehrin bir kısmının veya tamamının kendine verilmesini şart koşabileceğini benimseyen bir mezheptir. Bu anlayış eski Türklerdeki “kalın”, günümüzdeki “başlık parası” uygulamasını çağrıştırdığı için Suudi Arabistan'daki mehîr uygulamalarını incelemek ayrı bir önem arz etmektedir.

Suudi Arabistan bir taraftan nüfusunun yaklaşık üçte biri kadar yabancı barındırmakta, bir taraftan da ülkenin sosyal ve hukukî yapısıyla ilgili birçok araştırma ve yayın yapılmaktadır. Vatandaşlarının yabancılarla çokça evlilik yaptıkları da görülmektedir. Kabilelerin güçlü yapılarının devam ettiği ülkede son zamanlarda sosyal hayatta çeşitli “açılımlar” da dikkat çekmektedir. Bunlara rağmen Suudi Arabistan'ın nispeten kapalı bir toplum görüntüsü arz ettiği veya öyle zannedildiği söylenebilir. Türkiye’de Suudi Arabistan toplumunun inancıyla ilgili çeşitli akademik çalışmalar bulunmakla birlikte sosyal hayatla ilgili önemli çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu bakımdan Suudi Arabistan toplumundaki aile hayatına ilişkin yapılan bu çalışmanın söz konusu boşluğu doldurmaya katkı sağlayacağını ümit ediyorum.

Suudi Arabistan'da diğer alanlarda olduğu gibi aile hukukuna ilişkin resmî iş ve işlemleri düzenleyen pek çok kanun (nizam) ve yönetmelik (lâiha) bulunmakla birlikte aile hukukunun ayrıntılarını düzenleyen bir mevzuat bulunmamaktadır. Aile hukuku genel olarak nasların yanında Hanbelî fıkıh birikimine göre hâkimlerin içtihatları çerçevesinde uygulanmaktadır.⁵ Onun için bu çalışmada konunun teorik yönü genel olarak mu'temet Hanbelî kaynaklardan, ülkede fetvâ vermeye yetkili kişi ve kurumların fetvâlarından yararlanılarak ele alındı. Makale sınırlarını daha fazla aşmamak için diğer mezheplerin görüşlerine ancak başlık parasına, mehrin alt ve üst sınırına yaklaşımları gibi önemli görülen birkaç hususta kısaca işaret edilmekle yetinildi. Maksadımız mehîr ile ilgili ayrıntıya ait her bir hükmün hangisinin fikhî

⁴ Mehmet Ali Yargı, “Suudi Arabistan'da Mezhebe Bağlılık Resmî Uygulamalar Çerçevesinde Bir İnceleme”, *Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslâm Mezhepleri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (Karaman, 25-27 Mart 2016), ed. Halit Çalış, Ali Bayar, Duran Ali Yıldırım, Konya: Sebat Ofset, 2016, 121-147; Yargı, *Suudi Arabistan'ın Yargı Sistemi*, 2. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014, 29, 215.

⁵ Yargı, “Suudi Arabistan'da Mezhebe Bağlılık Resmî Uygulamalar Çerçevesinde Bir İnceleme”, 121-147; Yargı, *Suudi Arabistan'ın Yargı Sistemi*, 29, 213.

bakımdan tercih edileceğini belirlemek olmadığından hükümler, delilleri ve mezheplerin yaklaşımı açısından tartışılmadı; sadece genel hatlarıyla Hanbelî mezhebinin mehir anlayışı ve uygulamaya yansıyan yönü tasvir edilmeye çalışıldı. Yeri geldikçe bu uygulamalar ve sosyal hayata yansımaları hakkında değerlendirmeler yapıldı. Ancak bu araştırma bir sosyoloji araştırması olmadığından meselenin daha ziyade hukukî yönü ele alındı, sosyolojik yönüne kısmen değinildi. Yabancıların mehre ilişkin davalarına da işaret etmek için davanın tarafları Suudi Arabistan vatandaşı değilse uyrukları mümkün olduğunca belirtildi.

Hazırlanması ve yayınlanması çeşitli sebeplerle geciken bu çalışma esasında 2009 yılı başından 2012 ortalarına kadar Riyad Ahvâl-i Şahsiyye Mahkemesi (RAŞM) ile Riyad Genel Mahkemesi'nde (RGM) yapılan incelemelere ve gözlemlere dayanmaktadır.⁶ Ayrıca Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanan yargı kararlarından, Suudi Arabistan toplumundaki mehir uygulamalarına ilişkin sosyal araştırmalardan ve az da olsa medyaya yansıyan olaylardan ve bilgilerden yararlandı. Makalede adı geçen mahkeme belgelerine atıf yapıldığında olayların yeri zikredilmedi. Başka şehirlerdeki mahkeme belgelerine veya olaylara atıf yapıldığında dikkat çekmek için sadece onların isimleri zikredildi. Şunu belirtmek isterim ki, ictihadî konularda hâkimler ve müftüler, farklı hükümler ve fetvâlar verebildiğinden mehre ilişkin tüm uygulamalara da erişmem mümkün olmadığından bu araştırma, Suudi Arabistan'daki mehre ilişkin bütün uygulamaları yansıtmamakta, sadece onlara ilişkin bir fikir vermektedir.

Elinizdeki bu araştırmada, önce mehrin kapsamını belirlemek için tanımı yapılacak ve mehrin kimin hakkı olduğu ele alınacaktır. Sonra kadının mehri almaya ne zaman hak kazanacağı, kocasının mehri geri alıp alamayacağı, mehrin miktarı ile alt ve üst sınırı, peşin ve veresiye oluşu, belirlenen resmî ve gayiresmî mehrin hükmü, geline veya ailesine hediye olarak verilenlerin mehir ile ilişkisi ve mehrin aile hukuku içindeki işlevi gibi konular incelenmeye çalışılacaktır.

1. Mehir Nedir?

Hanbelîler genelde mehri “evlilik akdinde akit esnasında veya sonrasında verilmesi kararlaştırılan (malî) bedel” diye tarif ederler. Aralarında evlilik akdi

⁶ Adı geçen mahkemelerde araştırma izni veren sayın yetkililere, araştırmam esnasında gerekli yardımları gösteren değerli hâkimlere ve diğer görevlilere teşekkürü bir borç bilirim.

bulunmayan bir erkeğin bir kadını eşi zannederek veya zina yapmaya zorlayarak onunla cinsel ilişkiye girmesi halinde de kadına mehr-i misil verilmesi gerektiğini⁷ kabul ettiklerinden bu anlayışı yansıtmak için bazı Hanbelîler mehrin tanımına “evlilik akdinde veya evlilik akdinin benzerinde...” ifadesini eklerler. Bazı durumlarda veliye verilmesi kararlaştırılan meblağ da mehr sayıldığından ya da gelin tarafına verileceği zaten bilindiğinden tanımda mehrin kime verileceği açıkça belirtilmez.⁸

Mehir, kocanın evlilik akdi neticesinde hanımının cinsel yönünden faydalanmasının (menfaat) mubah hale getirilmesinin bedeli olarak görülür.⁹ Şüpheyle veya zorla yapılan cinsel ilişkilerde kadına ödenecek malî bedeli de içine alacak şekilde kısaca kadının cinsel yönünden faydalanmanın bedeli olduğuna da işaret edilir.¹⁰ Aşağıda evlilik akdi yapılarak belirlenen mehir ele alınacaktır.

Mehir verilmesi evlilik akdinin zorunlu bir sonucu olduğundan mehrin Allah hakkı mı yoksa sâbit olduktan sonra kadının kendi mehir hakkını düşürme yetkisi bulunduğu kul hakkı mı olduğu literatürde tartışılmış; Allah hakkı olarak görülürse eşler arasındaki helâllığın akit ile mehrin beraber sonucu olduğu, kul hakkı olarak görülürse sadece evlilik akdiyle helâllığın gerçekleştiği belirtilmiştir. Bu tartışmalar mehrin gerçek bir bedel olup olmadığı tartışmasını da beraber

⁷ Aralarında evlilik akdi bulunmayan bir erkeğin bir kadını hanımı zannederek onunla ilişkiye girmesi halinde kadına mehr-i misil ödeneceği genelde kabul edilir. Zinaya zorlanarak ilişkiye girilen kadına da mağduriyetinin nispeten giderilmesi için belli bir miktar mal ödenmesi gerektiği de genel olarak kabul edilir. Hanbelîler, Mâlikîler ve Şâfilîler bu maldan da mehir olarak söz ederler. Fakat mehrden farklı olarak bu malın kadının cinsel yönünden bu şekilde faydalanmanın helâl olmasının bir sonucu olarak değil, onun menfaatini itlâf etmenin bir sonucu olarak verileceğini ve olayın tekrar etmesi halinde mehrin de tekrar verilmesi gerektiğini belirtirler. Hanefîler ise bu tür gayrimeşru ilişkilerde kadına ödenecek malın sahih bir evlilik akdi sonucu verilen bir mal olmadığını, aralarında sahih bir akit veya akit şüphesi bulunmadan ilişkiye girildiğinden malî ceza/bedel olarak verildiğini belirtmek için “ukr” terimini kullanırlar. Ayrıntılar için bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 186; Alâüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Süleyman b. Ahmed el-Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Ebû Abdullah Muhammed Hasen İsmâîl, Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1418/1997, 8: 306; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına' ani'l-İkna'*, Riyad: Suudi Arabistan Adalet Bakanlığı Yayınları, 1421/2000, 11: 512; Muhammed b. İbrahim Âlişseyh, *Fetâvâ ve resâilü Semâhati's-Şeyh Muhammed b. İbrahim b. Abdüllatif Âlişseyh*, cem ve tert. Muhammed b. Abdurrahman b. Kâsım, Mekke: Matbaatü'l-hukûme, 1399, 10: 208; Halil b. İshâk el-Cündî, *et-Tavzîh fi şerhi'l-Muhtasari'l-fer'î li'bni'l-Hâcib*, Kahire: Merkez Necîbuveyh, 1429/2008, 4: 204; Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibu'l-celil li şerhi Muhtasari Halil*, Dâru âlemi'l-kütüb, ts, 5: 202-203; Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1418/1997, 3: 308; Alâüddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Muavvaz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1424/2003, 10: 115.

⁸ Tanımlar için bk. Buhûti, *Keşşâfu'l-kına'*, 11: 447; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi' şerh-u Zâdi'l-müstakni'* (Müessesetü'r-risâle - Dâru'l-müeyyed, ts.), 533.

⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 100, 107.

¹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 100, 107, 186; *Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 74.

getirmiştir.¹¹ Fakat konumuzun sınırlarını aşacağından bu tartışmalara girilmeyecektir.

Hanbelilere göre mehir olarak ödenecek bedel altın, gümüş, para, ev veya otomobil şeklinde bizzat mal olabileceği gibi malî kıymet ile ölçülebilecek bir hizmet veya menkûl ya da gayrimenkul bir eşyanın belli bir süre kullanılması gibi bir menfaat de olabilir.¹²

Kur'ân-ı Kerim'de evlenilmesi haram olan kadınlar tek tek belirtildikten sonra “*Bunların dışındaki kadınları, iffetli davranarak ve zina etmeden mallarınızla istemeniz size helâl kılındı*” (en-Nisâ 4/24) denildiği için evlenen kadına “malî bir karşılık” verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Onun için mehrin ya bizzat mal ya da mal ile kıymetlendirilen bir hizmet veya menfaat olması gerektiği belirtilmiş, bu açıdan bazı hizmetlerin ve menfaatlerin mehir olarak belirlenip belirlenmeyeceği tartışılmıştır.

Yapılması karşılığında ücret almak câiz olan bina yapmak veya elbise dikmek gibi bir hizmetin koca veya üçüncü kişiler tarafından evlenecek kadın için yapılmasının mehir olarak belirlenebileceği Hanbelî mezhebinde genel olarak kabul edilmiştir. Öğretim karşılığında ücret alınabileceğinden hareketle herhangi bir sanatın, mesleğin, edebiyatın veya bilimin öğretilmesinin mehir olarak belirlenmesi de câiz görülmüştür. Karşılığında ücret almak câiz görülmediğinden Kur'ân'ın veya bir sürenin öğretilmesinin mehir olarak belirlenmesi Hanbelîlerin geneli tarafından câiz kabul edilmemiştir.¹³ Ahmed b. Hanbel'in bunu mekruh veya câiz gördüğüne dair de iki farklı rivayet bulunmaktadır.¹⁴ Mezhep içinde Kur'ân öğretme karşılığında ücret alınabileceğini dikkate alarak bunun mehir olarak belirlenmesinin câiz olduğunu söyleyenler de olmuş, fakat bu görüş mezhep görüşü olarak benimsenmemiştir.¹⁵ Bununla birlikte Suudi Arabistan İlmî Araştırmalar ve İftâ Dâimî Komisyonunun Kur'ân'ın bir kısmının öğretilmesinin veya mushaf-ı şerif verilmesinin mehir olarak belirlenebileceğine fetvâ verdiği görülmektedir.¹⁶

¹¹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 227.

¹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 103, 108; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 228; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 534; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, 11: 450.

¹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 99, 101; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 234; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 534; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, 11: 454-455.

¹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 103.

¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 103; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 234.

¹⁶ *Fetâua'l-Lecneti'd-Dâime li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ*, cem ve tert. Ahmed b. Abdurrazzâk ed-Düveys, Riyad: Dâru'l-müeyyed - Dâru'l-âsime, 1424, 19: 35.

Aşağıdaki birçok örnekte görüleceği üzere incelediğim belgelerden ve gözlemlerinden hareketle Suudi Arabistan'da uygulamada mehir olarak genellikle para, altın ve çeşitli takıların, bazen de küçükbaş hayvan¹⁷ gibi diğer malların belirlendiği anlaşılmaktadır. Belli bir hizmetin mehir olarak belirlendiğine ise nadiren rastlanıldığı¹⁸ söylenebilir. Onun için bu çalışmada hangi hizmetlerin mehir olarak belirlenebileceği tartışmalarının ayrıntılarına girilmeyecektir.

Evlilik akdi yukarıda zikredilen yönüyle bedelli bir akit olduğundan belirlenen mehrin hangisinin geçerli olup olmadığını tespit etmek için birçok açıdan satım veya kira akdinin bedellerine kıyaslanır. Fakat evlilikte esas maksat para kazanmak olmadığından bazı durumlarda mehrin geçerli kabul edilmesinde daha esnek davranılır. Yoksa evlilik kadının “zâtının” veya “menfaatinin satılması” için yapılan bir akit olarak görülmez. Mehir de kadının “satımının” bedeli sayılmaz. Kaldı ki Hanbelîler evlilik akdinin “inkâh” ve “tezvîc” (evlendirme) kelimelerinin dışında “kızı sattım”, “kiraladım” veya “verdim” gibi bir söz ile yapılamayacağına bile titizlik gösterirler.¹⁹ Evlilik akdi sonucunda koca, hanımının zatına mâlik olmaz, sadece onun cinsel yönünden yararlanması helâl hale gelir.²⁰ Mehir bir satım bedeli olmadığı için, meselâ mehir olarak verilen bir gayrimenkul üzerinde şuf'a hakkı söz konusu olmayacağı genel olarak kabul edilir.²¹

Kadın açısından evlenerek mehir almak, evlenmesindeki maksatlarından birisi olarak düşünülebilir. Bir kadın evleneyim de, altınım, takılarım, evim, arabam ve diğer imkânlarım olsun diye düşünebilir. Fakat bunlar evliliğin asıl maksadı olarak görülmez. Onun için evlenme akdinin asıl maksadının maddî bir bedel, yani mehir elde etmek olmadığı,²² dengi bir erkek bir kıza tâlipse ve kız da istediği halde sırf daha yüksek mehir veren bir damat bulmak için, velâyeti altındaki kıza

¹⁷ Bir evlenme akdinde peşin yetmiş küçükbaş, veresiye 35.000 riyal mehir olarak belirlenmiştir. Riyad Gazetesi, “Silâhu'l-mer'e fi vec'hî't-talâk”, erişim: 24 Şubat 2010, <http://www.alriyadh.com/2010/02/24/article501151.html>.

¹⁸ Fakir bir adamın mehir olarak kayınpederinin yanında bir ay çalışması karşılığında kızıyla evlendirilme teklifine ilişkin fetva sorduğu, cevap olarak bu evliliğin ve mehrin sahih olacağına belirtildiği görülmektedir. *Fetâvâ'l-Lecneti'd-Dâime li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ*, 19: 42.

¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9: 360; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, 11: 233.

²⁰ Hanbelî mezhebi içinde evlilik akdinin konusunun kadının cinsel yönünden “faydalanma menfaati” mi “menfaat mülkiyeti” mi yoksa bu “faydalanmanın helâl hale gelmesi” mi olduğuna ilişkin görüşler için bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 6.

²¹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 6: 237; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 431

²² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 138; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 536; *Ebhâsü Hey'eti Kibârî'l-Ulemâ bi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye*, 5. Baskı, Riyad: er-Riâsetü'l-Âmme li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ, 1434/2013, 2: 485.

evlendirmekten kaçınan velinin velâyetinin düşürüleceği belirtilmiştir.²³ Bu sebeple mehir evlenme akdinin bir unsuru olarak görülmemiştir. Akit esnasında mehri belirlemek sünnet veya müstehap olarak görülse²⁴ de şart sayılmamış, hiç mehir konuşulmadan da evlenme akdinin yapılabileceği ve evlendikten sonra da belirlenebileceği kabul edilmiştir.²⁵ Evlenme akdi yapılırken verilecek mehir belirlenmiş olsun veya olmasın kocanın evlendiği kadına henüz hiçbir şey vermeden de onunla evlenme akdinden sonra cinsel birliktelik yaşaması câiz görülmüştür.²⁶

Mehir evlenme akdinin bir unsuru veya geçerlilik (sıhhat) şartı olarak değil, bir sonucu olarak görüldüğünden mehir vermeden evlenmek şart koşulsa dahi, evlenme akdinin geçerli olduğu söylenmiş, fakat bu durumda kadına “*mehr-i misil*” yani evlenen kadının emsâli kadınlara verilen miktarda bir mehir vermek gerektiği belirtilmiştir.²⁷

Eğer belirlenen mehir geçersiz (fâsit) bir mehir olursa evlenme akdi yine de geçerli sayılmış; sahih halvet veya zifaktan sonra kadına mehir-i misil verilmesi, kocanın eşini zifaktan ve sahih halvetten önce boşaması halinde ise, mehir-i mislin yarısının verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Meselâ mehir olarak domuz veya şarap verilmesi kararlaştırılsa evlenme akdi geçersiz değildir, yine de sahihtir. Fakat domuz veya şarap dinen kıymet ifade etmediğinden (gayrimütekavvim) kadına bunlar verilmez, mehir-i misil verilir.²⁸

Yukarıda zikredilen hükümler, evlilik akdinin kadının satımı veya hizmetinin kiralanması; mehrin de bu satım veya hizmet bedeli olarak düşünülmeyeceğini göstermektedir. Çünkü evlilik akdinde mehir belirlenmediğinde

²³ Muhammed b. İbrahim, *Fetâvâ*, 10: 193.

²⁴ Evlenme akdi sırasında mehri belirlemenin şart olmadığına görüş birliği vardır. Buhûti ve Haccâvî akit esnasında mehrin belirlenmesinin sünnet olduğunu söylemişlerdir. Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 534; Buhûti, *Keşşâfu'l-kıma*, 11: 449; Ebu'n-Necâ Şerefüddin Mûsâ b. Ahmed b. Mûsa el-Haccâvî, *el-lknâ' li tâlibi'l-intifâ*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Riyad: Dâratü'l-Melik Abdülaziz, 1423/2002, 3: 375. İbn Kudâme ve Fütühî akit esnasında mehrin belirlenmesinin müstehap olduğunu ifade etmişlerdir. Merdâvî de Hanbelilerin çoğunun bu görüşte olduğunu belirtmiştir. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10, 98; İbnü'n-Neccâr Ahmed b. Abdülaziz el-Fütühî, *Münteha'l-irâdât (Buhûti'nin şerhi ile birlikte)*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Müessesetü'r-risâle, 1421/2000, 5: 233; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 226.

²⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 98; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 534; *Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 53.

²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 147.

²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 137-139; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 539; *Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 32, 78. Mezhepler içinde sadece Mâlikiler mehri evlenme akdinin bir rüknü saymışlardır. Bu sebeple mehir vermeme şartıyla yapılan evlenme akdini fâsit görmüşlerdir. Fakat mezhebin meşhur görüşüne göre bu şekilde yapılan akit zifaktan önce feshedilir, zifaktan sonra feshedilmez, kadın sadece mehir-i misil almaya hak kazanır. Zifaktan önce feshedilmesinin vâcib olduğunu söyleyenler de müstehap olduğunu söyleyenler de olmuştur. Halil b. İshâk, *et-Tavâzih*, 3: 505; 4: 161, 192; Hattâb Ruaynî, *Mevâhibu'l-celil*, 5: 42, 187-188.

²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 116-118; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 245; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 536-539

veya geçersiz olduğunda satım ve kirada olduğu gibi akdin de geçersiz (fâsit) veya hükümsüz (bâtl) olması gerekirdi. Hâlbuki böyle bir durum söz konusu değildir. Bununla birlikte Hanbelî mezhebinde diğer mezheplerden farklı olarak baba, kızının mehrinin bir kısmının veya tamamının kendine verilmesini şart koşabileceğine dair hükümler benimsendiğinden Suudi Arabistan'daki mehir uygulamaları bir yönüyle Türkiye'deki bazı bölgelerde var olan ve mehir denince bazı kimselerin aklına gelen "başlık parası"nı çağrıştırabilir. Bu da "kızın satılması" şeklinde yorumlara sebep olabilir. Onun için mehrin kimin hakkı olduğu incelenerek mesele bu yönden de aydınlatılmaya çalışılacaktır.

2. Mehir Kimin Hakkıdır ve Kime Teslim Edilir?

Mehir esasen evlenen kadının hakkı olarak görülür, onun malıdır ve normalde kendisine teslim edilmesi gerekir. Kadın meşru ölçüler içinde mehri üzerinde dilediği şekilde tasarrufta bulunabilir. Fakihler arasında bu konuda bir ihtilaf bulunmamaktadır.²⁹

Mehrin esasen evlenen kadının hakkı olduğu fakihlerce genel olarak kabul edilmekle birlikte Hanbelîler, babanın gelin olacak kızına verilecek mehrin tamamının veya onun belli bir miktarının kendisine verilmesini şart koşabileceğini kabul etmişlerdir.³⁰ Suudi Arabistan'daki uygulamada da bu anlayış devam ettirilmektedir. Mehir bir taraftan evlenen kadına ait ve onun özel mülkü olarak görülürken ve bu durum her fırsatta vurgulanırken,³¹ diğer taraftan babanın çocuğunun malında hakkı olduğu dikkate alınarak kızının mehrinin bir kısmının veya tamamının kendisine verilmesini şart koşabileceği belirtilir.³² İlmî Araştırmalar ve İftâ Dâimî Komisyonu'na Türkiye'deki "başlık" denilen ve babanın kızını, meselâ bin riyal karşılığında evlendirip bu parayı kendi ihtiyaçları için kullanmasının câiz olup olmadığı sorulmuş; Komisyon bunun câiz olduğuna, fakat sadece ihtiyacı varsa bunu almasının daha uygun düşeceğine, babanın söz konusu meblağı almakla fâsik olmadığına ve evlendirme velâyetinin düşürülemeyeceğine fetvâ vermiştir.³³

²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 163.

³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 118-121; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 248; Buhâtî, *er-Ravzu'l-murbi'*, 536; Buhâtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, 11: 465

³¹ Abdülaziz b. Abdullah İbn Bâz, *Mecmûu fetâvâ ve makâlat mütenevvî'a*, cem ve tert. Muhammed b. Sa'd eş-Şüvey'r (Riyad: Riâsetü İdaratü'l-Buhûsî'l-İlmiyye ve'l-İftâ, 1425/2004), 21: 89; *Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 42, 43, 69.

³² Muhammed b. İbrahim, *Fetâvâ*, 10: 206; *Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 66, 68-69.

³³ *Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 68.

Hanbeliler zikredilen bu görüşlerini Hz. Şuayb'ın (as) Hz. Musa'ya (as) "Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık şu iki kızından birisini sana nikâhlamak istiyorum" sözüne (el-Kasas 28/27) ve Hz. Peygamber'in (sav) "kişinin malının babasına ait olduğunu yani çocuğunun kazancında babanın hakkı bulunduğunu" ifade eden hadisine³⁴ dayandırmaktadırlar.³⁵ Baba, kızının mehrinin bir kısmının veya tamamının kendine verilmesini şart koştuğunda mehir önce kadına verilmiş, sonra babası kızından almış gibi farz edilmiş ve buna göre hükümler tespit edilmiştir. Meselâ damadın mehir olarak bin lira evlendiği kadına, bin lira da onun babasına vermesi karşılığında evlilik akdi yapılsa toplam iki bin liralık mehir belirlenmiş olur ve bu belirleme geçerli sayılır. Baba kendine verilecek payı "mehri alma niyetiyle" teslim alınca ona mâlik olur. Şayet kadın ve babası belirlenen paraları teslim aldıktan sonra koca, eşini zifaktan önce boşasa, verdiği mehrin yarısını geri almaya hak kazanır. Fakat geri almaya hak kazandığı yarım mehri babadan talep etmez, kadından talep eder. Mehrin tamamının babaya verilmesi karşılığında evlilik yapılsa, baba mehrin tamamını teslim alsın, aynı şekilde koca eşini zifaktan önce boşasa, bu durumda da koca yine geri almaya hak kazandığı yarım mehri kadından talep eder, babadan talep edemez. Çünkü her iki halde de koca mehri kadına vermiş, mehrin tamamı kadının olmuş, dolayısıyla mehri esasında kadın teslim almış, sonra kadının babası parayı ondan almış sayılır. Onun için borçlu, kadın kabul edilir.³⁶ Bununla birlikte özellikle mehrin tamamının babaya verilmesi şart koşulmuş ise, yarım mehrin kadının babasından da geri istenebileceğini uygun gören Hanbeliler bulunmaktadır.³⁷

Diğer taraftan Ebû Ya'lâ (ö. 458/1066), İbn Akil (ö. 513/1119) ve İbn Kudâme (ö. 620/1223) gibi bazı Hanbeliler mehrin tamamının babaya verilmesinin şart koşulmasını, ancak mal varlığını aldığı anda kızını ekonomik olarak zor duruma düşürmeyecek (ichâf) olması halinde geçerli olduğunu, aksi halde geçerli olmadığını ve mehrin tamamının kıza ait olduğunu söylemişlerdir.³⁸ Fakat Takıyyüddîn İbn

³⁴ Rivâyet edildiğine göre bir adam Rasûlullah'a (sav) gelerek "Yâ Rasûlallâh! Benim malım ve çocuğum var. Babam malımı alıyor." diyerek şikâyetle bulunmuştur. Hz. Peygamber "Sen de malın da babana aittir (yani babanın onda hakkı vardır). Çocuklarınız sizin en hoş kazancınızdır. Çocuklarınızın kazandıklarından yiyebilirsiniz" demiştir. Hadisin değişik rivayetleri için bk. Ebû Dâvûd, "Buyu", 79; İbn Mâce, "Ticârât", 64.

³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 120; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, 11: 465

³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 118-121; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 248; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 536; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, 11: 465

³⁷ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 249.

³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 120; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 249; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, 11: 465.

Teymiyye'den (ö. 728/1328) nakledildiği üzere kız daha önce mehre zaten sahip olmadığından onun babası tarafından alınmasının kızı ekonomik olarak zor durumda bırakacağını tasavvur etmek pek mümkün görünmemektedir.³⁹ Kaldı ki kız, babasının evindeyken babası, kocasının evindeyken de kocası onun nafakasını temin etmek zorunda olduğundan bu açıdan da kızın ekonomik olarak zor durumda bırakılmasının söz konusu olmayacağı söylenebilir. Yine de babanın söz konusu hakkını kullanabilmesi için kızının mehrinden bir meblağı alıp diğer çocuğuna vermemesinin, kızı mehre muhtaç olduğu halde ona zarar verecek şekilde mehri ondan almamasının şart olduğu söylenerek⁴⁰ hakkın suistimal edilmesinin önlenmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır ki bu yerinde bir anlayıştır.

Kadının dedesi, erkek kardeşi veya amcası gibi bir velisinin ise mehrin bir kısmının veya tamamının kendisine verilmesini şart koşması halinde onların kadının özel mülkünden onun izni olmadan bir şey almaları câiz olmadığından bu şart bâtil sayılmış ve üzerinde anlaşılan meblağın tamamının kadına ait olacağı ifade edilmiştir.⁴¹ Farklı bir görüş olarak Ebû Ya'lâ'nın bu durumda mehri fâsit saydığı ve kadına mehr-i misil verilmesi gerektiğini söylediği nakledilmiştir.⁴²

Hanbeliler mehir belirlenirken kızın babasının kendisine de belli bir meblağ verilmesini şart koşabileceğini kabul etmekle birlikte mehrin esasen kadının malı sayıldığını ve üzerinde tasarruf hakkının kadına ait olduğunu her fırsatta vurgulamışlardır. Mehrin tamamı esasen bizzat kadının hakkı olarak görüldüğünden evlenme akdi yapıldığı zaman mehir tespit edilmiş ise kadının ona mâlik olacağı, zifaktan önce boşandığında daha önce teslim aldığı mehrin yarısını kocasına geri verecek olmasının bu mülkiyete engel teşkil etmeyeceğini belirtmişlerdir. Mülkiyetin sonuçlarına ilişkin hükümleri de bu anlayış çerçevesinde belirlemişlerdir. Meselâ belirlenen mehir arazi veya hayvan gibi muayyen bir mal ise ve kadının onu kabzetmesine kocası engel olmamışsa evlilik yapıldığı andan itibaren kadın bu mallarda tasarrufta bulunabilir, mala bitişik veya ayrık artışlar da kadına ait olur. Aynı zamanda kadın mehir olarak sahip olduğu bu malının zekâtını vermesi gerekir. Tazmin sorumluluğu da ona aittir. Kocasını, mehir olarak belirlenen bu muayyen malı

³⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 249; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, 11: 465.

⁴⁰ Muhammed b. İbrahim, *Fetâvâ*, 10: 206; *Fetâvâ'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 66, 68-69, 73.

⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 120; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 250; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi'*, 536; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, 11: 466; Muhammed b. İbrahim, *Fetâvâ*, 10: 205-207; *Fetâvâ'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 66.

⁴² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 120; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 250.

kadının kabzetmesine izin vermemişse ancak o zaman tazmin sorumluluğu kocanın üzerinde olmaya devam eder. Mehir olarak belirlenen mal, muayyen bir mal değil de altın veya para gibi bir zimmet borcu ise kadın, onu kabzetmeden tasarrufta bulunamaz.⁴³

Koca hanımını sahih halvet ve zifaktan önce boşasa, verdiği mehrin yarısını geri alma hakkına sahiptir. Kadın reşit ise ayrıldığı kocasına jest olsun diye diğer yarısını da bağışlayabilir. Fakat babası dahi olsa kadının velisinin mehrin yarısını bağışlama yetkisinin bulunmadığı genelde kabul edilir.⁴⁴ Babanın kızını mehirsiz evlendirmesi de geçerli kabul edilmez. Bu şekilde evlendirse dahi kızın mehr-i misil alma hakkı bulunduğu belirtilir.⁴⁵

Ayrıca bâkire dahi olsa reşit kızın mehrini, onun izni olmadan babasının teslim alma (kabz) hakkının bulunmadığı, babanın ancak küçük veya kısıtlı (ehliyetsiz veya eksik ehliyetli) kızının mehrini kabzedebileceği belirtilmiştir.⁴⁶ Onun için kocanın mehri reşit olmayan kadının (eşinin) velisine, onun vasisine veya hâkime teslim etmesiyle borçtan kurtulmuş olacağı, fakat bâkire dahi olsa reşit kadının babasına veya başka birine teslim etmekle borçtan kurtulmayacağı; ancak kadına veya vekiline teslim edince borçtan kurtulacağı ifade edilmiştir. Dolayısıyla koca mehri kayınpederine verdiğini ileri sürse, kadının bunu inkâr etme ve mehri kocasından isteme hakkının bulunduğu, bu durumda kocanın ancak verdiğini iddia ettiği kişiye rücu edebileceği vurgulanmıştır.⁴⁷ Mezhep görüşünün bu şekilde olduğu belirtilmekle birlikte mezhep içinde babasının reşit bâkire kızının mehrini onun izni olmadan teslim alabileceğini benimseyen farklı bir görüşün bulunduğu rivayet edildiği de ifade edilmektedir. Bu ikinci görüşe göre damat, mehri kayınpederine teslim ettiğinde borcunu ödemiş sayılır; kız mehrini babasından ister. Babası mehri harcamamış ise kalan kısmı ondan alır.⁴⁸ Babanın kabzetme hakkının bulunup bulunmadığı tartışılan mehrin, akit esnasında kendisine verilmesini şart koşmadığı

⁴³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 121-128; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 262; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, 11: 473.

⁴⁴ Yarım mehri bağışlayabilecek kişiyle ilgili olarak âyette (el-Bakara 2/237) ifade edilen "nikâh bağını elinde bulunduran kişi"yi kadının velisi olarak yorumlayarak veya kızının malından babasının alabileceğini göz önünde bulundurarak özellikle küçük kızın alacağı yarım mehri babanın bağışlayabileceğine dair mezhep içinde farklı bir görüş ileri sürenler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in de bu görüşü savunduğuna dair bir rivayet bulunduğu belirtilmiş, fakat aksi rivayetler daha kuvvetli bulunmuştur. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 161; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 272; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, 11: 482.

⁴⁵ Fetâvâ'l-Lecneti'd-Dâime, 19: 78.

⁴⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 254; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 537; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, 11: 469.

⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 168; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, 11: 487.

⁴⁸ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 254.

ve kızına verilmek üzere anlaşılan mehir olduğu söylenebilir. Çünkü kadına verilmesi kararlaştırılan mehri, babası teslim aldığı halde kızına ulaştırmazsa babasından onu talep etme hakkı bulunduğu belirtilmiştir. Yoksa babaya verilmesi şart koşulan mehri onun doğrudan teslim alması tartışılmamıştır.

Uygulamada birçok evlenme akdinde mehrin babanın veya daha genel ifadeyle “velinin eline teslim edildiğinin” belirtildiği, bazılarında ise velinin ikrarına göre “mehrini teslim alındığının” belirtildiği ve bütün bunların evlilik akdi zabıtlarında ve belgelerinde (aile cüzdanları) tescil edildiği görülmekte, bu uygulamanın nispeten yaygın olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹ Velisi reşit olmayan bir kızın evlilik akdini yapması halinde mehri zaten veli teslim almaktadır. Fakat son yıllarda sosyokültürel hayattaki gelişmelerin ve idari talimatların ergenlik hatta rüşd çağına gelmeyenlerin evlilik akdinin yapılmasını büyük oranda azalttığı söylenebilir.⁵⁰

Mehrin veliye teslim edildiği ileri sürüldüğü halde, bu durum daha önce evlilik akdi zaptında tescil edilmemiş ise onun bir takım hukukî problemlere yol açtığı, mağduriyetlerin yaşandığı ve bu sebeple birçok davanın açıldığı görülmektedir. Kural olarak kadın mehrini teslim almadığını ileri sürer, koca da bunu inkâr ederek mehrini ödediğini veya mehir borcundan hanımının ibra ettiğini iddia eder ve bunu ispat edemezse, yeminiyle birlikte kadının sözünün esas alınacağı

⁴⁹ Meselâ RAŞM'ne bağlı olarak evlilik akdi işlemlerini yapan (*mezun*) M. bin S. el-Burkân'ın yaptığı işlemlerin kaydedildiği Nikâh Zabıt Defteri 1. ciltteki 25.03.1426 (04.05.2005) tarih ve 11 sayılı evlenme akdinde 5.000 riyallik mehrin; 18.12.1429 (16.12.2008) tarih ve 22 sayılı evlenme akdinde 50.000 riyallik mehrin; 22.02.1430 (17.02.2009) tarih ve 25 sayılı evlenme akdinde 20.000 riyallik mehrin, 29.05.1430 (24.05.2009) tarih ve 43 sayılı evlenme akdinde 40.000 riyallik mehrin kadının babasına/velisine teslim edildiğinin veli tarafından ikrar olunduğu tescil edilmiştir.

23.02.1430 (18.02.2009) tarih ve 26 sayılı evlenme akdinde ise 50.000 riyallik mehrin, 12.04.1430 (08.04.2009) tarih ve 29 sayılı evlenme akdinde 40.000 riyallik mehrin, 12.04.1430 (08.04.2009) tarih ve 30 sayılı evlenme akdinde 30.000 riyallik mehrin, 22.04.1430 (18.04.2009) tarih ve 31 sayılı evlenme akdinde 50.000 riyallik mehrin akit meclisinde, 22.04.1430 (18.04.2009) tarih ve 32 sayılı evlenme akdinde 10.000 riyallik mehrin akit meclisinde, 15.05.1430 (10.05.2009) tarih ve 38 sayılı evlenme akdinde 25.000 riyallik mehrin 10.000 riyalinin, 22.05.1430 (17.05.2009) tarih ve 39 sayılı evlenme akdinde 20.000 riyallik mehrin, 01.06.1430 (25.05.2009) tarih ve 43 sayılı evlenme akdinde 40.000 riyallik mehrin velinin eline teslim edildiği değil de mehrin teslim alındığını velinin ikrar ettiği belirtilmiştir.

Aynı zabıt defterinde 15.05.1430 tarih ve 37 sayılı evlenme akdinde 10.000 riyallik mehrin oğlunun velayeti ile evlenen kadına bizzat teslim edildiği, diğer kayıtlı akitlelerde ise teslim alınan mehrilerin sadece teslim alındıklarının belirtilmesiyle yetinildiği görülmektedir. Sadece bir zabıt defterinde incelemenin yapıldığı tarihte kayıtlı kırk üç evlenme akdindeki bu kayıtlar, bazı olayların ayrıntılarının kaydedilmemiş olabileceği de dikkate alındığında, ayrıca aile davalarına ilişkin belgelerde ve birçok evlenme akdi vesikasında (Aile cüzdanı) da mehrin veliye verildiğinin görüldüğü göz önüne alındığında söz konusu uygulamanın yaygın olduğu söylenebilir.

⁵⁰ Biyolojik olarak ergenliğe ermiş olsa dahi on sekiz yaşından küçüklerin evliliği genelgeler ile ve ilgililere soruşturma açılarak engellenmeye çalışılmaktadır. Suudi Arabistan'da küçüklerin evlendirilmesini inşaallah aynı bir çalışmada ele almaya çalışacağım.

belirtmiştir. Bu tür davalarda kadın gerçekte inkâr eden konumunda olduğundan, malî davalarda yemin bir delil kabul edilmektedir.⁵¹

Meselâ 10.000 riyal peşin, 30.000 riyal veresiye toplam 40.000 riyallik mehir ile evlenen bir kadın, kocasından iki kız çocuğu dünyaya getirdikten sonra kocasının onu boşaması üzerine veresiye mehrini tahsil etmek üzere kocası aleyhine dava açmıştır. Kocasını kalan mehir kayınpederine vefat etmeden önce teslim ettiğini ileri sürmüş, fakat bunu ispat edememiş, kadın da bu iddiayı kabul etmemiştir. Bunun üzerine davalı, davacı kadına yemin teklif etmiştir. Kadın 30.000 riyallik veresiye mehrini ne kocası ne babası ne de başka bir kişiden teslim almadığına dair yemin etmiş, hâkim de davalı eski kocanın davacı eski hanımına dava konusu veresiye mehri ödemesine hükmetmiştir. Bu hükme davalı itiraz etmiş, fakat hüküm Riyad İstinaf Mahkemesi tarafından onaylanmıştır.⁵² Zikrettiğimiz olayda, veresiye mehri kadının babasına vermiş olsa dahi, bunu ispat edemediğinden kocanın zor durumda kaldığı ve doğal olarak onu ödemeye mahkûm edildiği görülmektedir.

Başka bir davada ise, kadın boşandıktan sonra mehrin sadece 800 riyalinin kendine ulaştığını ileri sürerek kalan mehrini almak için kocası aleyhine vekili aracılığıyla dava açmıştır. Koca ise kadının vekilleri olan oğlu ve kardeşine mehrin bir kısmını ödediğini belirtmiş ve bunu ispat etmiştir. Onun için sadece kalan mehrin ödenmesine hükmedilmiştir.⁵³ Bu davada da mehrin kalan kısmının kadına verilmesine hükmedildiği görülmektedir. Mehrinin oğluna ve kardeşine ödenen kısmını almak isterse kadının onlardan talep etmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Baba veya veli, mehri kız adına teslim aldığı halde onu kıza vermediği için kız tarafından dava edildiğine veya yöneticilere şikâyet edildiğine⁵⁴ dair örnekler görmek de mümkündür. Kadınların babaları aleyhine açtıkları bazı davalarda babanın mehrin tamamına el koyduğu ve kızına ondan bir şey vermediğinin iddia edildiği de görülmektedir. Meselâ önceki kocasından boşandıktan sonra kendisine yeni evlilik teklifi yapıldığı halde babasının kendisini evlendirmekten kaçındığı için babası aleyhine dava açan bir kadın, önceki evliliğinden alması gereken 50.000

⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 134; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına'*, 11: 500-5001.

⁵² *Mecmûatü'l-ahkâmi'l-kadâiyye li-âm 1434*, Riyad: Suudi Arabistan Adalet Bakanlığı, 1436, 11: 5-8.

⁵³ RGM 08.05.1430 tarih ve 152.5 sayılı belge.

⁵⁴ Nispeten eski tarihli bir örnek için bk. Muhammed b. İbrahim, *Fetâvâ*, 10: 205.

riyallik mehrin tamamını babasının almış olduğunu ve kendine vermediğini de iddia etmiştir.⁵⁵

Yukarıda zikredilenlerden anlaşılacağı üzere Hanbelilere göre her ne kadar babası kızına verilecek mehrin bir kısmının veya tamamının kendine verilmesini şart koşsa da mehir tamamen evlenen kadının hakkı olarak görüldüğünden, İslâm öncesi Türklerdeki "kalın"dan veya Türkiye'de bazı bölgelerde mevcut olan "başlık parası"ndan farklılık arz ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü kalın veya başlık tamamen kızın ailesinin hakkı olarak görülmektedir. Ayrıca aşağıda mehrin hediyeyle ilişkisi ele alınırken işaret edileceği üzere, kadın aldığı mehir karşılığında çeyiz hazırlamak mecburiyetinde değildir. Kalın veya başlık uygulamasında ise kızın ailesi çeyiz hazırlamak mecburiyetindedir. Mehir evlilik akdinin geçerliliğinin şartı değil, sonucudur. Kalın veya başlık ise evlilik akdinin bir şartı olup miktarının daima evlilikten önce tespit edilmesi, ödenmesi veya ödenmesinin garanti altına alınması gerekir. Kız kaçırma, boşanma, eşlerden birinin ölümü ve diğer bazı hallerde mehir ile diğerleri arasında hukukî neticelerde de farklılıklar bulunmaktadır.⁵⁶

Mehir evlenen kıza ait ve onun özel mülkü olarak görülse de Suudi Arabistan toplumunda da babanın hatta kardeşler veya anne gibi yakınlarının da, damat tarafından para veya mal istemeye devam ettikleri söylenebilir. Hanbeliler evlilik için şart koşulmuş ise babanın aldığına doğrudan meşruiyet kazandırmışlar, diğer yakınların aldıklarını ise şartı bätül sayarak şer'î bakımdan mehir kapsamında ve kızın mülkü olarak, şart koşmadan aldıklarını ise hediye kapsamında değerlendirmişlerdir. Kardeşinin veya annesinin şart koşup aldığını kızın onlardan istemesi zor olacağından, onların aldıklarının teorik olarak kızın mülkü gibi sayılmasının aslında problemli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte evlilik zifaktan önce sona ererse verilenlerin geri alınması ve ne kadar geri alınacağı hususunda kocanın hak ve yükümlülükleri bakımından yerinde bir anlayış sayılabilir. Hanbelilerin söz konusu yaklaşımı aşağıda hediyeler incelenirken daha geniş ele alınacaktır. Bu mesele ülkemizi de ilgilendirdiğinden Hanefilerin ve diğer mezheplerin yaklaşımına da kısaca işaret etmek yerinde olacaktır.

⁵⁵ RGM 11.04.1432 (16.03.2011) tarih ve 32353424 kayıt no'lu belge.

⁵⁶ Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, 274; Akgündüz, "Başlık", 5: 132; Mustafa Aksoy, "Başlık ve Mehir Kavramları Üstüne Bir Deneme", *Türk Dünyası Araştırmaları* 73, Ağustos 1991, 87-90; Türkdogan, "Başlık Geleneği ve Sosyolojik Açıklaması", 1: 169-170.

Mâlikîlerde de Hanbelîlere yakın bir anlayış görülmektedir. Fakat onlar evliliğin yapılabilmesi için evlilik akdi esnasında veya daha önce, baba da dâhil kızın herhangi bir yakınına bir malın verilmesi şart koşulmuş ise bu malların tamamını mehirde saymışlar; evlenen kadının bu malı alma hakkının bulunduğunu, zıfâfın gerçekleşmesi veya eşlerden birinin ölümü halinde bu meblağın tamamının verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.⁵⁷ Şâfiîler ise söz konusu şartın mehri fâsit yapacağını ve kadına mehir-i misil verilmesi gerektiğini kabul etmişlerdir.⁵⁸

Başlık parası veya süt hakkı gibi kimi uygulamaların bulunduğu ülkemizde yaygın olan Hanefî mezhebine mensup fakihler içinde bu meseleye açıkça temas edenler, diğer mezheplerden farklı bir görüş benimsemişlerdir. Onlar sadece kadına verilen malı mehir olarak görmüşler, gelinin kardeşinin veya başka bir yakınının onu evlendirme veya kocasına teslim etme karşılığında aldıklarını “rüşvet” olarak değerlendirmişlerdir. Onun için de kocanın verdiklerini evlilikten önce veya sonra her hâlükârda geri alabileceğine fetvâ vermişlerdir. Başlığı hediye kabilinden sayıp hibe hükümlerine tâbi gören de olmuştur. Kızına çeyiz hazırlama karşılığında babasına verilen para (destimân) akit esnasında zikredilmiş ise mehir olarak, zikredilmemiş ise bedel karşılığında şartlı yapılan hibe ya da bazı durumlarda hediye gibi görülmüş, geri alınıp alınamayacağı ona göre belirlenmiştir. Bu hususlarda farklı fetvâların verilmesinde meseleye fikhî açıdan yaklaşımın yanında beldelerin ve dönemlerin örflerinin farklı olmasının da etkili olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁹ 1800’lü yıllardaki bazı resmî belgelerde ve 1917 tarihinde çıkarılan Hukûk-ı Âile Kararnâmesi’nde⁶⁰ mehir dışında ana baba dâhil gelinin akrabalarının damat tarafından para veya mal istemelerinin ve almalarının şeriata aykırı olduğu düşünülerek yasaklandığı görülmektedir.⁶¹ Fakat devletin bu müdahalesine rağmen bazı evliliklerde gelinin akrabalarının damat tarafından para veya mal istemeye devam edebildiği bilinen bir husustur.

⁵⁷ Halil b. İshak, *et-Tavzîh*, 4: 221.

⁵⁸ Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 299.

⁵⁹ Hanefîlerin görüşleri için bk. Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik (İbn Âbidîn'in Minhatü'l-hâlik ale'l-Bahri'r-râik* adlı haşiyesiyle birlikte), Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1418/1997, 3: 324-326; İbn Âbidîn Muhammed Emîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz, Riyad: Dâru âlemi'l-kütüb, 1423/2003, 4: 307-311; Akgündüz, “Başlık”, 5: 133.

⁶⁰ Hukûk-ı Âile Kararnâmesi, md. 90.

⁶¹ Akgündüz, “Başlık”, 5: 133.

Bilindiği üzere mehir ile ilgili hükümlerin belirtildiği âyetlerde, “kadınlar için belirlediğiniz” (el-Bakara 2/236, 237) ve “kadınlara verdiğiniz” (el-Bakara 2/229; en-Nisâ 4/19, 20) denilerek mehrin kadına verildiğine ve onun mülkü olduğuna işaret edilmiştir. Hadislerde de mehrin geline verilmesinin ve onun mülkü olduğunun ifade edildiği görülmektedir.⁶² Mehrin esasen evlenen kadının mülkü olduğu hususunda fakihler arasında bir ihtilaf bulunmadığı söylenebilir. Ayrıca Hanefilere göre velisi evlendirse dahi bâkire olsun dul olsun evliliğin geçerliliği için ergen kızın rızası şarttır. Ebû Hanîfe ve zâhiru’r-rivâyeye göre, Ebû Yusuf’un kabul ettiği üzere ergen kızın evlilik akdinde irade beyanı, evliliğin geçerliliği için yeterli sayılmıştır.⁶³ Dolayısıyla evlilik akdi esnasında damat tarafının vermesi kararlaştırılan meblağın tamamı mehir sayılmalı ve esasen gelinin mülkü kabul edilmelidir. Küçük kızı velisi evlendirirse belirlenen meblağ zaten kızın mülkü olacak, velisi onu ancak velâyeti çerçevesinde kullanabilecektir. Çünkü velinin akit esnasında kendi şahsı için bir mal istemesi “rüşvet” veya yetkiyi suistimal sayılacağından câiz olmayacaktır.

Gelinin akrabalarının yetişkin kızı evlendirme karşılığında kendileri için akit öncesinde damattan istedikleri parayı ve malı ise rüşvet olarak değerlendirip gayrimeşru görmenin veya doğrudan mehir sayarak onun hükümlerine tâbi tutmanın ise isabetli bir yaklaşım olmadığı söylenebilir. Alınan söz konusu meblağı yakınlarının yetişkin kızı evlendirme veya onu evliliğe ikna etme ya da çeyiz hazırlama karşılığında damattan şartlı alınan hibe hükümlerine tâbi kılmak, şart yerine gelmezse verilenlerin tamamının geri alınabileceğini kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olabilir. Söz konusu meblağı mehrin bir parçası sayıp veya ona kıyas edip sahih halvet ve zifaktan önceki boşamalarda yarım mehir ödendiği gibi bu meblağın da aynı hükme tâbi tutulması isabetli görünmemektedir. Çünkü bu durumda mehrin başka bir oranının değil de, yarısının verilmesinin emredilmesinin gerekçesi, akıl ile kavranabilen ve ta’lil edilebilen bir hüküm olarak görünmemektedir. Bu sebeple, hibenin ona kıyas edilmesi uygun düşmemektedir.

Evlilik akdinin yapılması için gelin tarafı şart koşmadan veya istemeden damat tarafının onlara verdiklerinin hediye hükümlerine tâbi olacağı açıktır. Evlilik

⁶² Buhâri, “Nikâh”, 13-14, 16, 27, 40, 49-51; “Talâk”, 51-53; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 29-32, 36, 38; “Talâk”, 18; İbn Mâce, “Nikâh”, 16-18, 22.

⁶³ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 3: 358, 369; Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta’lîl-i-Muhtâr*, Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye - Dâru’l-fikri’l-Arabî, ts., 3: 90-93.

akdinden sonra gelini teslim etmek için yakınlarının veya diğer kimselerin kendilerine verilmesini istedikleri ve damat tarafının verdiği meblağı ise rüşvet veya örfe göre hediye olarak değerlendirmek mümkündür.

Yukarıda zikredilenler göz önünde bulundurulduğunda, Suudi Arabistan toplumunda bulunduğu gibi ülkemizde de bazı kesimlerde halen sosyal bir olgu olarak varlığını sürdüren söz konusu uygulamaya karşı, devletin yasaklayıcı ya da hukuken görmezden gelici bir tavır takınması isabetli görünmemektedir. Onun yerine kadının şer'î hakkını koruyan, fakat insanların evlenmesini güçleştirmeyen, aile bağlarını güçlendiren, tarafların iradesine saygı gösteren; evlenen erkek ile kadının ve ailelerinin aralarındaki ilişkilerde dengeli bir yapının varlığını gözeten bilinçlendirici çalışmalar yapılması ve mevzuatın ona göre düzenlenmesi daha doğru bir yol olacaktır.

3. Kadın Mehri Almaya Ne Zaman Hak Kazanır?

Yukarıda işaret edildiği üzere kadın sahih bir evlenme akdinde belirlenen mehre evlilik akdi yapılmış mülk olacağından onu almaya da hak kazanır. Ancak aşağıda inceleneceği üzere mehrin tamamının veya bir kısmının veresiye olarak verilmesi kararlaştırılmışsa mehrin vadesinin gelmesini bekler. Sahih halvet ve zifaktan önce bazı hallerde ise kadın mehri teslim olsa dahi onun yarısını veya tamamını geri vermesi gerekebilir.

Kadının mehrin tamamına hak kazanması üç şeyden birinin gerçekleşmesiyle kesinleşmiş olur. Bunlar, taraflardan birinin ölümü, taraflar arasında zifafın veya sahih halvetin gerçekleşmesidir. Bu üç durum gerçekleştiğinde erkeğin eşine tam mehir vermesi gerekir. Eşler arasında zifafın gerçekleşmesi halinde kadının tam mehir almayı hak kazandığında bir ihtilaf bulunmamaktadır.

Hanbelîler eşlerden birinin ölümünü de mehrin tamamını hak etme bakımından zifaf gibi kabul etmişlerdir. Bu itibarla, evlilik akdi yapıldıktan sonra gerçek anlamda zifaf veya sahih halvet gerçekleşmeden eşlerden biri ölse, eğer mehir daha önceden belirlenmiş ise kadına belirlenen mehrin; mehir belirlenmemiş ise mehr-i mislin tam olarak ödenmesi gerekeceğini belirtmişlerdir. Henüz mehrini teslim etmeden koca ölmüşse terekesinden alınıp eşine mirastan alacağı hisseden

ayrı olarak mehir ödemesi yapılacağını; kadın ölmüşse kocanın, mehir borcunu kadının terekesine ilave etmesi gerektiğini söylemişlerdir.⁶⁴

Hanbelîler, Hanefîler⁶⁵ gibi, sahih halveti de kadına mehrin tamamını almaya hak kazandırması bakımından zıfaf ile eşdeğerde kabul etmişlerdir.⁶⁶ Sahih halvet, cinsel ilişkiye girebilecek yaştaki karı kocanın, yanlarına izinleri olmadan başkasının girmeyeceği şekilde kapalı bir mekânda ve yanlarında temyiz çağında veya daha büyük bir kimse bulunmaksızın baş başa kalmalarıdır. Farklı görüşler ileri sürülmekle birlikte Hanbelî mezhebinin genel görüşüne göre erkekte veya kadında cinsel birleşmeye engel fizyolojik (hissi) veya ihramlı ve oruçlu olmak gibi şer'î bir engelin bulunması halvetin gerçekleşmiş olmasına engel değildir. Bu tür durumlarda da sahih halvet gerçekleşmiş sayılır ve kadına tam mehir verilmesi gerekir.⁶⁷

Kocanın örf âdete göre eşine dokunmasını, öpmesini veya onun edep yerine şehvetle bakmasını tam mehir verilmesini gerektiren haller olarak gören Hanbelî fakihler de bulunmaktadır.⁶⁸ Fakat bu görüşün günümüzdeki uygulamada dikkate alındığını tespit edemedim. Gerek gözlemediğim boşama vakalarının mahkemedeki tespiti esnasında gerekse evlilikle ilgili davalarda ve incelediğim belgelerde tespit edebildiğim kadarıyla, zıfafın yanında sadece eşler arasında sahih halvetin gerçekleşip gerçekleşmediği sorulmakta ve ona göre hüküm verilmektedir. Dokunma veya öpme gibi hususların gerçekleşip gerçekleşmediğinin sorulduğunu tespit edemedim.

Evlenme akdi yapılırken veya daha sonra mehir belirlenmiş olup henüz halvet veya zıfaftan önce boşama ya da kayın hısımlığı⁶⁹ (hürmet-i musâhara) oluşturma gibi kocadan veya üçüncü kişilerden kaynaklanan bir sebeple evlilik sona ererse, Kur'ân-ı Kerim'de işaret edildiği⁷⁰ gibi kadın üzerinde anlaşılan mehrin

⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 115, 117, 149; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 535; *Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 55-59; 82-88.

⁶⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 3: 520. Mâlikîler mehrin tamamını hak etme bakımından kısa süreli halvet-i sahihayı yeterli bulmamışlar, bazılarının bir yıl olarak takdir ettiği uzun süre kocasının yanında ikâmet etmesini zıfaf gibi kabul etmişlerdir. Halil b. İshâk, *et-Tavzih*, 4: 215. Şâfiîler ise mehrin tamamını hak etme bakımından halveti zıfaf gibi kabul etmemişlerdir. Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 297.

⁶⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 284; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, 11: 491.

⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 153; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 283; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, 11: 495.

⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 158; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, 11: 496; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 288

⁶⁹ Kayın hısımlığı, evlilik akdi veya cinsel ilişki sonucunda bazı kimselerle evlenmenin yasak hâle gelmesidir. Meselâ evlilik akdi sonucunda damat ile kayın validesi, gelin ile kayınpederi, oğul ile üvey annesi arasında kayın hısımlığı oluşur, evlenmeleri yasaktır. Bir adam, haram olmakla birlikte kayınvalidesiyle cinsel ilişkiye girse hanımıyla da arasında kayın hısımlığı oluşur, nikâhları sona erer, bir daha da evlenemezler.

⁷⁰ Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: "Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır." *el-Bakara* 2/237. Ayrıca bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 263.

yarısını almaya hak kazanır. Kadın mehri daha önceden teslim almışsa yarısını geri verir.⁷¹

Eğer evlenme akdi yapıldığı halde henüz mehir belirlenmeden ve karı koca arasında sahih halvet veya zıfaf gerçekleşmeden boşama ya da kayın hısımlığı oluşturma gibi kocadan veya üçüncü kişilerden kaynaklanan bir sebeple evlilik sona ererse, Kur'ân-ı Kerim'de işaret edildiği⁷² üzere kocanın boşadığı eşine "mut'a" vermesi vâciptir.⁷³ Mut'a vermenin vâcip olduğu bu durumun dışındaki boşama hallerinde, boşanan kadına mehirden ayrı mut'a verilmesi müstehap olarak görülmüş ve tavsiye edilmiştir.⁷⁴ Mut'anın miktarı konusunda genel olarak kocanın maddî durumunun dikkate alınacağı söylenmiştir. Kocanın maddî durumu iyiyse üst sınır olarak bir hizmetçi, maddî durumu iyi değilse örtündüğü zaman kadının namaz kılabilceği bir takım elbise vermesi gerektiği belirtilmiştir.⁷⁵ Ahmed b. Hanbel'in tarafların anlaşamaması halinde mut'anın miktarını hâkimin takdir etmesi gerektiğini veya emsâl mehri yarısının mut'a olarak verilmesi gerektiğini söylediği de rivâyet edilmiştir.⁷⁶

Henüz sahih halvet veya zıfaf gerçekleşmeden önce kadın evliliğin fesh olmasına yol açacak şekilde kocasının bir yakınını emzirirse veya kocasının bir kusurundan dolayı evlilik akdini feshettirirse ya da kadındaki bir kusur sebebiyle koca evlilik akdini feshettirirse kadının mehir ve mut'a hakkı düşmektedir.⁷⁷

4. Mehri Koca Geri Alabilir mi veya Eşine Vermeyebilir mi?

Mehir kadının özel mülkü olduğundan meşru ölçüler içinde onun üzerinde dilediği şekilde tasarrufta bulunabilir. Mehir olarak aldığı malı satabilir, kiraya verebilir, tüketebilir veya bir hayır cihetine sadaka verebilir. Bu işlemleri yapmak için kocasından izin almasına gerek yoktur. Kadın mehri bir kısmını veya tamamını kendi rızasıyla kocasına veya bir başkasına hibe de edebilir. Bu konuda fakihler arasında ihtilaf bulunmamaktadır.⁷⁸ Nitekim Allah Teâlâ "Kadınlara mehirlerini gönül

⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 189; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, 11: 487

⁷² Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: "Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara **mut'a** verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın.", (el-Bakara 2/236.

⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 137; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, 11: 488, 506.

⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 140-142; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, 11: 507.

⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 143; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, 11: 506.

⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 144.

⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 189; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, 11: 487-491.

⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 128, 163.

hoşnutluğuyla verin. Eğer onlar da gönül hoşnutluğuyla o mehrin bir kısmını size başışlarsa, onu da afiyetle yiyin” (en-Nisâ 4/4) buyurmuştur.

Mehir kadının özel mülkü olmakla birlikte kocaya bazı hallerde mehrin bir kısmını veya tamamını geri alma hakkı verilmiş; bu hallerin dışında ise yasaklanmıştır. Mehrin belirlendiği ve kadına teslim edildiği bir evlilik akdinden sonra henüz sahih halvet veya zifaf gerçekleşmeden önce koca hanımını boşarsa, belirlenen mehrin yarısının kocanın mülkiyetine gireceği, kocanın yarım mehri geri isteme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Kanunî bir yükümlülük olmamakla birlikte âyet-i kerimde belirtildiği üzere kadın reşit ise aldığı mehrin sadece yarısını değil, kendi rızasıyla tamamını da iade edebilir. Fakat bu gibi durumlarda kocanın yarım mehir hakkını istemekten vazgeçmesi ve verdiği mehrin tamamını kadına başışlamasının takvâya daha yakın olduğu bildirilmiş; bu davranış erdemli bir davranış olarak görülmüş ve böyle bir jest yapılması tavsiye edilmiştir.⁷⁹

Koca verdiği mehrin yarısını geri almaya hak kazandığı durumlarda mal aynen duruyorsa aynen, aksi halde dengi (misl) veya kıymeti hesaplanarak onun yarısını geri alabilir. Boşamadan önce veya sonra malda artış veya eksilme meydana gelirse ya da üzerinde tasarrufta bulunulursa bunların meydana geldiği zamanda mehir üzerindeki mülkiyet hakkına ilişkin ilkeler çerçevesinde hareket edilir.⁸⁰

Suudi Arabistan'da mehir belirlendikten ve kadına teslim edildikten sonra henüz sahih halvet veya zifaf gerçekleşmeden yapılan boşamalarda söz konusu şer'î hakkın kullanıldığına ve yarım mehrin geri istendiğine dair davalar görülmektedir. Meselâ bir davada koca 20.000 riyal mehir ile evlendiği ve bunu teslim ettiği eşini halvet ve zifaktan önce boşamış; verdiği mehrin yarısını geri ödemesi için boşadığı eşinin aleyhine dava açmıştır. Kadın, davacının iddialarını kabul ettiği için hâkim, kadının 10.000 riyali kocaya geri ödemesi gerektiğine hükmetmiştir. Kadın zikredilen meblağı getirip teslim etmiş ve dava sona ermiştir.⁸¹

Henüz sahih halvet ve zifaf gerçekleşmeden önce kadın evliliğinin fesh olmasına yol açacak şekilde kocasının bir yakınını emzirirse veya kocasının bir

⁷⁹ Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: “Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Ancak kadının veya nikâh bağı elinde bulunan (kocanın, paylarından) vazgeçmesi başka. Bununla birlikte (ey erkekler), sizin vazgeçmeniz Allah'ın emir ve yasaklarına uymaya (takvâ) daha yakındır. Aranızda erdemli davranmayı unutmayın. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.” el-Bakara 2/237. Ayrıca bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 160; Merdâvi, *el-İnsâf*, 8: 263, 272.

⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 121, 129; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, 11: 474-482.

⁸¹ RGM 22.11.1431 (30.10.2010) tarih ve 31195519 kayıt no'lu dava zabtı.

kusurundan dolayı evlilik akdini feshettirirse ya da kadındaki bir kusur sebebiyle koca evlilik akdini feshettirirse kadının mehir ve mut'a hakkının düştüğüne yukarıda işaret edilmişti.⁸² Bu durumda da koca mehri eşine daha önce teslim etmiş ise geri alma hakkına, teslim etmemiş ise vermeme hakkına sahiptir.

Taraflar geçimsizlik veya başka sebepler ile evlilik birliğini sona erdirmek isteyip aralarında anlaşım muhâlea veya bedelli boşanma yaparlarsa ya da kadın kusurlu olduğundan hâkim bir bedel karşılığında evlilik akdinin feshedilmesine hükmederse bu durumda da koca verdiği mehrin tamamını veya bir kısmını geri alabilir ya da henüz teslim etmediği mehri verme yükümlülüğünden kurtulabilir. Evlilik birliğinin çoğu kere bu şekilde sona erdiğini söylemek mümkündür.⁸³ Muhâlea, bedelli boşanma ve bir bedel karşılığında evlilik akdinin feshedilmesi sebebiyle evliliğin sona ermesini daha önceki çalışmalarımızda incelediğimiz için burada onların ayrıntılarına girilmeyecektir.⁸⁴

Zikredilen hallerin dışında sahih halvet veya zifaktan sonra kadının rızası olmadan kocasının ondan mehri geri alması helâl değildir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şiddetli uyarılar bulunmaktadır.⁸⁵

Bazen kadınların mehir olarak aldıkları takıları veya paraları kocalarına iyi niyet ile verdikleri görülür. Şayet kadın reşit birisi olup kocasına mehri karşılıksız olarak vermiş ise hakkını kullanmış sayılır. Başkasının bu işlemi iptal etme veya ona müdahale hakkı yoktur. Fakat kadın mehrinin tamamını veya bir kısmını kocasına borç olarak vermiş ise evlilik devam ederken veya özellikle evlilik sona erdiğinde kocası mehri geri ödemediğinde onu geri isteme hakkına sahiptir. Bazen de câiz olmadığı halde maalesef koca, hanımının mehrini onun rızası ve izni olmadan

⁸² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 189; Buhâti, *Keşşâfu'l-kına'*, 11: 487-491.

⁸³ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: "Eşlerin Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden bir şeyi (ayrılma esnasında) geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçülere riayet edemeycekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (ayrılmak için) fidye vermesinde (ve kocanın bunu almasında) ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zalimlerin tâ kendileridir." el-Bakara 2/229.

⁸⁴ Bk. Yargı, "Bedel Kaşılığında Boşanma ve Muhâlea Uygulamaları: Suudi Arabistan'da Bir İnceleme", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (2012), 141-172; Yargı, "et-Tatbikâtü'l-kadâiyye li't-tahkîm 'inde' ş-şikâk beyne'z-zevecyin min helâlî's-sukûk ve'z-zubût fi'l-Mahkemeti'l-âmme bi'r-Riyad", *Mecelletü'l-Hicâz* 14 (2016), 93-132.

⁸⁵ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir. Kendilerine verdiğiniz (mehr) bir kısmını eşlerinizden geri almak için açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında onlara baskı yapmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır var etmiş olur. Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, ötekine (mehr olarak) yüklerle (mehr) vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. Bir iftira atarak ve açık bir günaha girerek mi verdiğinizi geri alacaksınız? Kaldı ki siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken onu (mehr) nasıl (geri) alırsınız?" Nisâ 4/19-21. Ayrıca bk. el-Bakara 2/229.

almakta, kadın da mehrini geri istemektedir. Kadın her iki durumda bazen dava açmak zorunda kalmaktadır. Dava açtığında ispat yükümlülüğü davacının olduğundan davasını ispat ile yükümlü tutulmaktadır. Eğer davasını ispat edemez ise mağdur olabilmektedir. Onun için kadının bu işlemlerde bir gün dava açmak zorunda kalabileceğini hatırlardan çıkarmaması ve dikkat etmesi, erkeklerin de başkasının hakkını haram yolla yemekten kaçınması gerektiğini bu vesileyle vurgulamakta fayda vardır.

Örnek vermek gerekirse, Suudi Arabistan'da ikamet eden Etiyopya uyruklu bir kadın, kocası tarafından boşandıktan sonra 2011 yılında Cidde Genel Mahkemesinde eski kocası aleyhine dava açmış; birçok altın ve bilezik takımı ile yüzükten ibaret mehrini kocasının aldığını iddia ederek onların geri verilmesine hükmedilmesini talep etmiştir. Fakat davalı eski koca, hanımından herhangi bir şey almadığını, evlendikten sonraki yedinci günü hanımının üzerinde altınları gördüğünü, sonra onun nereye koyduğunu bilmediğini, yolculuktan döndükten sonra da bir daha altınları görmediğini söylemiştir. Kadın davasını ispat edecek delil bulunmadığını belirtmiş, kocasının yemin etmesini de talep etmemiş, fakat davayı İstinâf Mahkemesine götürmüştür. İstinâf Mahkemesi oybirliğiyle alt mahkemenin hükmünü onaylamıştır.⁸⁶ Bu olayda gerçekte kimin haklı olduğunu Allah bilir. Fakat kadın haklı dahi olsa, kendisinden mehrini kocasının aldığını ispat edemediğinden hâkimin onun lehine hükmetmesi zaten beklenmez.

Bazen koca, eşinin kusurlu olduğunu düşünüp onu boşamaktadır. Bunu yaparken veresiye mehri vermeme hakkının olduğunu zannedebilmektedir. Hâlbuki kadın zıfaf ile birlikte peşin ve veresiye mehrin tamamını hak etmektedir. Koca eğer hanımının aile birliğinin devamını engelleyecek ve evlilik akdinin feshedilmesini meşru kılacak şekilde kusurlu olduğunu düşünüyorsa onu boşamak yerine mahkemede dava açmalı, evlilik akdinin feshedilmesini talep etmelidir. Davasını ispat edebilirse genellikle muhâlea veya evlilik akdi bir bedel karşılığında feshedildiğinde koca, verdiği mehrin bir kısmını veya tamamını geri alabilmekte ya da en azından veresiye mehri veya geçmiş döneme ait nafakayı ödeme yükümlüğünden kurtulabilmektedir. Aksi halde doğrudan boşadığında veresiye

⁸⁶ *Mecmûatü'l-ahkâmî'l-kadâiyye li-âm 1434*, 11: 44-47.

mehir peşine dönüşmekte ve daha önce belirlenen mehrin tamamını boşadığı hanımına vermek zorunda kalmaktadır.

Nitekim Suudi Arabistan'da ikamet eden Suriye uyruklu bir kadın kendisiyle 40.000 riyal peşin, 30.000 riyal veresiye mehir karşılığında evlenen ve sonra onu boşayan Suudi Arabistan vatandaşı eski kocası aleyhine 2013 yılında Riyad Genel Mahkemesinde dava açarak onun veresiye mehri ödemesini talep etmiştir. Davalı eski koca, davacı kadını boşamasına onun kendisinin sebep olduğunu ileri sürmüş ve kadına dair pek çok kusur zikretmiştir. Kadının görevlerini yapmadığını, geçimsiz olduğunu, geceleri eve geç geldiğini, polise kocasını suçlu göstermek için kendini dövdüğünü veya evinde silah bulundurduğunu söyleyerek yalan ihbarda bulunduğunu, bu yüzden karakola gitmek zorunda kaldığını ve savcılık tarafından soruşturmaya tâbi tutulduğunu, fakat herhangi bir suç unsuruna rastlanmadığını, adını kötüye çıkardığını ve daha pek çok kusuru olduğunu belirtmiş, polisin tuttuğu zabıtları belge olarak sunmuş, kadının bu kusurları sebebiyle hanımını farklı zamanlarda üç defa boşadığını ifade etmiştir. Hâkim evlilik akdi belgesinde 40.000 riyal peşin, boşanma olduğu takdirde 30.000 riyal veresiye mehir yazılı olduğunu tespit edip davalı kocanın da eşini bâin boşama ile boşadığını ve veresiye mehri henüz ödemediğini ikrar ettiğini dikkate alarak davalı eski kocanın davacı eski hanımına veresiye mehri ödemesine hükmetmiştir. Davalı koca hükme itiraz etmiş ve onu İstinâf Mahkemesine götürmüştür. Fakat İstinâf Mahkemesi oy birliği ile alt mahkemenin kararını onaylamıştır.⁸⁷ Bu olayda görüldüğü gibi kadın, mehrin tamamını hak kazandıktan sonra kocanın hanımındaki kusur sebebiyle mahkemede dava açıp evlilik akdini feshettirmeden doğrudan kendi boşarsa, veresiye olanla birlikte mehrin tamamını ödemek zorunda kalmakta, henüz teslim etmediği mehri teslim etme yükümlülüğünden kurtulamamaktadır.

5. Mehrin Miktarı

Hanefiler⁸⁸ ve Mâlikîler⁸⁹ mehrin alt sınırı olduğunu söylese de, Şâfiîler⁹⁰ gibi Hanbelîler de mehrin herhangi bir alt sınırının bulunmadığını kabul etmişlerdir.

⁸⁷ *Mecmûatü'l-ahkâmî'l-kadâiyye li-âm* 1434, 11: 65-70.

⁸⁸ Hanefîler mehrin en az on dirhem veya kıymetinde bir mal olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 3: 487.

⁸⁹ Mâlikîler mehrin en az çeyrek dinar veya üç dirhem ya da bunların kıymetinde bir mal olması gerektiğini söylemişlerdir. Halil b. İshâk, *et-Tavzîh*, 4: 152.

⁹⁰ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 292.

Hanbelilere göre satım, hizmet veya kira bedeli olabilecek her şey az veya çok olsun fark etmeksizin mehir olabilir. Onlar bu konuda Hz. Peygamber'in çok az bir kıymet ifade eden şeyleri dahi mehir olarak kabul ettiğine dair rivayetlere dayanmışlardır.⁹¹

Mehrin üst sınırının bulunmadığı hususunda ise fakihler arasında ittifak bulunmaktadır. Mehir miktarlarının çok yüksek tutulmaya başlandığını görünce Hz. Ömer'in (ra) buna bir üst sınır getirmek istediği, fakat kendisine Kureyşli bir kadının "Eğer bir kadını bırakıp yerine başka bir kadın almak isterseniz birincisine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın" (en-Nisâ, 4/20) âyetini hatırlatması üzerine söz konusu teşebbüsünden vazgeçtiği rivâyet edilmiştir.⁹² Mehrin bir üst sınırı bulunmamakla birlikte çok yüksek tutulmaması sünnet veya müstehap görülmüş, Hz. Peygamber'in eşlerine ve çocuklarına ödenen mehir miktarının örnek alınması tavsiye edilmiştir.⁹³

Mehrin miktarı tarafların karşılıklı rızalarıyla tespit edilmektedir. Mehir, evlenen kadının hakkı olduğu için damat adayı ile gelin adayının rızası önemlidir. Ancak yukarıda işaret edildiği üzere Hanbelilerde bu hususta kızın babasına farklı bir yetki tanınmıştır.

Hanbelilere göre bekâr kız veya dul kadın kendi başına evlenemez; ancak velisi olan oğlu, babası, dedesi gibi erkekler veya bunlar yoksa ya da evlendirmekten kaçınırlarsa hâkim tarafından evlendirilebilir. Eğer kızı evlendiren babası ise mehir belirlenirken kızın rızası önemli olmakla birlikte esasen baba ile damadın anlaşması daha önemlidir. Çünkü babanın kızını dul dahi olsa "mehr-i misil"den düşük bir mehir ile evlendirebileceği kabul edilmiştir. Bu hususta evlilikten esas maksadın malî bir bedel almak olmadığına dikkat çekilmiştir. Babanın ergen olmayan küçük oğlunu evlendirirken de gelininin mehrini "mehr-i misil"den yüksek tutma hakkının bulunduğu kabul edilmiştir.

⁹¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 99; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 534; Muhammed b. İbrahim, *Fetâvâ*, 10: 173; *Fetâvâ'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 29, 43. İlgili hadisler için bk. Buhâri, "Nikâh", 14; Müslim, "Nikâh", 13; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 30.

⁹² Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Şerhu müşhili'l-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1415/1994, 13: 57; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 100. Söz konusu rivayetlerin eleştirileri için bk. Muhammed b. İbrahim, *Fetâvâ*, 10: 179-183, 196.

⁹³ İbn Kudâme mehrin yüksek tutulmamasını müstehap, Buhûti ise sünnet olarak nitelendirmiştir. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 101; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 533. Ayrıca bk. Muhammed b. İbrahim, *Fetâvâ*, 10: 173-175. Hz. Peygamber'in eşleri ve çocukları için ödenen mehir miktarlarına ilişkin bk. Arif Gezer, "Hz. Peygamber Dönemi Mehir Uygulaması ile Günümüz Mehir Uygulamasının Karşılaştırılması", *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2017), 57-64.

Reşit kızı diğer velilerin evlendirmesi halinde ise damat ile kızın rızası önemlidir, bu durumda mehrin belirlenmesi açısından veli, vekil gibi görülmüştür. Babanın dışındaki velisi kızın rızası olmadan veya ona sormadan damat ile bir mehr belirlemişlerse; reşit kız, düşük mehr ile evlenmeye razı olursa mehrin geçerli kabul edileceği, aksi halde geçersiz kabul edileceği ve belirlenen mehri damadın mehr-i misle tamamlamasının isteneceği belirtilmiştir. Fakat belirlenen mehr, mehr-i misil seviyesinde veya daha yüksek bir meblağ olursa geçerli kabul edilmiştir. Babanın dışındaki veliler evlendirirken reşit kızın kendisi mehrini, mehr-i misilden düşük tutmuş ise onların buna itiraz edemeyeceği belirtilmiştir.⁹⁴

Taraflar mehrin miktarında evlilik akdinden sonra karşılıklı rıza ile artırma da yapabilirler. Bu durumda yapılan artış mehre eklenir ve kadına yeni meblağın ödenmesi gerekir.⁹⁵ Gündelik hayatta bu tür uygulamalara az da olsa şahit olunmaktadır. Meselâ Ürdün uyruklu bir kadın peşin mehrin yanında 5.000 Ürdün dinarı veresiye mehr ile evlenmiş. Fakat daha sonra kocasıyla karşılıklı rıza çerçevesinde veresiye mehri 15.000 Ürdün dinarına artırmışlar ve bunu Ürdün Amman Mahkemesinde tescil ettirmişlerdir. Kadının kocası vefat etmiş, kadın da Suudi Arabistan'ın Ahsa Genel Mahkemesinde kocasının vârisleri aleyhine dava açmış, kocasıyla daha önce veresiye mehri 15.000 Ürdün dinarına artırdıklarını, bu meblağın kocasının terekasından kendine ödenmesini talep etmiştir. Davalı vârisler bundan haberlerinin olmadığını söyleyerek bu talebi reddetmişler ve davanın delil ile ispatlanmasını talep etmişlerdir. Kadın delil olarak mahkeme belgesini sunmuş ve bir de şahit getirmiştir. Ayrıca davalıların talebi üzerine dava konusu veresiye mehrin bir kısmını veya tamamını daha önce almadığına dair yemin etmiştir. Bunun üzerine hâkim söz konusu meblağın terekeden kadına ödenmesine hükmetmiştir. Davalılar da bu hükmü kabul etmişler ve ödemeyi yapmışlardır.⁹⁶

Taraflar kararlaştırdıkları mehrin ne olduğunda ya da miktarında anlaşamazlar ve damat veya velisi ya da vârisi daha az olduğunu, kadın veya velisi ya da vârisi ise daha fazla olduğunu iddia ederse kadın tarafı iddiasını ispat edemediği sürece “berâet-i zimmet asıldır” kuralı gereği erkek tarafının sözü esas

⁹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9: 413; 10: 107, 136, 138; Merdâvi, *el-İnsâf*, 8: 250; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 536-537; Buhûti, *Keşşâfu'l-kinâ*, 11: 467.

⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10: 178; Merdâvi, *el-İnsâf*, 8: 295; Buhûti, *Keşşâfu'l-kinâ*, 11: 502

⁹⁶ *Mecmûatü'l-ahkâmi'l-kadâiyye li-âm 1434*, 11: 15-23. Davalılar arasında eksik ehliyetli vâris bulunduğundan dava İstinâf Mahkemesine gönderilmiş, bazı hususlar gözden geçirildikten sonra İstinâf Mahkemesince de onaylanmıştır.

alınır; fakat iddiayı inkâr eden konumunda olduğundan yemin etmesi talep edilir. Mehir davası mâlî bir dava olduğundan yemin ile hüküm verilebilir.⁹⁷

Suudi Arabistan'daki evliliklerin bazılarında düşük meblağlarda mehirlerin tespit edildiğini görmek mümkündür. Hatta bazı evlenme akitlerinde 1 riyal, 10 riyal, 100 riyal gibi sembolik rakamlar belirlenmektedir.⁹⁸ Bazı kişilerin mehir miktarını evlenme akdinde zikretmek istemedikleri veya başka sebeplerle evlenme akdi zabıtlarına mehirin miktarı olarak kapalı bir şekilde “kendi aralarında ittifak ettikleri miktarda” yazdırdıklarına da rastlanılmaktadır.⁹⁹

Çoğu evlenme akdinde ise yüksek miktarlarda mehirler belirlendiği ifade edilmekte, mehir miktarlarının yüksek tutulmasının sosyal bir takım etkilerinin bulunduğu ileri sürülmektedir. Mehir miktarlarının birçoğunun yüksek olmasının evlilik yaşını geciktirdiği, birçok gencin evlilik için istenen mehri temin edecek yeterli maddî imkân bulamadığından ileri yaşlara kadar evlenemediği belirtilmektedir. Üniversite öğrencileri arasında yapılan bir araştırmaya göre mehir miktarlarındaki yüksekliğin evliliğin geciktirilmesine etkisinin olup olmadığına dair soruya katılımcıların % 37.3'ü “genellikle” etki ettiğini, %37.3'ü “bazen” etki ettiğini, %25,4'ü de “nadiren” etki ettiğini söylemişlerdir. Mehir yüksek tutulmasının gençlerin evliliği geciktirdiğine genellikle ve bazen etki ettiğini söyleyenlerin oranının %74.6 gibi büyük bir oranı bulması meselenin ciddiyetini göstermektedir.¹⁰⁰

Suudi Arabistan toplumunda “kolay elde edilen şeyin kolay kaybedileceği” yani düşük mehir ile evlendirilen kızın, kocası tarafından kolayca boşanabileceği düşüncesinin de var olduğu, bu yüzden birçok ailenin mehir miktarını yüksek tuttuğu söylenmektedir.¹⁰¹ Birçok aile mehir miktarını yüksek tutmakla birlikte

⁹⁷ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 289; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 538; Buhûti, *Keşşâfu'l-kıma*, 11: 499.

⁹⁸ RAŞM'ne bağlı olarak faaliyet gösteren Mezun M. bin S. el-Burkân'ın Nikâh Zabıt Defteri'ne kayıtlı 25.03.1426 (04.05.2005) tarih ve 10 sayılı evlenme akdinde mehir sadece 1 (bir) riyal, 07.05.1430 (02.05.2009) tarih ve 34 sayılı evlenme akdinde 100 (yüz) riyal olarak belirlenmiş, vadeli mehir bulunmadığı belirtilmiştir.

⁹⁹ RAŞM'ne bağlı olarak faaliyet gösteren Mezun M. bin S. el-Burkân'ın Nikâh Zabıt Defteri, 29.03.1429 (06.04.2008) tarih ve 18 sayılı evlenme akdine göre kadın, daha önce boşandığı eski kocası ile yeniden evlenmiş ve mehir “kendi aralarında ittifak ettikleri meblağ” olarak kaydedilmiştir. Benzer bir evlilik akdi için bk. *Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 52.

¹⁰⁰ Cüveyr, İbrahim, *Teahhuru's-şebâbi'l-câmiî fi'z-zevâc*, 63, 84.

¹⁰¹ Cüveyr, İbrahim, *Teahhuru's-şebâbi'l-câmiî fi'z-zevâc*, 85. Suudi Arabistan toplumunda yaygın olarak anlatılan bir olay vardır: Bir adam damadının “adamlığına” güvenerek ve evliliğin maddî yönüne önem vermeyerek kızını 1 riyal mehir ile evlendirir. Fakat evlilikten sonra kocası hanımına dâima “Gel pepsi! Git pepsi!” diye hitap eder. Kutu pepsi, olayın yaşandığı zamanda 1 riyal olduğundan aslında bu bir kinayedir. Koca bu sözleriyle “seni 1 riyal mehir ile aldım, o kadar değer var benim gözümde” demiş olur. Onun için kadın üzülür ve babasına durumu anlatır. Babası da kızını evine çağırır ve geri göndermez. Damadı hanımını

evlenecek gençlere devlet, “Sosyal Yardım Fonu”ndan (Sandûku’ d-Dâmânî’l-İctimâî) faizsiz kredi veya hibe şeklinde yardımlar yaparak onlara yardımcı olmaya çalışmaktadır.

Çoğu evliliklerde mehir miktarının yüksek tutulmasının dinî ve sosyal açıdan getireceği olumsuzluklara dikkat çekilmiş, fetvâ ve yargı kurumları ile birlikte ülke ve kabile yöneticileri tarafından çeşitli tedbirler alma yoluna gidilmiş; gerek ilgili kurumlar gerekse bazı kabileler tarafından mehirler üst sınır getirilmeye çalışılmıştır. Fakat uzun zamandır yapılagelen bu sınırlandırma girişimlerine ne kadar uyulduğu ve bu uygulamanın ne kadar başarılı olduğu tartışmaya açıktır.

Suudi Arabistan’ın ilk genel müftüsü olan Suud Diyarı Müftüsü ve Başhâkimi Muhammed b. İbrahim Âlişseyh (ö. 1969 / 1389) yarım asrın bir süre önce dahi mehir miktarlarının yüksekliğini çözülmesi gereken en büyük problemlerden biri olarak görmüştür. Mehrin yüksek tutulmasını mekruh olarak nitelendirmiş ve nikâhın bereketsizliğine yormuş, yüksek mehrin verilmesinin sadece damadın zorlanmayacağı şekilde maddî durumu iyi ise ve gösteriş maksadı bulunmazsa mekruh olmayacağını belirtmiştir.¹⁰²

1960 yılında Bakanlar Kurulu başkanının yazısında on kabile tarafından mehir miktarlarının düşürülmesi, kabile ileri gelenlerinin kararlaştıracağı üst sınır ile sınırlandırılması, belde hâkiminin, emirinin ve kabilelerinin şeyhleri tarafından da bunların tasdik edilmesi yönünde bir karar alınıp imzalandığı bildirilmiş ve Muhammed b. İbrahim’e bu karar hakkındaki görüşü sorulmuştur. O da bu kararın iyi bir plân olduğunu ve herhangi bir mahzur bulundurmadığını bildirmiş, mehir miktarının yüksek tutulmasının sakıncalarına işaret etmiş, mehir miktarlarının düşürülmesinin teşvik ve temin edilmesi için bölge emirlerinden mahalle imamlarına kadar ilgili herkese genelgeler gönderilmesinin uygun olacağını belirtmiştir.¹⁰³

almaya geldiğinde “Al şu verdiğin 1 riyali! Kızımla evliliğe devam etmek istiyorsan 50.000 riyal getir, kızımı göndermiyorum” der ve evliliği bitirmek istediğini belirtir. Adam pişman olur ve 50.000 riyal mehir getirdikten sonra özür dileyip kadın ile yeniden evliliğe devam eder. Şunu belirtmek gerekir ki kocası hanımına karşı böyle yanlış bir davranışta bulunmuş olsa dahi kadının ve babasının evliliği tek taraflı olarak sona erdirmeye hakkı yoktur. Fakat kadın evliliği feshettirmek için dava açıp zaten 1 riyalden ibaret olan mehrini iade etmeye hazır olduğunu bildirdiğinde koca razı olmasa dahi hâkim evliliği feshedebilmektedir. Onun için kocanın olay mahkemeye intikal ettiğinde nasıl sonuçlanacağını göz önüne alarak kayınpederinin teklifini yerine getirdiği ve itiraz etmediği söylenebilir.

¹⁰² Muhammed b. İbrahim, *Fetâvâ*, 10: 173-178, 191.

¹⁰³ Muhammed b. İbrahim, *Fetâvâ*, 10: 183.

Muhtemelen zikredilen girişimden sonra Muhammed b. İbrahim fetvâ ve yargı kurumunun başkanı olarak¹⁰⁴ bir fetvâ yayınlamış; mehir miktarlarının yüksek olmasının gençlerin geç evlenmesine veya evlenememesine, daha yüksek mehir veren damat bulmak için velilerin kızları evlendirmekten kaçınmasına ve bunların ahlâkî bozulmaların yaygınlaşmasına yol açabileceğine dikkat çekmiştir. Fetvâsında Hz. Peygamber'in uygulamalarından, sedd-i zerâi, mefsedeti kaldırmak ve maslahatı sağlamak ilkelerinden hareketle mehir miktarlarının yüksek tutulmaması hususunda hem insanları bilinçlendirici çalışmalar yapılması hem de yöneticilerin bu konuyla ilgilenip aşırılıkları engellemesi ve sınır koyması gerektiğini belirtmiştir. Fetvâsında ayrıca Mekke, Medine ve Cidde gibi büyük şehirlerde mehrin üst sınırının 4.000 riyal olarak belirlenmesini, diğer yerleşim yerlerinde de belde hâkiminin yöneticileri ve halkın ileri gelenlerini durumdan haberdar ederek bir araya gelip ittifakla belirleyecekleri üst sınıra herkesin uymakla ilzam edilmesini istemiş, kabile reislerinin belirlediği üst sınırlara kimsenin muhalefet edemeyeceğini belirtmiştir. Talimatlarının uygulanmasının gözetimi için her beldede başkanlığını bir hâkimin yapacağı bir komisyon kurulmasını, aykırı davranışlara malî ceza verilmesini, mehrin üst sınırını aşan miktara el konulmasını ve el konulan malların evlenmek için mehir teminine ihtiyaç duyanlara harcanmasını istemiş, evlilik akdi işlemlerini yapan *mezun*lara da evlenmek isteyen herkesten belirlenen üst sınırdan fazla mehir almayacağına dair taahhüt almasının tebliğ edilmesini bildirmiştir.¹⁰⁵

1975'ten 2000 yılında ölümüne kadar yaklaşık yirmi beş yıl Büyük Âlimler Heyeti Başkanlığı ve Suudi Arabistan Genel Müftülüğü yapan İbn Bâz da Muhammed b. İbrahim'in mehir ile ilgili yukarıda zikredilen fetvalarıyla örtüşen fetvâlar vermiş; mehrin yüksek tutulmasının mekruh olduğunu, bir kabile veya köy mehir için üst sınır belirlemiş ise üyelerinden birinin buna aykırı davranışının câiz olmadığını, üst sınıra uymayıp fazla mehir alınrsa fazlalığa el konulup kabilenin veya köyün maslahatına harcanabileceğini belirtmiştir.¹⁰⁶

Adalet Bakanlığının 1977'de bir genelge göndererek mehir miktarlarının yüksek tutulmasının getireceği problemler ve yol açacağı zararlar konusunda

¹⁰⁴ Muhammed b. İbrâhim'in vefatından sonra yargı ile fetvâ kurumları birbirinden ayrılmıştır. Ayrıntılar için bk. Yargı, *Suudi Arabistan'ın Yargı Sistemi*, 75, 226.

¹⁰⁵ Riyad Emiri'nin talebi üzerine bu fetvâyı daha sonra 1969 yılı başında ona da arz etmiştir. Muhammed b. İbrahim, *Fetâvâ*, 10: 187-198. Benzer içerikte Bakanlar Kurulu Başkan Vekili'ne gönderdiği yazı için bk. *Fetâvâ*, 10: 205.

¹⁰⁶ İbn Bâz, *Mecmûu fetâvâ*, 21: 87

mezunların ve diğer ilgililerin halkı bilinçlendirme yönünde çaba harcamalarını istediği görülmektedir.¹⁰⁷ Mehir miktarının yüksekliğinden dolayı evlenemeyen birçok gencin Genel Müftülüğe çeşitli fetvâlar sorduğu, Müftülüğün ve Büyük Âlimler Heyetinin çeşitli zamanlarda mehir miktarlarının yüksek tutulmamasının teşvik edilmesine yönelik fetvâlar verdiği veya kararlar aldığı ya da açıklamalar yaptığı görülmektedir.¹⁰⁸

1977'de Bakanlar Kurulu başkan nâibinin talebi ile yaptığı araştırmanın sonucunda Büyük Âlimler Heyeti bir karar almıştır. Bu kararda mehrin yüksek tutulmasının çeşitli mahzurlarına işaret edilmiş, bu miktarların düşürülmesinin teşvik edilmesi ve düğünlerdeki aşırılıkların engellenmesi yönünde bir karar alınmıştır. Bu hususta önce yöneticilerin ve âlimlerin örnek olması gerektiği belirtilmiştir.¹⁰⁹

Büyük Âlimler Heyetinin 1982'de aldığı kararında ise, bazı kabilelerin aralarında anlaşıp yukarıda zikredildiği gibi mehir miktarlarına üst sınır getiren kararlar almalarının uygun olduğu ve sadece ilgili kabile fertlerine uygulanabileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte kabile içinde velâyeti altındaki kızı bu miktarın altında evlendirmek isteyen evlendirebileceği; hatta böyle yaptığı için teşekkürü hak edeceği, kabilenin belirlediği üst sınırdan fazla mehir ile evlendirmesi halinde ise fazla miktarın geçerli olup olmadığına hükmetmenin hâkimin takdir yetkisinde olduğu, hâkimin fazla miktarda mehirlenmesinin gerekçesine bakarak karar vereceği, fazlalığın reddini gerekli görürse reddine karar vereceği ifade edilmiştir.¹¹⁰

Hâkimlerden öğrendiğim kadarıyla bir kabilenin kendi üyesi olan kızlar ve kadınlar için belirlediği üst sınırdan fazla bir mehir ile evlenmesi halinde günümüzde hâkimlerin doğrudan olaya müdâhil olma gibi bir durumu söz konusu değildir. Önüne dava geldiğinde hâkim, tarafların iddialarını ve delillerini değerlendirerek onlara göre hüküm vermektedir. Taraflarca belirlenen mehir, kabilenin belirlediği üst sınırdan fazla olsa dahi hâkimin onu azaltma ve fazla kısmı geçersiz sayma hakkı yoktur. Kabilenin belirlediği üst sınırlar onların kendi aralarında uyguladıkları bir örf olarak görülmektedir ve hâkimi bağlayıcı değildir.

¹⁰⁷ 01.02.1397 (21.01.1977) tarih ve 12/21/t sayılı genelge.

¹⁰⁸ İlgili fetvâlara <http://alifita.org> adresinden ulaşılabilir.

¹⁰⁹ *Ebhâsü Hey'eti Kibâri'l-Ulemâ*, 2: 489.

¹¹⁰ Büyük Âlimler Heyeti'nin 06.11.1402 (06.04.1982) tarih ve 94 sayılı kararı ve buna ilişkin Adalet Bakanlığının 02.08.1412 (06.02.1992) tarih ve 8/t/94 sayılı genelgesi.

Evlenen taraflar az veya çok hangi miktarı belirlemişler ise hâkim onu geçerli saymaktadır. Kabilenin belirlediği mehir miktarları mahkemede ancak mehr-i misil ve mehir konusunda aldanma veya aldatmaya ilişkin davalarda dikkate alınmaktadır.¹¹¹

Mehir miktarlarının yüksek tutulması probleminin halen devam ettiği söylenebilir. Bir milyon veya 10 milyon riyal mehir belirlenerek yapılan evlilik akitlerinden söz edilmektedir. Buna karşılık yakın zamanda yapılan bir araştırmada evlenme imkânı bulamayan otuz yaş üstü kızların sayısının 2010 - 2015 yılları arasında yaklaşık üç kat artarak 4 milyona ulaştığı belirtilmiştir. Mehirlerin yüksek tutulmasının kızların evlenememesine önemli oranda etki ettiği ve bu durumdaki kadınların sayısında ciddi bir artış görüldüğünden Mekke Emiri, 2015 yılında Mekke Bölgesindeki il ve ilçe yöneticilerinin kabile başkanlarıyla toplanarak mehir miktarının kızlar için 50.000 riyal, dullar için 35.000 riyal üst sınır belirleyen bir belge düzenlenmesini, ilgili mahkemelerden de tasdik ettirilerek uygulanmasını istemiştir.¹¹²

Günümüzde de bazı kabilelerin kendi kabile üyelerinin mehirlerine bir üst sınır getirme kararı almaya devam ettiği görülmektedir. Meselâ 2009 yılında Necran bölgesindeki Âl-i Kırâd kabilesi kendi içinde bir ittifak yaparak kabile mensubu kızların ve dulların kabile içi erkeklerle evlenmeleri halinde mehir miktarlarını 50.000 riyal ile sınırlandırma kararı almıştır. Bu kararda 35.000 riyalin gelinin altın, takı ve benzeri ihtiyaçları için; kalan kısmının da diğer ihtiyaçları için verileceğini, düğün masraflarını ise damadın karşılayacağı belirtilmiştir.¹¹³ 2016 yılında Tuval şehri kaymakamı, kabile reisleri ve şehrin ileri gelenleri toplanarak bütün masraflar dâhil, kabile üyesi kızlar için mehrin üst sınırı 60.000 riyal, dullar için ise 30.000 riyal olarak belirlenmiş, bu kararın Bölge Emirinin onayından sonra uygulanacağı belirtilmiştir.¹¹⁴

¹¹¹ Kızın velisi damat adayına kendi kabilelerindeki kızların mehrinin meselâ 50.000 riyal olduğunu söyleyerek kızı evlendirirse ve damat daha sonra kabiledaki mehr-i mislin meselâ 30.000 riyal olduğunu öğrense o zaman mehrle ilgili olarak aldanma/aldatılma (ğabn) davası açtığına işaret edilmektedir. Bu durumda hâkim iddiaları ve gerekli tespitleri yaparak hüküm vermektedir.

¹¹² Riyad Gazetesi, "Tahdidü'l-mehr bi-hamsîn elf li'l-bikr ve selâsîn li's-seyyib", erişim: 10 Nisan 2019, <http://www.alriyadh.com/1074296>; Vatan Gazetesi, "Mehru'l-mer'e min 10 melâyin ilâ nisf riyal", erişim: 10 Nisan 2019, <http://www.alwatan.com.sa/article/270667>.

¹¹³ Riyad Gazetesi, "Kabiletü Âl-i Kırâd tühaddid tekâlifî'z-zevâc", erişim: 20 Nisan 2009, <http://www.alriyadh.com/2009/04/24/article424571.html>.

¹¹⁴ Ukaz Gazetesi, "et-Tuvâl: Tahdidü mehri'l-bikr bi-60 elf, ve's-seyyib 30 elf", erişim: 10 Nisan 2019, <https://www.okaz.com.sa/article/1506390>.

Kabile kararları alınarak veya idarî talimatlar verilerek ya da kanunî düzenlemeler yapılarak mehir miktarına üst sınır getirilmeye çalışılmasının bazı olumlu sonuçları olsa da problemi çözmek için yeterli ve doğru bir yöntem olmadığı söylenebilir. Yarım asırdır aynı problemin devam etmesi de bunu göstermektedir. Ekonomik seviyeleri ve anlayışları farklı insanları farz, vâcip veya haram olmayan; yasaklanmasında zaruret veya toplumsal ihtiyaç bulunmayan mubah veya tenzihen mekruh hususlarda sırf maslahatın bulunduğu söylenerek devlet zoruyla bazı kurallara uymaya zorlamak kanaatimce doğru bir yaklaşım değildir. Bu tür teşebbüsler insanların menfaatlerini en çok düşündükleri evlilik hususunda özgür iradelerini yanlış bir yöntemle baskılamaya çalışmaktan ibarettir. Bu da insanları sahtekârlığa ve gayriresmî işlemlere itebilir. Yöneticilere ve âlimlere güveni sarsabilir, gereksiz yere tepkiler oluşturacağından maslahat elde edilmesi düşünülürken mefsedete yol açabilir. Onun için söz konusu problemlerin kanunî ve idarî emirler veya kabile kararlarıyla değil; eğitim ve iletişim araçlarıyla bilinçlendirici çalışmalar yapılarak ve kamuoyu oluşturularak çözülmesi daha doğru olabilir. Söz konusu çalışmalar yapılmakla birlikte herkesin kendi maslahatını daha iyi bilebileceği göz önüne alınarak ona göre tepki gösterilmesi ve bu tepkinin şeklinin topluma bırakılması daha doğru ve faydalı olabilir.

6. Mehr-i Misil

Yukarıda mehr-i misle birçok defa atıf yapıldı. Mehr belirlenmeden veya mehir vermeme şart koşularak evlilik akdi yapılması ya da belirlenen mehrin gayrimütekavim olması, aşırı belirsizlik içermesi veya teslim etmeden zâyi olması gibi mehrin fâsit olmasını gerektirecek durumlarda mehr-i misil ödenmesi gerektiği belirtildi. Ayrıca aralarında evlilik akdi bulunmayan bir erkeğin bir kadını hanımı zannederek veya zina yapmaya zorlayarak onunla ilişkiye girmesi halinde de Hanbelîlerin kadına mehr-i misil verilmesi gerektiğini söylediklerine işaret edildi.¹¹⁵ Onun için bu başlık altında mehr-i mislin kapsamına ve uygulamaya yansımalarına kısaca işaret edilmeye çalışılacaktır.

Mehr-i misil, evlenen kadının emsallerine daha önce verilmiş veya verilmek üzere belirlenmiş olan mehir demektir. Kadının emsalleri ile öncelikle akrabası olan

¹¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 186; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 306; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kına'*, 11: 512; Muhammed b. İbrahim, *Fetâvâ*, 10: 208. Ayrıca bk. dipn. 7.

emsal kadınlar kastedilmektedir. Ancak hangi akrabaların esas alınacağına dair Ahmed b. Hanbel' den iki farklı görüş nakledilmiş; sonraki Hanbelîler de iki görüşten birini tercih etmişlerdir. Birinci görüşe göre, mehr-i misil belirlenirken kadının sadece baba tarafından kız kardeşleri, erkek kardeşin kızları, halaları ve halakızları esas alınır. Bunların aldıkları mehirlere göre mehr-i misil belirlenir. İbn Kudâme bu görüşü tercih etmiştir. İkinci görüşe göre ise baba tarafından olan bu kadınlarla birlikte anne tarafı da dikkate alınır; yani annesi ve teyzesinin aldığı mehirlere de dikkate alınır. Mezhepte genel kabul gören görüş, ikinci görüştür.

Mehr-i misil belirlenirken söz konusu akrabaları içinde kadına en yakın olanlardan başlanarak güzellik, mal, akıl-zekâ, eğitim, bekârlık ve dulluk, kendi kabilesiyle evlenme ya da başka kabileden veya beldeden evlenme gibi mehre etki eden etkenlerin dikkate alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca mehrin peşin veya veresiye olması gibi hususlarda kabilenin örfünün göz önüne alınacağı ifade edilmiştir. Kadının zikredilen akrabaları içinde emsâli olacak bir akrabası yoksa memleketinin kadınları ya da diğer kadınlardan ona en yakın özelliklerdeki kadınların mehirlere dikkate alınarak mehr-i mislin hesaplanacağı söylenmiştir.¹¹⁶

Uygulamada mehr-i misil belirlenirken genellikle dulluk ve bakireliğin ölçü alındığını söylemek mümkündür. Kabilelerin kendi üyelerinin mehrinin alt ve üst sınırlarını belirlerken dullara ve kızlara göre mehrir belirlemeleri de bunu göstermektedir. Mahkemede mehr-i misil belirlenirken genelde kadının kabilesinin veya yerleşim yerinin büyükleri dinlenerek mehr-i misil tespit edildiği ifade edilmiştir.

Evlilik akitleri yapılırken çoğu kere yetkili bir kimse (mezun veya kâdî) huzurunda yapıldığından, genelde şer'an geçerli mehrirler belirlendiğinden, ayrıca son yıllarda akit yapılırken mehre ilişkin bilgilerin evlenme akdi zabıtlarına ve belgelerine yazılmasına daha çok titizlik gösterildiğinden mehr-i misil davalarının fazla olmadığı söylenebilir. İncelediğim belgeler arasında bir mehr-i misil davasına rastlayabildim. O da Yemen vatandaşı karı kocaya aitti.

Dava zabıtlarında belirtildiğine göre, Yemen vatandaşı bir adam, Riyad'da ikamet eden Yemenli bir kadın ile Yemen'de evlenmiş, bir çocukları olmuş, fakat

¹¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 150; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 303; Buhûtî, *er-Ravzu'l-murbi*, 539; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kına*, 11: 510; Sâlih b. Fevzân b. Abdullah el-Fevzân, *el-Mulahhasu'l-fikhi*, 2. Baskı, Riyad: er-Riâsetü'l-Âmme li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ, 1430/2009, 2: 361.

sonra nafaka bırakmadan terk edip başka bir şehre gitmiştir. Üç yıldan fazla süre bekleyen kadın daha sonra kocası aleyhine dava açmış, evlilik aktinin feshedilmesini ve kendine mehr-i misil vermesini talep etmiştir. Evlilik akdi belgesinde herhangi bir miktar zikredilmeksizin “üzerinde anlaşılan” bir mehir ile evlenildiği belirtilmekle birlikte kadın kendinin ve babasının mehri teslim almadığına dair yemin etmiştir. Koca da bulunduğu şehrin mahkemesindeki hâkime verdiği ifadede mehrin miktarını ve verilip verilmediğini bilmediğini belirtmiştir. Mahkemedeki Uzmanlar Heyetinin huzurunda iki şahidin şahitliğiyle kadının Yemen’deki beldesindeki örf göre mehr-i mislin 30.000 riyal olduğu tespit edilmiştir. Hâkim dava süreci de dâhil kocanın kadını dört yıldan fazla süre terk ettiğini göz önüne alarak evlilik aktinin feshedilmesine ve kadına davalının mehr-i misil ödemesine hükmetmiş, Temyiz Mahkemesi de çeşitli izahlardan sonra hükmü onaylamıştır.¹¹⁷

7. Peşin ve Veresiye Mehir

Mehrin bir kısmı veya tamamı peşin olabileceği gibi bir kısmı veya tamamı belli bir tarih belirlenerek ya da herhangi bir tarih belirlenmeksizin daha sonra verilmesi kararlaştırılabilir. Peşin mehre “mehr-i muaccel”, veresiye mehre de “mehr-i muahhar” veya “mehr-i müeccel” denir. İster peşin ister veresiye olsun akit esnasında veya sonrasında mehir belirlenmiş ise bu mehre genel olarak “mehr-i müsemma” denir.

Suudi Arabistan’ın her bölgesinin veya kabilesinin kendine mahsus örf ve âdetlerinin bulunduğu söylenebilir. Bu sebeple mehir miktarı ya da ödeme şekli ile ilgili genel bir uygulamadan söz etmek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte Riyad ve çevresi ile Doğu Bölgesinde veresiye mehir geleneğinin fazla yaygın olmadığı söylenmektedir. Onun için bu bölgede eğer evlilik belgesinde mehrin peşin veya veresiye olduğu belirtilmemişse mahkemede örf dikkate alınarak -aksi ispat edilmedikçe- mehrin peşin olduğunun kabul edileceği ifade edilmektedir.¹¹⁸ Ancak incelediğim belgelerde Riyad bölgesindeki bazı evliliklerde de veresiye mehir uygulamasının bulunduğu görülmektedir. Bu da söz konusu uygulamanın bu bölgede de yaygınlaşmaya başladığına işaret etmektedir. Güney ve Hicaz

¹¹⁷ RGM 05.05.1429 tarih ve 2967762 sayılı belge.

¹¹⁸ Hamed b. Abdülaziz el-Hudayri, “el-İcrââtü'l-kadâiyye fi'l-müşkilâtı'z-zevciyye”, *Mecelletü'l-adl* 45 (1431), 145.

bölgelerinde yapılan evliliklerde ise genellikle peşin mehrin yanında veresiye mehrin de belirlendiği söylenmektedir.

Mehir miktarının evlenme akdi esnasında tespit edilip edilmemesi; tespit edilmiş olsa dahi ne kadarının peşin, ne kadarının veresiye olduğunun, ne kadarının teslim alındığının ve ne kadarının teslim alınmadığının evlenme akdiyle ilgili belgelere tescil edilmiş olması önem arz etmektedir. Çünkü taraflar arasında evlilik her zaman umulduğu gibi yürümemekte, taraflar arasında çeşitli problemler yaşanabilmektedir. Bu tür durumlarda mahkemeye başvurulduğunda ya da boşanma halinde mehir ile ilgili ihtilaflar yaşanmakta ve bunlar hukukî problemlere sebep olmaktadır. Onun için Adalet Bakanlığı ve mahkemelerdeki hâkimler tarafından evlenme akdi işlemlerini yapan yetkililere (mezunlar) çeşitli uyarılar yapılmaktadır. Şayet taraflar mehrin miktarı, teslim alınıp alınmadığı ve ödeme şekli gibi ayrıntılarda anlaşmışlar ise bunların evlenme akdinin tescil edildiği zapta ve evlenme akdi vesikasına (Aile cüzdanı) tescil edilmesi gerektiği belirtilmektedir.¹¹⁹

Mehir ile ilgili ayrıntıların resmî evraklara da yazılması istendiğinden onları hem evlenme akdi zabıtlarında hem de aile cüzdanlarında genellikle görmek mümkündür. Fakat bazen aslında henüz teslim edilmemiş mehirlerin teslim edileceğine dair tarafların beyanlarına binaen ilgili belgelere *mezunlar* tarafından “*teslim alındı*” şeklinde yazıldığına dikkat çekilmekte, hâkimlerin bu konuda dikkatli olması gerektiği belirtilmektedir.¹²⁰ Bazen de eşler arasında problem ortaya çıkıp davalastıklarında evlilik akdi zaptında veya vesikasında resmî olarak kaydedilmiş mehir ile tarafların gerçekte anlaşıklarını iddia ettikleri (gayriresmî) mehrin farklı olduğu ifade edilebilmektedir. Onun için bu husus aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

Vâdeli mehir, vâdesi geldiğinde kocanın ödemesi gereken bir borç haline gelir. Vâdesi gelmeyen mehri ise koca ödemeye zorlanamaz. Ancak koca vefat ederse terekesi taksim edileceğinden bu süre beklenmez.¹²¹ Vadesi belirlenmemiş ise veresiye mehir eşlerden birinin ölmesi veya kocanın eşini dönüşsüz (bâin) bir şekilde

¹¹⁹ 20.10.1429 (20.10.2008) tarih ve 13/t/3477 sayılı genelgede ilgili idarenin yaptığı saha araştırmasında *mezunların* uygulamalarında konuyla ilgili görülen eksiklikler üzerine onlardan evlilik akdi esnasında mehrin miktarını, ne kadarının teslim alındığını, ne kadarının müeccel olduğunu, evlenecek kadının veya tarafların şartları varsa onları evlenme zaptına ve evlenme akdi vesikasına yazmaları; tarafların bu şartları bildiğinden ve onlara râzı olduğundan emin olmaları istenmiş, aksi takdirde tarafların boşanması durumunda açılan davalarda bir takım problemlerle karşılaşıldığına dikkat çekilmiştir.

¹²⁰ Hudayri, “el-İcrââtü'l-kadâiyye fı'l-müşkilâti'z-zevciyye”, 146.

¹²¹ Bu husustaki bir fetvâ için bk. *Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 55.

boşaması ya da başka bir yolla evliliğin sona ermesi halinde peşine dönüşür. Peşine dönüşen mehri kocanın ödemesi gerekir. Koca ölmüşse onun terekesinden mehir alınır ve eşine mirastan alacağı hisseden ayrı olarak ödenir.¹²² Bu hususa yukarıda kadının mehri almaya ne zaman hak kazanacağı incelenirken de işaret edilmişti.

Kadının hakkı olan mehir, kocası veya vârisleri tarafından ödenmemişse söz konusu mehri almak için dava açılabilir. Mehir davaları diğer malî davalara benzemekle birlikte evlilikten kaynaklanan bir dava kabul edildiğinden onlara Ahvâl-i Şahsiyye Mahkemeleri bulunan yerleşim yerlerinde bu mahkemelerce, yoksa genel mahkemelerce bakılmaktadır.

Konunun mahkemelere yansımaları incelendiğinde, evlilik devam ettiği halde veresiye mehrin vadesi geldiğini veya özellikle boşama, fesih ya da ölüm sebebiyle evlilik sona erdiği halde veresiye mehirlerinin kendilerine ödenmediğini ileri sürerek kadınların dava açtıklarına ve mehir alacaklarının ödenmesini talep ettiklerine dair birçok örnek görmek mümkündür. Bu tür konularda birçok fetvanın da sorulduğu görülmektedir.¹²³

Meselâ bir kadın kocasının kötü muamelesini ileri sürerek hem evlilik akdinin feshedilmesini hem de 5.000 riyal mehrini vermesini talep etmiştir. Uzmanlar Heyetinin ve hakemlerin devreye girdiği davada koca kadına dava konusu mehri vererek ve onu “boşayarak” dava sonuçlandırılmıştır.¹²⁴

Başka bir davada bir adam eşini bir boşama ile boşamış, bunu mahkemede tespit ve tescil ettirmiş, fakat eşine haber vermemiştir. İddet süresi içinde de boşadığı eşine dönmemiştir. Kadın mahkemede dava açarak kocasının 25.000 riyal olan veresiye mehrinin kendisine verilmesini talep etmiştir. Davalı adam da veresiye mehri henüz teslim etmediğini ikrar etmiştir. Taraflar arasında sulh yapılmış ve davalı adam zikredilen meblağı duruşma esnasında kadına teslim ederek dava sona ermiştir.¹²⁵ Başka bir davada kadın kendini boşayan kocasına dava açmış ve mehrinden kalan 20.500 riyalin kendine ödenmesini talep etmiştir. Taraflar 13.000 riyal üzerinde sulh yaparak dava sonuçlanmıştır.¹²⁶

¹²² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 115, 149; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 244; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi'*, 535; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına'*, 11: 462; *Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 55, 63.

¹²³ *Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 55-60, 63, 82-88.

¹²⁴ RGM 09.05.1430 (14.05.2009) tarih ve 29162402 sayılı belge.

¹²⁵ RGM 29.12.1431 (05.12.2010) tarih ve 186215001220310193 kayıt no'lu belge.

¹²⁶ RGM 13.01.1431 (30.12.2009) tarih ve 10.200.27 sayılı belge.

Diğer bir dava zaptında belirtildiğine göre ise davalı adamın 10.000 riyal para, 6 altın bencer (bir çeşit bilezik), Halep zırhı denilen bir takı ve ayrıca bir altın takım mehir ile evlendiği ve paranın bir kısmını verdiği, fakat bir süre sonra eşini boşadığı belirtilmiştir. Kadın kalan mehrini talep ederek adam aleyhine dava açmıştır. Altınların ve kalan diğer malzemelerin fiyatının belirlenmesi için Uzmanlar Heyetinden görüş alınmış, buna göre ödeme miktarı ve ödeme şekli belirlenerek adamın belirlenen bu meblağı ödemesi gerektiğine hükmedilmiştir.¹²⁷

Başka bir davada ise 20.000 riyal peşin, 50.000 riyal veresiye mehir ile evlenen Ürdünlü bir kadın, Mısırlı kocasının gâipliğinden dolayı evlenme akdinin feshedilmesi için dava açmıştır. Dava evlenme akdinin feshedilmesiyle sonuçlanmıştır. Kadın veresiye mehri teslim almadığına dair yemin etmiş, hâkim de davalı kocanın bu meblağı ödemesi gerektiğine dair giyabi hüküm vermiş, davalı ne zaman gelirse delil göstererek mehriyle ilgili hükme itiraz edebileceğine dair de kayıt koymuştur. Hüküm daha sonra Temyiz Mahkemesinden de onaylanmıştır.¹²⁸

Bir başka davada ise Filistinli bir kadını, Filistinli kocası bâin boşama ile boşadığı, kadının da 30.000 riyal olan veresiye mehri ödemesi için eski kocası aleyhine dava açtığı görülmektedir.¹²⁹

Daha zikredilebilecek pek çok örnek gerek Suudi Arabistan vatandaşı gerekse diğer ülkelerin vatandaşı olan kadınların mehir alacaklarına sahip çıktıklarını, haklarını almak için mahkemelere rahatlıkla başvurduklarını ve davalarını ispat ettikleri takdirde haklarını aldıklarını göstermektedir. Bu durum aşağıda inceleneceği üzere mehrin işlevi konusunda da bize bir fikir vermektedir.

8. Resmî ve Gayriresmî Mehir

Tarafların bazen evlilik akdi yapmadan önce gayriresmî olarak kendi aralarında yüksek bir mehir meblağı üzerinde anlaştıkları veya kız tarafının damat tarafından birçok takı veya para istediği görülmektedir. Fakat aile hayatının kendine özel mahremiyetleri bulunduğundan akit yapılırken çeşitli maksatlarla mehir olarak sembolik bir meblağ belirtilerek akit yapılmakta, evlilik akdi zaptına ve belgesine bu meblağ kaydedilmektedir. Bazen de akit yapılmadan önce gayriresmî olarak düşük bir mehir üzerinde anlaşılmasına rağmen akit yapılırken gösteriş, övünme, jest veya

¹²⁷ RGM 08.05.1430 (03.05.2009) tarih ve 152.5 sayılı belge.

¹²⁸ RGM 16.05.1430 (11.05.2009) tarih ve 2158527 kayıt no'lu belge.

¹²⁹ RGM 22.06.1432 (25.05.2011) tarih ve 32317285 kayıt no'lu belge.

başka bir maksatla yüksek meblağda bir mehir beyan edilerek akit yapılmaktadır. Bu durum, evlilik huzurlu bir şekilde devam ettiği sürece bir problem oluşturmamaktadır. Fakat taraflar arasında ailevî bir problem meydana gelip, mesele mahkemeye intikal ettiğinde birtakım çekişmelere ve hukukî problemlere sebep olmaktadır. Mahkemede kocanın evlenme akdi belgesindeki belirtilen mehir miktarından farklı veya yüksek bir mehir verdiğini ileri sürdüğü görülmektedir. Kadın veya velisi ise kocanın söylediğinden farklı veya daha düşük bir meblağ üzerinde anlaşıklarını ya da aldıklarını savunmaktadır. Bu tür davalar evlenme akitlerinde resmî olarak sadece 1, 10 veya 100 riyal gibi sembolik meblağların belirlendiği evliliklerde değil, daha yüksek meblağların yazılı olduğu evliliklerde de söz konusu olabilmektedir.

Bazı bölgelerde Bölge emirinin kendi bölgelerinde yapılan evlenme akitlerindeki mehirler veya kabile başkanlarının kendi kabilelerinin kızlarının mehirleri için üst sınır belirlediklerine yukarıda işaret edilmişti. Bu durumun da resmî evraklarda belirlenen mehir ile tarafların kendi aralarında gizlice anlaştıkları mehir miktarlarının bazen farklı olmasına, sonradan evlilikte problem yaşandığında açılan davalarda resmî ve gayriresmî belirlenen mehirlere ilişkin problemlerin artmasına sebep olabileceği öngörülebilir.

Hanbelîler genel olarak mehir konusunda hukukî olarak dışa yansıyan iradenin ve akit esnasında beyan edilen (alenî) mehrin dikkate alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Merdâvî (ö. 885/1480) henüz evlenme akdi yapılmadan belirlenen gizli mehir fazla, akit yapılırken belirtilen resmî (alenî) mehir az ise, kadının bu fazlalığı talep etme hakkı bulunduğunu kimsenin söylemediğini belirtmiştir. Akit yapılırken belirtilen mehir jest olarak dahi olsa önceden gizlice anlaşılan mehirten fazla olması halinde de akit esnasında belirtilen mehrin dikkate alınması gerektiği genel olarak kabul görmüştür. Bununla birlikte kadının sadece gizlice anlaşılan mehri almasının ve evlilikte anlaşılan şartlara uymasının müstehap olduğu belirtilmiştir.¹³⁰

¹³⁰ İki ayrı evlilik akdi yapılmış ise yani önce gizli (gayriresmî) evlilik akdi yapıp sonra alenî (resmî) evlilik akdi yapılmış ise hangisinde belirlenen mehir fazla ise onun esas alınacağı genel olarak kabul edilmiştir. Kadının kabul etmesi halinde ilk yapılan akitte belirlenen mehrin kabul edileceğini benimseyen fakihler de vardır, fakat yaptığımız incelemelerde örneğine rastlanılmadığından bunların ayrıntılarına girilmeyecektir. Ayrıntılar için bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 172; Buhûti, *er-Ravzu'l-murbi*, 539; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 293; Buhûti, *Keşşâfu'l-kinâ'*, 11: 501.

Söz konusu ihtilafların olduğu davalarda resmî evrakta yazan mehir miktarı ne olursa olsun taraflar mahkemede mehrin başka bir meblağ olduğu üzerinde ittifak etmişlerse hâkimin ittifak edilen meblağa göre hüküm verdiği söylenebilir. Fakat taraflar farklı meblağlar ileri sürerler ise koca resmî evrakta yazandan daha yüksek bir meblağı veya farklı bir malı mehir olarak verdiğini iddia ederse iddiasını ispat etmesi istenmekte, hâkim delillere göre hareket etmektedir. Koca iddiasını ispat edemediği sürece hâkim resmî belgede beyan edilen meblağı esas almaktadır. Bazen kadın resmî belgede yazan mehir miktarından fazla, fakat kocanın iddia ettiğinden az bir meblağı mehir olarak aldığını ikrar etmekte ve bu ikrara göre hüküm verilmektedir. Son iki halde koca kadına yemin teklif ederse kadın yemin ettirilerek resmî belgede kayıtlı veya kadının ikrar ettiği miktarda mehre hükmedilmektedir.

Meselâ Mekke-i Mükerrreme Genel Mahkemesinde dava açan bir kadın, davalı kocası ile 45.000 riyal mehir karşılığında oğlunun velâyetinde evlendiğini, aralarında zifafın gerçekleştiğini, bir ay kadar kocasıyla birlikte kaldığını, fakat sonra yanına kocasının gelmez olduğunu ve mehrini de vermediğini, hâlbuki evlilik akdinde talep ettiğinde mehrin kendisine verileceğinin zikredildiğini belirterek kocasından davacı olmuş ve mehrini talep etmiştir. Hâkim, delil olarak sunulan evlilik akdinin kaydedildiği zabıt defterinde kayıtlı bilgilerin kadının mehre ilişkin ifadelerine mutabık olduğunu tespit etmiştir. Davalı koca ise davacı kadın ile 20.000 riyal mehir karşılığında daha önce evlendiğini, sonra onu boşadığını, iddeti bittikten sonra onunla tekrar evlenmek üzere ve fakat “mehir vermeksizin” evlilik akdi yapmak üzere anlaştığını ve evlendiğini, 45.000 riyal mehrin de zapta “şeklî” yani göstermelik olarak yazıldığını savunmuştur. Fakat belirlenen mehrin şekli olarak yazıldığını ispat edememiştir. Bunun üzerine hâkim, kadına yemin ettirmiş ve davalı kocanın hanımına akit zaptında yazdığı üzere 45.000 riyal mehri ödemesine hükmetmiştir. Davalı kocanın itirazı uygun bulunmamış ve hüküm İstinâf Mahkemesince de onaylanmıştır.¹³¹ Bu olayda aksi ispat edilmediği sürece hâkimin evlilik akdi belgesinde yazan resmî mehir miktarına itibar ettiği görülmektedir.

Hamîşmeşît şehrinde görülen bir davada ise evlilik akdi yapılmasına rağmen kız tarafı evliliği tamamlamaya ve kız koca evine gitmeye yanaşmadığı için koca tarafından dava açılmıştır. Kız, koca evine gitmemekte mahkemede de ısrar

¹³¹ *Mecmûatü'l-ahkâmî'l-kadâîyye li-âm 1434*, 11: 24-32.

ettiği için evlilik akdi belgesinde mehrin 40.000 riyal olduğu belirtilmesine rağmen onun değil de, kızın ve babasının damattan gerçekte aldıkları meblağları ve altın takımını ikrar etmelerinden hareket ile hâkim, davalıların ikrar ettikleri meblağın kocaya geri verilmesine hükmetmiştir.¹³²

Kocasının kötü muamelede bulunduğunu ileri sürerek kadın tarafından açılan bir davada, kadın ile kocası arasında sulh sağlanamamış, bu durumda kadın zorla koca evine gönderilemeyeceğinden hâkim, evlilik akdinin feshedilmesine karar vermiştir. Dava zabtında evlilik akdi vesikasında mehrin sadece 100 riyal yazılı olduğu, fakat kadının mehir olarak 5.000 riyal aldığını ikrar ettiği, kocanın ise kadına çok fazlasını verdiğini ileri sürdüğü ve onun ancak 150.000 riyal geri vermesi karşılığında boşamaya hazır olduğunu belirttiği, fakat verdiğini iddia ettiği bu meblağı ispat edemediği kaydedilmiştir. Hâkim tarafların ifadelerini dikkate alarak kadının sadece 5.000 riyal geri vermesi karşılığında evlilik akdini feshetmiştir.¹³³ Bu olayda da resmî belgede kayıtlı olan mehir 100 riyal olmasına rağmen kadın daha fazla mehir aldığını ikrar ettiğinden hâkim, belgede kayıtlı olan mehri değil, alındığı ikrar edilen daha yüksek mehri dikkate alarak akdi feshederken kadının bu meblağı kocasına ödemesine hükmettiği görülmektedir.

Resmî mehir ile gayriresmî mehir ihtilafları çoğu kere damat tarafının gelin tarafına evlilik akdi belgesinde kaydedilen mehir dışında takılar ve benzeri mallar verdiğinde görülmektedir. Gelin tarafı bunların hediye olduğunu ileri sürerken damat tarafı onların da mehre mahsup edilmesini talep etmektedir. Onun için hediyelerin mehir ile ilişkisi ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

9. Hediye Olarak Verilenlerin veya Yapılan Merasim Masraflarının Mehir ile İlişkisi

Evliliğe ve düğüne hazırlık sürecinde genelde damat ve ailesi, geline ve ailesine mehir olduğu belirtilen meblağın dışında çeşitli mallar vermektedir. Bazen gelin tarafı da damat tarafına bir takım hediyeler vermektedir. Bazen her iki taraf da evlilik akdi yapılırken veya düğün vesilesiyle misafirleri ağırlamak için çeşitli masraflara girmektedir. Evlilik umulduğu gibi devam ederse, veren de alan da razı

¹³² *Mecmûatü'l-ahkâmî'l-kadâiyye li-âm 1434*, 11: 63. Ayrıntılar için bk. s. 32. Suudi Arabistan'daki uygulamada kadın koca evine gitmek istemezse kural olarak zorla götürülmez. Ancak evliliğin feshedilmesi için geçerli bir gerekçesi yoksa muhâlea yapmaya yönlendirilir veya mehir olarak aldıklarını geri vermesi karşılığında evlilik akdi feshedilir.

¹³³ RGM 08.09.1429 (08.09.2008) tarih ve 29125973 kayıt no'lu belge.

olduğundan bu verilere ilişkin genelde bir problem ile karşılaşmamaktadır. Fakat evlilik umulduğu gibi gitmez ve koca hanımını boşarsa veya evliliği sonlandırmak için taraflardan biri mahkemeye başvurursa, bazen mehir olduğu açıkça belirtilenlerin dışında verilen bu mallar ve yapılan masraflar da dava konusu edilmekte ve karşı taraftan geri istenmektedir.

Hanbeliler verilen hibenin geri alınmasını câiz görmediklerinden evlenen taraflardan birinin diğerine sırf hediye olarak verdiğini normalde geri alamayacağını ve hediyenin mehir sayılmayacağını belirtmişlerdir. Ancak Takıyyüddîn İbn Teymiyye (ö. 728/1328) henüz evlenme akdi yapılmadan kızın ailesi damat adayına kızı kendisiyle evlendireceğini vaat eder, damat da onlara hediye verirse; sonra kız tarafı henüz akit yapılmadan evlilikten vaz geçerse, bu durumda damat adayının verdiği hediyeleri geri alabileceğini, kendisi vaz geçerse alamayacağını söylemiştir.¹³⁴ Fakat kızın ailesi vaz geçtiği için değil de bu esnada kız vefat ettiği için evlilik yapılamazsa damat adayının verdiği hediyeleri geri alamayacağını belirtmiştir.¹³⁵ Bu görüşlerin diğer Hanbelilerce de kabul gördüğü anlaşılmaktadır.¹³⁶

Hanbeliler kızın ve velisinin evlilik akdinin yapılabilmesi için damat tarafından isteyip kabzettikleri her şeyi mehirden saymışlardır. Yani, akit esnasında belirlenen mehir dışında kız tarafının damat adayından istediği ve onun verdiği sözde hediyeler de bu durumda mehrin düşmesi, yarısının geri alınması veya tamamının kızın hakkı olduğunun kesinleşmesi ya da üzerinde tasarruf hakkı bakımından mehir hükmünde kabul edilmiştir. Salih el-Fevzân nikâhın yapılabilmesi için açıkça kızın babası veya kardeşi için kabzedilen her şeyin mehirden sayılacağını söylemiştir.¹³⁷ Zifaktan önce taraflar arasında denklik bulunmadığı ve benzeri sebeplerle kadın tarafı evlilik akdini feshettirirse veya kadından kaynaklanan başka bir sebeple evlilik sona ererse hem alınan mehrin hem de söz konusu tüm hediyelerin damada geri verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Çünkü yukarıda

¹³⁴ Takıyyüddîn İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ*, thk. Muhammed Alâüddîn Ata ve Mustafa Abdülkâdir Ata, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1408/1987, 5: 472.

¹³⁵ Takıyyüddîn İbn Teymiyye, *Mecmû-u fetâvâ Şeyhülislâm İbn Teymiyye*, cem ve tert. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, Medine: Mecma'u'l-Melik Fehd Yayınları, 1425/2004, 12: 198.

¹³⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 295; Buhâtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, 11, 497. İbn Teymiyye'nin şarta bağlı yapılan hibede şart zâil olduğu veya gerçekleşmediği durumlarda teslim edilen hibenin geri alınabileceğine dair zikrettiği ilkenin evlendikten sonra aile konutunu terk eden kadının tekrar eve dönüp evliliğe devam etmesi şartıyla verilen hibelerde de uygulandığı, kadın koca evine geldikten sonra evliliği sona erdirmek için dava açar veya evi yine terk ederse hibenin geri alınabileceğine hükmedildiği görülmektedir. *Mecmûatü'l-ahkâmi'l-kadâ'iyye li-âm* 1434, 9: 279.

¹³⁷ Fevzân, *el-Mulalhasu'l-fikhî*, 2: 360.

incelendiği üzere bu durumda kadının mehir alma hakkı düşmektedir. Damat hediyeleri evlilik akdinin devam etmesi şartıyla vermiş olduğundan akit ortadan kalkınca, o da verdiklerini geri alma hakkı kazanmaktadır. Buhûti (ö. 1051/1641) gelin de benzer şekilde kocasına bir şey hibe etmiş ve koca zifaktan önce onu boşamış ise, onun da hibe ettiğini geri alabileceğini söylemiştir. Mehrin tamamını veya yarısını vermeyi gerektiren durumlar meydana gelmişse evlenme akdi feshedilse dahi verilen hediyelerin tamamı gelinin olmaktadır. Damadın onları geri alma hakkı bulunmamaktadır.¹³⁸

Verilen şeyin hediye mi mehir mi olduğunda daha sonra taraflar arasında ihtilaf meydana geldiğinde, kişinin ne niyetle verdiğini en iyi kendi bileceğinden ve kendi malı üzerindeki tasarrufunun aksini iddia edene karşı münkir konumunda olacağından, öncelikle damadın sözünün esas alınacağı kabul edilmektedir. Bununla birlikte uygulamada görüldüğü üzere açıkça bir mehir belirlenmiş, damat belirlenen mehrin cinsinden başka bir para veya mehir vermiş ise o zaman kadın inkâr eden konumunda olacağından, onun sözünün esas alınacağı ve ispat yükümlülüğünün kocaya düşeceği belirtilmiştir. Dolayısıyla bu tür davalarda ispat ve yemin yükümlüğü bakımından kimin davacı kimin münkir olduğunun tespiti önem arz etmekte ve muhâkeme usulünün kurallarına göre hareket edileceği ifade edilmektedir.¹³⁹

Uygulamada yukarıda da işaret edildiği üzere hâkim, öncelikle evlilik akdi belgesinde yazılan mehri (alenî) dikkate almakta, fakat taraflardan biri mehrin sadece belgede yazan mehirden ibaret olmadığını iddia eder, hanımına veya velisine ya da başka bir yakınına verdiği diğer şeyleri de geri isterse o zaman, iddia sahibinin bunu ispat etmesini istemektedir. Kadın tarafı genelde mehr-i müsemmâ dışında verilenlerin hediye olarak verildiğini ileri sürerek defi'de bulunmaktadır. Verilenlerin hediye olarak verildiği tespit edilirse hâkim davayı reddetmektedir. Bazen yukarıda açıklandığı üzere hediye, mehir kabilinden sayılırsa geri iadesine hükmedilmektedir. Bu tür davalar genellikle hâkimin, Uzmanlar Heyetinin veya Uzlaştırma Dairesinin gayretleriyle taraflar arasında sulh veya muhâlea yapılarak sonlandırılmaktadır. Bazen kadının vermeyi kabul ettiği meblağ veya Uzmanlar

¹³⁸ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8: 295; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ'*, 11, 497

¹³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 135; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ'*, 11: 500

Heyetinin raporu ve diğer deliller dikkate alınarak başka bir bedel verilmesi karşılığında evlilik akdinin feshedildiği de görülmektedir.

Meselâ Cidde Genel Mahkemesinde görülen bir davada daha önce evlendiği, fakat henüz zıfaf gerçekleşmeden hâkim tarafından evlilik akdinin feshedilmesine ve verdiği 25.000 riyal mehrin iade edilmesine hükmedilen, sonra bu meblağı teslim alan Yemenli bir adam, eski eşi Yemenli kadın aleyhine dava açarak ona mehir dışında 4.360 riyal değerinde altın takımı, 5.000 riyal değerinde hediye verdiğini; ayrıca 4.000 riyal masraf ile düğün salonu tuttuğunu, 8.125 riyal masraf ile daire kiraladığını ileri sürerek tüm bu masraflarını geri istemiştir. Hâkim altın takımını hediye olarak mı yoksa başka maksatla mı verdiğini sorunca davacı adam, nikâh kıyıldığı gün kişinin eşine bir altın takımı vermesinin örf olduğunu ve bunun “hediyeye olmadığını” ifade etmiştir. Davalı kadın ise altın takımının davacı kocasının “hediyesi” olduğunu, diğer hediyelerin kıymetinin de 5.000 riyale ulaşmayacağını söylemiş, evlilik akdi feshedilince mehrinin tamamını iade etmek zorunda kaldığından kocasının masraf yaptığı gibi kendisinin de mağdur olduğunu, çünkü aldığı mehri elbise ve diğer eşyalara harcadığını, onları artık kullanmasının mümkün olmadığını belirterek defi’de bulunmuştur. Hâkim evlilik akdi yapılırken damadın eşine verdiği altın takımının örfen “hediyeye” kabilinden verildiğini, “Hibesini geri alan, önce kusup sonra kustuğunu yiyen köpek gibidir”¹⁴⁰ hadisinden dolayı şer’an hediye geri alınamayacağını, davacının diğer masraflarını talep etmesinin ise kabul edilemeyeceğini, bunun şer’an ve aklen uygun bir gerekçesinin bulunmadığını, evliliğin konusunun maddî kayıp veya kazanç olmadığını ve Allah’ın tevfikine bağlı olduğunu dikkate alarak davanın reddine karar vermiştir. Karar daha sonra İstinaf Mahkemesi tarafından da onaylanmıştır.¹⁴¹ Bu davada, kadın tarafı istemeden, onlara mehirden ayrı olarak verilen hediye, yapılan düğün ve evlilik masraflarının zıfaftan önce evlilik akdi feshedilse dahi geri iade edilme mecburiyetinin olmadığına hükmedildiği görülmektedir.

Medine-i Münevvere Genel Mahkemesi’nde görülen bir davada ise, davacı adam davalı eşine 30.000 riyal mehirden başka “âdet olduğu üzere” elbisesine uygun bir takım seçip evlilikten sonra kalanını geri vermesi için dört takım altın, iki erkek saati, bilezikler, kolye, elmas yüzük verdiğini, bunları kızın kardeşinin teslim aldığını

¹⁴⁰ Ebû Dâvûd, “Buyu”, 83; Tirmizî, “el-Velâ ve’l-hibe an Rasûlillâh (sav)”, 6.

¹⁴¹ *Mecmûatü’l-ahkâmî’l-kadâiyye li-âm 1434*, 9: 260-264.

belirtmiştir. Daha sonra onları geri istediğinde kadının reddettiğini, problemler çıkarmaya başladığını ve evlilik aktinin feshedilmesini talep ettiğini ileri sürmüştür. Onun için kendisinin de nispeten düşük meblağdaki dördüncü altın takımının dışında, bu verdiklerinin iade edilmesini talep etmiştir. Davalı kadın ise kocasıyla arasında henüz zifaf gerçekleşmemekle birlikte aralarında birçok defa sahîh halvet gerçekleştiğini, belirtilen 30.000 riyal mehir dışında kocasının örfe göre verdiği eşyaları kendinin talep etmediğini ve şart koşmadığını, kocasının kendi isteğiyle hediye olarak verdiğini, örfe göre de bunların hediye sayıldığını, onları kabzedince mülkiyetine geçtiğini, kocası bunları vermeseydi bile evlilik aktinin yapılmasına etki etmeyeceğini ileri sürerek kocasının onları geri alma hakkının bulunmadığını ve geri iade etmeyeceğini belirtmiştir. Kocasının verdiği iki erkek saatinin ise birini erkek kardeşi, diğeri de babası için verdiğini ve onların da hediye olduğunu, istiyorsa onlara dava açması gerektiğini, kendisiyle ilgisinin bulunmadığını ileri sürmüştür. Davacı koca ise saatlerin de hediye olmadığını ileri sürmüş, fakat ona dair delil getirememiştir.

Hâkim, davanın konusu hallerdeki mevcut örfün bildirilmesi için Uzmanlar Heyetinden bilgi istemiştir. Heyet verdiği raporda *“insanlar arasındaki hâkim örfe göre kadının veya ailesinin talebi olmaksızın erkeğin nişanlısına verdiklerinin hediye sayıldığını, bu davada da erkeğin hanımına evlenmeden önce onu evliliğe teşvik etmek için verdiğinin anlaşıldığını”* bildirmiştir. Davacı adam yine de dava konusu malları hediye olarak vermediğinde ısrar edince hâkim, ona davalı kadına yemin teklif edebileceğini söylemiştir. Davacının teklifi üzerine davalı kadın onları kocasının kendine hediye olarak verdiğine, geri alma niyeti ve şartıyla vermediğine, kendisinin de talep etmediğine hatta kocası onları verdiğinde *“bu kadar hediye çok olduğunu”* söylediğine, kocasının ise *“sen daha fazlasına lâıksın”* dediğine dair yemin etmiştir. Bunun üzerine hâkim, davacının davasını delil ile ispatlayamamasını, davalının yemin etmesini, *“delil getirmenin davacıya, yemin etmenin de inkâr edene düşeceğini”* belirten hadis-i şerifi¹⁴², *“âdet hakem kabul edilir”* fıkıh kuralını¹⁴³ dikkate alarak davayı reddetmiştir. Karar daha sonra İstinaf Mahkemesi tarafından da onaylanmıştır.¹⁴⁴ Hâkimin bu davada da kocanın verdiği takıların mehirден

¹⁴² Tirmizî, “Ahkâm”, 12; İbn Mâce, “Ahkâm”, 7.

¹⁴³ Mecelle, 36. madde: “Âdet muhakemdir.”

¹⁴⁴ Mecmûatü'l-ahkâmî'l-kadâîyye li-âm 1434, 9: 265-272.

sayılmasını gerektiren bir delil bulunmadığından, onları hediye kapsamında değerlendirdiği ve hediye geri alınmayacağı için davayı reddettiği görülmektedir.

Başka bir davada kadın, evlendikten sonra eşiyile sekiz ay beraber kalmasına rağmen halen bákire olduğunu ifade etmiş ve eşinin cinsel iktidarsızlığı sebebiyle evlilik akdinin feshedilmesi için dava açmıştır. Kocasını ancak verdiği 50.000 riyal mehrin tamamını, altını, halalarının ve teyzelerinin kadına verdiği hediyeleri geri vermesi şartıyla evlilik akdinin feshedilmesine razı olacağını ifade etmiş; kadın ise mehrin sadece yarısını geri verebileceğini belirtmiştir. Yapılan duruşmaların sonucunda hâkim kadının yarım mehri (25.000 riyal) geri vermesi karşılığında evlenme akdini feshetmiştir.¹⁴⁵ Bu davada kadın, üzerine düşen görevi yerine getirdiğini ve kusurun tamamen kocadan kaynaklandığını belirterek aldığı mehrinden hiçbir miktarını geri vermek istemediğini söyleyebilir ve mehrin yarısını geri vermeden de evlilik akdini feshettirebilirdi. Fakat kocasıyla arasında zıfâf meydana gelmediğinden aldığı mehrin yarısını hak etmediğini zannetmiş olabilir veya aile mahremiyeti çerçevesinde başkalarının bilmediği fakat aralarında geçen diğer hukuku göz önüne almış olabilir. Yarım mehri kocasına geri vermeyi kabul ettiğini daha baştan ifade ettiğinden, hâkimin de onun geri verilmesi karşılığında akdi feshettiği anlaşılmaktadır. Bu davada halaların ve teyzelerin geline verdikleri takıların geri iade edilmesine ise hükmedilmediği görülmektedir ki, bu da hediyelerin geri alınmayacağı ilkesine dayanmaktadır.

2013 yılında sonuçlanan ilginç bir davanın zaptında belirtildiğine göre, Suudi Arabistan'da ikamet eden Pakistan vatandaşı bir adam, kızını Pakistan asıllı Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı bir adam ile Suudi Arabistan'da evlendirmiştir. Kızının bir çocuğu olmuş, fakat daha sonra kocası onu boşamıştır. Aradan bir süre geçtikten sonra kızın babası, eski damadının babası aleyhine dava açmıştır. Davacı baba, kızının evlilik akdi yapılırken oğlu ile evlenmesi karşılığında damadın babasının 39.500 \$ aldığını, Pakistan'daki kabile âdetlerine göre boşanma olursa bu meblağın boşanan kızın ailesine geri verildiğini, hâlbuki dünürünün bu meblağı kendisine geri vermediğini ileri sürmüştü ve bu meblağı kendisine geri vermesini talep etmiştir. Her iki tarafın vekillerinin katıldığı duruşmalarda davacının iddiaları doğrultusunda zikredilen meblağı davalının aldığına, Pakistan'daki

¹⁴⁵ RGM 18.05.1431 tarih ve 3136229 kayıt no'lu belge.

âdetlerin davacının belirttiği gibi olduğuna, davalının daha önce davacı ile sulh görüşmesi yapıp bu meblağı ödeyeceğini belirttiğine dair şahitler dinlenmiştir. Davalının vekili, verilenlerin hediye kabilinden olduğunu, hediyelerin verildikten sonra geri alınmasının şeriata aykırı olduğunu, müvekkilinin davacının kızına gerek mücevher olsun gerekse diğer hediyeler olsun dava konusu meblağdan çok daha fazlasını verdiğini ve daha başka gerekçeleri defi' olarak ileri sürmüştür. Davalı, dava konusu meblağı davacıya geri vermek istemediğine dair yemin etmiştir. Neticede hâkim, davacının verdiği meblağın hediye kabilinden olduğunu,¹⁴⁶ "hediyesini geri alan, önce kusup sonra kustuğunu yiyen köpek gibidir" hadisi¹⁴⁷ doğrultusunda hediyein teslim edildikten sonra geri alınamayacağını, ileri sürülen âdetler doğru olsa dahi şer'î bir nassa aykırı olduğunu, davacının dava konusu meblağı davalının ödemeye hazır olduğunu ve onun zimmetinde borç olduğunu ispat edemediğini, davalının da bu meblağı ödeme borcunun olduğunu inkâr ettiğini ve buna dair yemin ettiğini, "ispat etmenin davacıya, yemin etmenin davalıya düştüğünü" belirten hadis-i şerifi;¹⁴⁸ davanın bir kısmının ispat edilemediğini, diğer kısmının ise şer'î hükümlere aykırı olduğunu dikkate alarak davayı reddetmiştir. Davacı davayı Mekke İstinâf Mahkemesine götürmüş, fakat İstinâf Mahkemesinin ilgili dairesi oy çokluğuyla alt mahkemenin hükmünü onaylamıştır.¹⁴⁹

Yukarıda zikredilen olayda hâkimin Pakistan'da mevcut olan söz konusu âdete göre damadın değil, gelinin damada para veya mal verme zorunluluğuna ilişkin âdeti şeriata aykırı gördüğü anlaşılmaktadır. Çünkü İslâm anlayışına göre gelinin veya ailesinin değil, mehir olarak damadın geline para veya mal vermesi gerekir. Hâkimin kararı aynı zamanda gelinin çeyiz getirme mecburiyetinin olmadığına da işaret etmektedir.

Hamîşmeşît şehrinde görülen bir davada belirtildiğine göre ise, bir adam bir kız ile evlenmeye talip olmuş, kız tarafı kabul etmiş ve nişan yapılmıştır. Nişan yapılırken adam kızın babasına 5.000 riyal vermiştir. Sonra evlilik akdi yapıldığı gün mehir olarak belirledikleri parayı ve bir altın takımı vermiştir. Daha sonra cep telefonu ve alyans almak ve bayram masrafları için "kızın talebi üzerine" ona, çeşitli

¹⁴⁶ Pakistanlı ve Hintlilerin sorduğu benzer soruya İlmî Araştırmalar ve İftâ Dâimî Komisyonu'nun verdiği benzer bir fetvâ için bk. *Fetâvâ'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 35, 38.

¹⁴⁷ Ebû Dâvûd, "Buyu", 83; Tirmizî, "el-Velâ ve'l-Hibe an Rasûlillâh (sav)", 6.

¹⁴⁸ Tirmizî, "Ahkâm", 12; İbn Mâce, "Ahkâm", 7.

¹⁴⁹ *Mecmûatü'l-ahkâmi'l-kadâiyye li-âm* 1434, 11: 32-43.

meblağlarda para vermiş; fakat kız tarafından düğün için gün belirlemelerini istemesine rağmen kız tarafı düğün yapmaya yanaşmamıştır. Bunun üzerine adam, kayınpederi aleyhine dava açarak ya düğünün yapılmasını ve evliliğin tamamlanmasını ya da verdiği paraların ve altın takımının geri verilmesini talep etmiştir. Davalı kayın peder kendine teslim edilen meblağları ve altın takımını doğrulamış, kızına verilenlerden haberinin olmadığını belirtmiş; kendisi düğün yapmaya hazır olduğunu, fakat kızının evlenmek istemediğini, evlilik akdi yapıldığı gün bir merasim düzenlediğini ve masrafa girdiğini, bu masraf düşüldükten sonra aldıklarını geri vermeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Davacı adam ise, evlilik akdi yapıldığı gün merasim tertip edilmesini kendinin talep etmediğini ve kendisiyle ilgisinin bulunmadığını belirtmiştir. Davalı ise bunun insanlar arasında bilinen bir âdet olduğunu ileri sürmüştür. Hâkimin talebi üzerine sonraki celseye kız da gelmiştir. Kız, davacı kocasından teslim aldığı meblağları kabul etmiştir. Hâkim, kıza koca evine gitmesi için nasihat etmiş, fakat o bunu reddetmiş ve aldığı meblağları iade etmeye hazır olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine davacı koca kendisinin de artık sadece verdiği meblağların iadesini talep ettiğini ve muhâlea yapmaya hazır olduğunu söylemiştir. Hâkim yapılan ikrarları, evliliğin tamamlanmasına kocanın değil de kadının engel olduğunu, “zarar vermek de, zarara zarar ile karşılık vermek de yoktur”¹⁵⁰ hadis-i şerifi doğrultusunda İslâm hukukuna göre zararın gerek vukuundan önce ve gerekse vukuundan sonra izâle edileceği ilkesini,¹⁵¹ yaptığı merasimin koca tarafından şart koşulmayıp davalının kendiliğinden yaptığını dikkate alarak davalı kayınpederin talebinin uygun olmadığına, onun ve kızın davacı kocadan teslim aldıkları meblağları ve altın takımının kıymetini geri vermesine hükmetmiş, davacı adama da söz konusu meblağı ancak eşine muhâlea yaptıktan sonra teslim alabileceğini ifhâm etmiştir. Bunun üzerine davacı adam muhâlea yapmasına bir engelin bulunmadığını belirterek muhâlea yaptığını ifade etmiş, davalılar ise karara itiraz etmişlerdir. Fakat karar İstinâf Mahkemesinde oyçokluğuyla uygun bulunmuştur.¹⁵²

Yukarıdaki olayda evlilik akdi merasimi için kızın babasının yaptığı harcama dikkate alınmamış ve damada iade edilecek meblağdan düşülmesi uygun

¹⁵⁰ İbn Mâce, “Ahkâm”, 17.

¹⁵¹ bk. Mecelle, md. 20.

¹⁵² Mecmûatü'l-ahkâmî'l-kadâiyye li-âm 1434, 11: 59-64.

bulunmamıştır. Evlilik akdi yapılsa dahi kız düğün yapmaya yanaşmadığından, kız ile kocası arasında muhtemelen sahih halvet ve zifaf gerçekleşmeden evliliği sona erdirmek isteyen taraf kız olduğundan, onun mehir hakkını düşüren bir durumun söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple belirlenen mehir dışında verilenlerin de kız tarafının talebi üzerine verildiğinden sırf hediye gibi düşünülmediği, damadın hem kıza hem de kayınpederine verdiği kendi ikrarları ile sabit olan tüm paraların ve malların iade edilmesine hükmedildiği görülmektedir. Babasıyla beraber kız da hâkimin kararına itiraz etmesine rağmen aldığı malları geri vermeye hazır olduğunu duruşma meclisinde ifade ettiğinden, muhâleanın karşılıklı rıza ile yapılmış olduğu düşünülebilir. Onun için hâkimin evlilik akdini feshetmek yerine muhâlea ile sona erdirmeyi tercih ettiği söylenebilir. İstinâf Mahkemesinde karşı oy kullanan hâkim muhtemelen ortada sadece bir evlilik va'di bulunmadığını, evlilik akdinin yapıldığını ve hediyelerin geri verilmesinin doğru olmayacağını; bu sebeple kızın mehirden ayrı talep ettikleri dışında damadın kayınpederine verdiği paranın ve altın takımının geri iadesine karar verilmesini uygun bulmamış olabileceği söylenebilir. Fakat belgede bunlar belirtilmediğinden kesin değerlendirme yapmak uygun düşmeyecektir.

Başka bir dava belgesinde belirtildiğine göre ise 25.000 riyal mehir ile henüz kızı görmeden evlenen adam, akitten sonra kızı görünce herhangi bir kusuru olduğundan değil, beğenmediği için zifaftan önce onu boşamıştır. Kızın babası kendine asaleten, kızına vekâleten birlikte damadına karşı açtığı davada akit esnasında *mezun* kendine mehrin teslim alınıp alınmadığını sorduğunda teslim aldığını söylediğini, fakat gerçekte teslim almadığını, ayrıca nikâh merasimi için 3.100 riyal masraf yaptığını belirterek hem mehrin hem de merasim masraflarının ödenmesini talep etmiştir. Akitten önce kızını davalının görmesini istediği halde onun görmeye gerek duymadığını, görünce de boşadığını belirtmiştir. Davalı adam merasim masraflarını ödemeye de hazır olduğunu belirtmiş, fakat davacıya verdiği banka kartı aracılığıyla mehrin 7.000 riyallik kısmını ödediğini ileri sürmüştür. Kızı görmeden evlendiğini, görünce de beğenmeyip zifaftan önce boşadığı için kıza mehir verme borcu olmadığını ileri sürmüştür. Fakat davacı, davalının bu parayı mehir için değil, kızın annesine daha önce verdiği 3.450 riyali 10.000 riyale tamamlamak ve ona altın takımı almak için verdiğini ileri sürmüştür. Sonra davalı bu meblağı mehir için değil, kızın annesine özel olarak verdiğini kabul etmiştir. Hâkim davalının mehr-i

müsemmâyı kıza vermediğini ve nikâh merasimi masraflarını karşılayacağını, kayınpederine verdiği meblağı mehir için değil de kayınvalidesine ayrıca verdiğini ikrar etmesini, eşini zifaktan önce boşamasını ve davacının taleplerini dikkate alarak davalının kıza 12.500 riyal yarım mehir ödemesine ve davacının merasim masrafını karşılamasına hükmetmiştir. Davalı itiraz etse de karar İstinaf Mahkemesince onaylanmıştır.¹⁵³ Bu davada nikâh merasim masrafını ödemeyi kabul ettiği için davalı kocanın ödemesine, kayınvalideye verdiklerini mehirден ayrı olarak verdiğini kabul ettiği için ve evlilik, kocadan kaynaklanan bir sebeple zifaktan önce sona erdiğinden ayrıca yarım mehir ödenmesine hükmedildiği görülmektedir. Davalı kabul etmeseydi, muhtemelen merasim masrafını ödemesine hükmedilmeyeceği söylenebilir.

Mehir, hediyeler ve merasim masraflarının ödenmesine ilişkin birçok davanın sulh veya muhâlea ile sonuçlandığına dair şu örnekler verilebilir:

Bir dava zaptında belirtildiğine göre kadın, kocasının kendine kötü muamelede bulunduğu, namazlarını pek kılmadığı, oruçlarını tutmadığı ve uyuşturucu kullandığı gerekçesiyle kocası aleyhine dava açmış ve evlilik akdinin feshedilmesini talep etmiştir. Davalı koca ise iddiaları reddetmiş ve evliliğe devam etmek istediğini belirtmiştir. Tarafların hakemlerinin, daha sonra Uzmanlar Heyeti hakemlerinin de devreye girdiği ve dokuz duruşma sonunda neticelenen bu davada kadın, kocasına dönmekte ısrarcı davranmış, koca ise eşini ancak ona evlilik için harcadığı 90.000 riyali geri iade etmesi halinde ve çocuklarını kendine vermesi karşılığında serbest bırakacağını yani evlilik akdinin sona erdirilmesine razı olacağını ifade etmiştir. Bu meblağın 30.000 riyalinin evlenme akdi belgesinde yazılı mehir, 30.000 riyalinin eşine aldığı altınlar, 30.000 riyalinin de evlenme masrafları olduğunu belirtmiştir. Kadın ise belgede mehir olarak 30.000 riyal yazılmakla birlikte kocasının kendisine 5.000 riyal verdiğini, kalanı ise daha sonra vereceğini va'dettiğini söylemiştir. Buna karşılık davalı koca, kadının babasına 30.000 riyal, annesine 5.000 riyal, kadına da 30.000 riyallik altın verdiğini, 30.000 riyale mal olan üç ayrı düğün merasimi yaptığını iddia etmiştir. Fakat hâkim bunları ispatlaması için delil sorduğunda sadece evlenme akdi belgesini delil olarak sunabilmiştir. Belgede ise mehrin teslim alınmış olan 30.000 riyal olduğu belirtildiği için hâkim, kadına belgede

¹⁵³ *Mecmûatü'l-ahkâmî'l-kadâ'iyye li-âm 1434*, 11: 9-14.

yazan bu 30.000 riyali getirmeyi yani kocasına geri vermeyi teklif etmiştir. Kadın ise buna yanaşmamış, Uzmanlar Heyeti içinden seçilen hakemlere de söylediği gibi evlenme akdini sonlandırmak için sadece 10.000 riyal “fedâ etmeye” yani kocasına vermeye hazır olduğunu belirtmiştir. Bu ısrar üzerine koca, talebini 50.000 riyale çekmiştir. Duruşmalar ve görüşmeler neticesinde koca, kadının teklifini kabul etmiş ve 10.000 riyal karşılığında muhâlea yapılarak çekişme sonlandırılmıştır.¹⁵⁴

Başka bir dava zaptında belirtildiğine göre taraflar, mehir olarak 40.000 riyal belirlenerek evlenmişler, damat bunun 10.000 riyalini teslim etmiş, bir ay kadar kayınpederinin evinde kalmış ve eşi ile arasında zıfaf meydana gelmeden yaklaşık bir ay sonra evi terk etmiştir. Bu ve diğer başka sebeplerle kadın kocası aleyhine evlenme akdinin feshedilmesi için dava açmıştır. Birkaç duruşma süren davada koca ancak verdiği 10.000 riyali ve 3.000 riyal değerindeki altın takımı geri vermesi karşılığında evlilik akdinin feshedilmesine razı olacağını ifade etmiştir. Tarafların hakemlerinin ve daha sonra Uzmanlar Heyeti hakemlerinin de devreye girdiği davada neticede taraflar, kadının eşine sadece 10.000 riyal vermesi karşılığında sulh ve muhâlea yaparak ayrılmışlardır.¹⁵⁵

İlginç bir dava belgesinde belirtildiği üzere Suudlu bir adam Suriye’de Suriyeli bir kadınla peşin mehir olarak bir mushafı şerif, veresiye mehir olarak da bir milyon Suriye Lirası belirlenerek ve kadına müstakil ev temin edilmesi şartıyla evlenme akdi yapmıştır. Fakat kadın yakınlarıyla beraber düğün için Arabistan’a geldiğinde evlilik akdinde şart koştuğu üzere kocasının kendisine müstakil ev temin etmediğini görünce koca evine gitmekten kaçınmıştır. Bunun üzerine koca, evlenme akdinin feshedilmesi için dava açmıştır. Kadın da duruşmada evlenme akdindeki şarta uymadığı gerekçesiyle evlenme akdinin feshedilmesini talep edince koca, evlenme akdinin feshedilmesine ancak bu evlilik için harcadığı masrafların ve kadına verdiği altın takımının geri ödenmesi şartıyla olur verebileceğini söylemiştir. Hâkimin taraflar arasında sulh sağlanmasına yönelik girişimleri neticesinde kadının aldığı altın takımını ve mushafı geri vermesi, veresiye mehirden de vazgeçmesi karşılığında muhâlea yapılarak çekişme sonlandırılmıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁴ RGM 24.11.1429 (22.11.2008) tarih ve 2991257 kayıt no’lu belge.

¹⁵⁵ RGM 12.10.1429 (12.10.2008) tarih 29131866 kayıt no’lu belge.

¹⁵⁶ RGM 02.05.1432 (06.04.2011) tarih ve 32432847 kayıt no’lu belge.

Bir başka olayda bir adam, oğlunu evlendirmek için kızına dünür olduğu adama dava açmıştır. Davacı, evlilik için söz kesilince sözlerine sadık kalacaklarının bir nişanesi olarak davalıya 5.000 riyal, takı gününde de 15.000 riyal verdiğini, 15.000 riyal tutan merasim düzenlediğini; fakat o gün davalı dünürünün evliliği hiçbir sebep yokken reddettiğini ileri sürerek 25.000 riyalin geri ödenmesini talep etmiştir. Davalı dünürü ise örfе göre sadakatin nişanesi olarak verilen meblağın geri alınmadığını, takı merasimi için de sadece bir küçük kurban kesildiğini ve söylenen miktarda masraf yapılmadığını, takı günü damat adayının kardeşlerinden biri uyarılmasına rağmen ailesinin bulunduğu kısma girdiği için evliliği tamamlamak istemediğini, kızının da evlilikten vaz geçmeye râzı olduğunu, sadece 15.000 riyali geri verebileceğini belirtmiştir. Davacı ise böyle bir örf bulunmadığını, örfе göre sadakat nişanesi olarak verilen meblağın evlilik tamamlanınca mehirde sayıldığını, aksi halde geri alındığını ileri sürmüştür. Hâkimin girişimiyle davalı dünürün 19.000 riyal ödemesi karşılığında sulh yapılarak dava sonuçlandırılmıştır.¹⁵⁷

Yukarıda zikredilen örneklerden evlilik ile ilgili davalarda mehrin yanında tarafların birbirine verdikleri diğer para ve malların hatta yapılan diğer masrafların da gündeme getirildiği görülmektedir. Bu davalarda hak sahibinin ve borçlunun tespit edilmesinde neyin mehir neyin hediye sayılacağına ilişkin olarak örften, tarafların beyanlarından ve diğer delillerden faydalandığı, ayrıca evliliklerde evliliğin ciddiyeti ve taraflar arasındaki yükümlülükler bakımından dengenin sağlanması için mehrin önemli bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Onun için mehrin işlevi ayrıca incelenmeye çalışılacaktır.

10. Mehrin İşlevi

Mehrin aile ve toplum hayatında birçok işlevinden söz edilebilir. Bunların bir kısmı subjektif, bir kısmı objektif özelliktedir. Kimi insanlar mehri yüksek tutarak gösteriş yapmak, ünlenmek veya toplumsal statüsünü göstermek isteyebilirler. Tam tersine onu düşük tutarak tevazuunu ve insana kıymet verdiğini göstermek de isteyebilirler. Bu düşünce ve tavırlar onların kişisel, ailevi veya kabilevi yaklaşımlarıdır. Kişiden kişiye, aileden aileye veya kabileden kabileye değişebilir.

Evlilik akdinin bir sonucu olarak kadına mutlaka maddi bir meblağ mehir olarak verildiğinden özellikle büyük meblağdaki mehrler kadınların önemli bir

¹⁵⁷ RGM 15.02.1430 (10.02.2009) tarih ve 28.200.27 sayılı belge.

ekonomik imkân elde etmesine ve onurlandırılmasına vesile olmakta, böylece mutluluk duymalarına katkı sağlamaktadır. Hanbelîlere göre kızın babası da mehirden belli bir pay alabileceğinden, onun için de benzer bir durum söz konusudur.

Eşinin nafakasını karşılama gibi malî yükümlülüğünden önce erkeğin, evlenince mehir ödeme yükümlülüğünün bulunması evliliği basit bir olay ve akit olmaktan çıkarmaktadır. Mehir miktarları yüksek olduğu için evlenemeyenlerin veya geç evlenenlerin varlığı dikkate alınınca bu durum daha iyi anlaşılabilir. Evlenecek erkeğin mehri ödeme imkânını göz önüne alacağından evleneceği kadını ve ailesini tercih etmesinde de mehrin etkili olduğu ifade edilebilir. Ayrıca mehir yükümlülüğünün toplumda çok eşliliğin aşırı derecede yaygınlaşmasına engel olduğu ve bu hususta bir denge oluşturduğu söylenebilir.

Diğer taraftan mehir, kadının haklarını koruma ve evliliğin kocası tarafından kolayca sona erdirilmesini önleme aracı olarak görülmektedir. Evlilik hayatının başında böyle maddî bir yükümlülüğe girdiğinden kocanın evliliğin kendine getireceği yükümlülüklerin farkına varmasına ve yetkilerini kullanırken daha iyi düşünerek hareket etmesine vesile olacağı öngörülmektedir. Kocasının kusuru yokken evliliği sona erdirmek istediğinde aldığı mehri geri vermeyi göze alması gerekeceğinden, mehir kadın açısından da bir denge görevi yapmaktadır. Bu bakımdan mehir evlilik birliğinin hem kurulmasında hem devamında hem de sona erdirilmesinde koca ile eşi arasında hem saygı hem de nimet külfet, yetki ve sorumluluk bakımından maddî ve manevî anlamda bir denge unsuru oluşturmaktadır. Mehrin, esas üzerinde durulması gereken işlevi budur. Onun için konuyu biraz daha izah etmekte fayda vardır.

İslâm hukukunda kabul edildiği üzere kocanın tek taraflı boşama yetkisine sahip olduğu Suudi Arabistan'da, kocanın eşini hemen boşayabileceği zannedilebilir. Gerçekten verdiği mehir çok düşük olduğundan, zifaktan önce boşadığında belirlenen mehri vermeyeceğini zannettiğinden veya kendisi zengin olduğundan mehir olarak verdiği meblağı önemsemeyip hanımını kolayca boşayanlar vardır. Fakat incelenen belgelerden bunların oranının çok fazla olmadığı anlaşılabilir. Pek çok evlilik akdinde görüldüğü üzere koca, önemli bir meblağı mehir olarak verdiği için hanımını tek taraflı olarak kolayca boşayamayacağı, bir hayli meblağ

tutan ödediği mehirden ve yaptığı düğün masraflarından oluşacak mali kaybını büyük oranda dikkate alacağı söylenebilir. Şüphesiz öfkesine veya düşüncesizliğine yenik düşenler olmaktadır. Onların bazen pişmanlık yaşadıkları da görülmektedir.¹⁵⁸ Yukarıda zikredilen örneklerde ve daha birçok olayda görüldüğü gibi koca, hanımını boşamak yerine ya doğrudan onunla anlaşarak veya mahkemeye gidip onun evlilik birliği içinde kusurlu davrandığını ve mümkünse sorumluluğunu yerine getirmesini talep ederek aldığı mehrin bir kısmını veya tamamını geri alabilmenin, böylece en az kayıpla evliliğini sonlandırmanın yolunu aramaktadır. Bu bakımdan bizim kültürümüzde var olan “bekâra avrat boşamak kolaydır” sözünün içinde mehrin rolünün de gizli olduğu söylenebilir.

Suudi Arabistan'da erkeklerin eşlerini kolayca boşamalarının önüne geçmek için özellikle veresiye mehrin yüksek tutulduğu ve bunun da erkeğin başının üstünde Demokles'in kılıcı gibi durduğundan etkili olduğu, bu uygulamanın son yıllarda ülkede yayılmaya başladığı söylenmektedir. Koca, hanımını boşadığında veresiye mehir peşine dönüşeceğiinden ve yüksek miktarda mehir ödemek zorunda kalacağından bazı kocaların bunu kolay kolay göze alamayacağı düşünülmektedir. Bu durum çok zengin olan erkekleri belki fazla etkilemese de, birçok kocanın “boşama kelimesini unutmamasına” vesile olduğu söylenmektedir. Kocaların da daha evliliğin başında peşin mehri ve diğer masrafları karşılamak için yüksek miktarda borç altına girmek yerine peşin mehrin düşük, veresiye mehrin yüksek tutulmasını tercih ettiği belirtilmektedir.¹⁵⁹

Bazı evlenme akdi belgelerinde veresiye mehrin “boşama kaydıyla” kayıtladığı yani kocanın eşini boşaması halinde veresiye mehir de vereceğinin belirtildiği veya şart koşulduğu görülmektedir. Meselâ bir akitte peşin mehir henüz teslim alınmamış 40.000 riyal, ayrıca 20.000 riyal değerinde altın; veresiye mehir ise “boşama kaydıyla” 100.000 riyal olarak belirlenmiştir.¹⁶⁰ Başka bir akitte ise peşin

¹⁵⁸ Şunu belirtmek gerekir ki Suudi Arabistan'da İslâm hukukunun bir hükmü olarak kocanın hanımını bir veya iki boşamasıyla evlilik her zaman hemen sona ermez. Dönüşlü boşamada kadının iddet süresi içinde eşler durumlarını gözden geçirip yeniden evlilik akdi yapmadan evliliğe devam edebilirler. Suudi Arabistan ile ilgili boşama vakalarına dair istatistikleri okurken bunu göz ardı etmemek gerekir. Veresiye mehir ancak yeni bir evlilik akdi yapılmadan evliliğe devam edilemeyecek şekildeki boşamalarda (bâin) peşine dönüşür. Hanımını üç defa boşayarak ondan tamamen ayrıldıktan sonra pişman olarak ona tekrar dönmek için fetvâlar arayanlara da çokça rastlanır. bk. Yargı, “el-İcrâât fi inhâi hâlâtî't-talâkı's-selâs dirâse meydâniyye fi Mahkemeti'l-Ahvâlî's-Şahsiyye bi'r-Riyad”, *Mecelletü'l-adl* 55 (Receb 1433), 89-92.

¹⁵⁹ Bu konuda çeşitli röportajlar için bk. Riyad Gazetesi, “Silâhu'l-mer'e fi vechi't-talâk”.

¹⁶⁰ RAŞM 18.01.1431 (04.01.2010) tarih ve 40.35.3 sayılı belge

mehir 25.000 riyal, ayrıca 10.000 riyal değerinde altın; veresiye mehir ise “boşama kaydıyla” 50.000 riyal olarak belirlenmiştir.¹⁶¹ Riyad’da geçtiğimiz (1440/2019) Ramazan ayında yapılan bir evlilik akdinde ise mehir bir ay içinde teslim edilmek üzere 100.000 riyal olarak belirlenmiş, sözleşme şartlarından birisi olarak da “kadın istemediği halde kocası onu boşarsa” ona 500.000 riyal bedel ödemesi şart koşulmuştur.¹⁶² Bu tür evlilik akitlerinde kadının kendi istemediği halde kocası tarafından kolayca boşanmasının hem önüne geçmek ve bu yönüyle kendini bir nevi garanti altına almak hem de şayet gerçekleşirse boşandığında kendine belli oranda yetecek şekilde maddî bir güvence elde etmek istediği anlaşılmaktadır. Kocanın da aslında evliliğe başlarken peşin mehri temin etmek için büyük miktarda borç altına girmek istemediği ve hanımını boşamayacağını da düşünerek veresiye mehirde “boşama şartını” kaydettirerek veresiye mehir yükümlülüğünden kurtulmayı amaçladığı söylenebilir. Çünkü bu şartla evlenildiğinde koca hanımını boşamadığı sürece evlilik ölüm ile sona erse dahi kocanın veresiye mehir ödeme yükümlülüğü bulunmamaktadır.¹⁶³

20 Nisan 2010 tarihinde dinleyici olarak katıldığım Emir Ahmed b. Bender es-Südeyrî'nin *Sülâsiyye*'sinde¹⁶⁴ İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi öğretim üyelerinden İbrahim b. Ali el-Hasen “*Ailevî Problemler ve Çözüm Yolları*” başlığı altında verdiği seminerde, güneydeki Câzân şehrinin Suudi Arabistan'da boşama oranının en düşük şehir olduğunu belirtmişti. Bunun en önemli sebeplerinden biri olarak orada veresiye mehrin çok yüksek tutulmasını göstermiş, veresiye mehrin miktarının bazen 150.000 riyale kadar çıktığını, bu sebeple de kocaların eşlerini boşadıkları takdirde bu miktarı ödeyemeyeceklerini dikkate alarak boşamaya fazla yanaşmadıklarını ileri sürerek mehrin bu rolüne işaret etmişti.

Gerek peşin mehrin gerekse veresiye mehrin yüksek tutulması her ne kadar boşamaların azaltılmasında etkili olsa da, onun da bir sınırının olduğu söylenebilir.

¹⁶¹ RAŞM 03.1431 tarih ve 63.35.3 sayılı belge.

¹⁶² Mezun Hâlid b. Muhammed el-Halevi tarafından 22.09.1440 (27.05.2019) tarihinde düzenlenen Evlilik Akdi Vesikası.

¹⁶³ *Fetâvâ'l-Lecneti'd-Dâime*, 19: 61.

¹⁶⁴ Osmanlılar döneminde padişahların veya üst düzey devlet adamlarının tertip ettikleri “Huzur dersleri” olarak bilinen faaliyetlere nisbeten benzeyen uygulamalar Suudi Arabistan'da da bulunmaktadır. Emirler veya hâli vakti yerinde gayretli ilim ehli, kendi konaklarında ilmi seminerler düzenlemektedirler. Bunlar genelde düzenleyeninin adına düzenlendiği günün eklenmesi (izafet) ile adlandırılmaktadır. Meselâ pazar günü düzenlenenlere “*Âhâdiyye*”, Salı günü düzenlenenlere “*Sülâsiyye*”, Perşembe günü düzenlenenlere “*Humâsiyye*” denilmekte, “*Falan'ın Sülâsiyyesi*” gibi isimler ile anılmaktadır.

Aile hayatı sıradan bir birliktelik değildir. Karı koca arasında sevgi ve saygı, meveddet ve rahmet kalmamışsa o birlikteliği devam ettirmek her iki taraf için de işkenceye dönüşebilmekte ve evlilik çok zor yürümekte ya da ayrılıkla sonuçlanmaktadır. Onun için mehrin yüksek tutulmasını, boşamayı önlemenin tek veya mutlak çaresi olarak görmemek gerekir. Esasen boşamayı tamamen önlemek de doğru değildir. Nitekim 24 ayar iki kilo altın (günümüzdeki değeriyle yaklaşık 500.000 TL) veresiye mehir ile evlenen bir adamın hanımından kurtulmak için her şeyi göze alıp elindeki avucundakini vererek hatta borçlanarak hanımını boşadığı nakledilmektedir.¹⁶⁵

Yine de veresiye mehir, karı koca arasında geçimsizlik meydana geldiğinde evliliğin sona ermesi sürecinde doğrudan boşama yetkisi bulunmayan kadının elinde bir koz olarak bulunmaktadır. Özellikle geçimsizlik halinde maddî durumu elverişli değilse, ödeyeceği mehir yüksek olduğu için bu durum kocanın hanımını kolayca boşamasına veya kendini kusurlu duruma düşürüp bedelsiz olarak evlilik akdinin fesh edilmesine yol açacak olumsuz davranışlar sergilemesine engel olabilmektedir. Fakat bunun da bir dereceye kadar etkili olduğu söylenebilir. Maddî kaybını düşünerek hanımını boşamaktan kaçınan koca, kusurlu duruma düşmemek için bir süre sonra eşine fizikî şiddet uygulamaya dahi verdiği mehri geri almak veya veresiye mehir yükümlülüğünden kurtulmak için câiz olmasa¹⁶⁶ da psikolojik şiddet uygulamaya yeltenebilmektedir. Bu tür hallerde birçok olayda görüldüğü üzere birçok kadın, gerektiğinde veresiye mehri almaktan vaz geçeceğini söyleyerek kocasıyla anlaşmakta ve böylece gerek mahkemeye gitmeden gerekse mahkeme süreci devam ederken anlaşarak evliliğe son vermektedir. Böylece kadın istemediği bir evliliği yaşamaktan kurtulmuş olmaktadır. Veresiye mehir bu yönüyle kadına önemli bir avantaj sağlamaktadır ki bu tür örneklere çokça rastlamak mümkündür.¹⁶⁷

Evlilikte esas olan eşler arasında karşılıklı sevgi ve saygının, meveddet ve rahmetin bulunmasıdır. Onun için evlilik zorla yürütülecek bir birliktelik değildir. Şüphesiz eşler bazı sıkıntılara katlanarak ve bazı fedakârlıklarda bulunarak

¹⁶⁵ Riyad Gazetesi, "Silâhu'l-mer'e fi veçhi't-talâk".

¹⁶⁶ Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: "Kendilerine verdiğiniz (mehrin) bir kısmını eşlerinizden kurtarmak (geri almak) için açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında onlara baskı yapmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur." en-Nisâ 4/19.

¹⁶⁷ Örnek olarak bk. RGM 12.02.1431 (27.01.2010) tarih ve 315718 sayılı belge; 09.04.1427 (07.05.2006) tarih ve 105.18 sayılı belge; 28.12.1430 (15.12.2009) tarih ve 3058736 sayılı belge; 25.03.1430 (22.03.2009) tarih ve 3031878 sayılı belge. Ayrıca bk. Yargı, "Bedel Kaşılığında Boşanma ve Muhâlele Uygulamaları: Suudi Arabistan'da Bir İnceleme", 141-172.

evliliklerini devam ettirmeye çalışırlar. Fakat bazen nasıl ki koca mehir ve düğün masrafları gibi maddî kayıplarını göze alarak eşini boşayabiliyorsa kadın da alacağı veresiye mehir yüksek olsa dahi gerektiğinde ondan vazgeçerek eşinden ayrılabilir. Bunun en dikkat çekici örneklerden biriyle Riyad Ahvâl-i Şahsiyye Mahkemesi'nde (o zamanki adıyla Sosyal Güvence ve Nikâh Mahkemesi) karşılaştım. 14.06.2009 tarihinde 3. daireye araştırma yapmak için gitmiştim. İçerde resmî işlemleri yapılan bir kadının gözlerinden yaşlar boşanıyordu. Ben işlemin sonuna doğru içeri girdiğimden olaya tam vâkıf değildim. İşlem bittikten sonra olayı sordum. Hâkimin anlattığına göre kadın, 1999 (1420) yılında evlenmiş. Bu evlilikten bir erkek ve bir kız çocukları dünyaya gelmiş. Fakat kocası onu farklı zamanlarda üç defa boşamış ve böylece evlendikten beş yıl sonra tamamen ayrılmışlar. Sonra kadın başka biriyle evlenmiş ve bu evliliği birkaç ay sürmüştü. Ondan da boşanmış. 2005 (1426) yılının sonlarına doğru ilk kocasıyla tekrar evlenmiş. Fakat bu defa kocası tekrar boşamasın diye evlenirken peşin mehri düşük (10.000 riyal), veresiye mehri ise yüksek (80.000 riyal) tutmuş. Bu evlilikten de bir çocukları olmuş. Fakat yine mutlu olamamış, 80.000 riyalden vazgeçip kocasıyla anlaşma yoluna giderek ondan ayrılmak mecburiyetinde hissetmiş kendisini ve muhâlea yaparak ayrılmışlar. Bu olay karı kocanın arasında sevgi ve saygı kalmadığında, geçimsizlik arttığında tarafların evli yaşamasının bir anlamı kalmayabileceğini; kadının kocasından kurtulmak için alacağı yüksek miktardaki veresiye mehri gözden çıkarabileceğini gösteren dikkat çekici bir örnekti benim için.

Şunu da belirtmek gerekir ki, kadın, yüksek meblağda peşin mehir aldığı anda, eşler arasında geçimsizlik meydana geldiğinde ve kocası onu boşamaktan kaçındığında, bazen kadın da zor durumda kalabilmektedir. Çünkü bu durumda kadın, aldığı mehri kocasına geri verip bu evliliği sona erdirmek istediğinde yüksek bir meblağı ödemesi gerekeceğinden mehrin başlangıçta yüksek tutulması bu defa kadının aleyhine olabilmektedir. Eğer kadın aldığı mehrini harcamışsa bu yüksek meblağı denkleştirip geri ödeyemeyeceğinden kocasına "katlanmak" veya en azından söz konusu imkânı elde edene kadar onun "nikâhı altında" kalmak zorunda kalabilmektedir. Çünkü kadının maddî bir bedel ödemeksizin evlilik akdinin feshedilmesini gerektirecek bir gerekçesi varsa veya kusurlu olan kocası ise akit bedelsiz feshedilebilmektedir. Aile hayatının kendine göre bir mahremiyeti

bulduğundan kadın, davasını her zaman ispat edemeyebilmektedir. Onun için evlilik akdinin bedelsiz olarak feshedilmesini gerektirecek şekilde tamamen kocasının kusurlu olduğunu ispat edemediğinde kadın, ya aldığı mehrin tamamını veya bir kısmını kocasına geri vererek muhâlea veya boşama yoluna gidilmekte ya da belirlenecek maddî bir bedel karşılığı evlilik akdinin feshedilmesine hükmedilmektedir. Bu durumda kadının geçmişe dönük alacağı nafaka hakkında veya veresiye mehir alacağından vazgeçerek evliliğin sonlandırması onun açısından nispeten iyi bir yoldur. Fakat kadının veresiye böyle bir alacağı yoksa ve yüksek meblağda peşin mehir almış ise işte o zaman zor durumda kalabilmektedir.

Meselâ geçimsizlik yaşayan bir kadının ed-Dâirbenimâlik ilçesi Genel Mahkemesi'nde 2004 yılında kocası aleyhine açtığı davada taraflar hakemlere yönlendirilmiş, hakemler kadının iddialarını ispat edecek veya haklı gösterecek geçerli delilleri bulunmadığından evlilik akdinin bir bedel karşılığında feshedilmesi yönünde bir karar almak istemişlerdir. Bunun üzerine kadın aldığı mehri geri verecek şekilde temin edinceye kadar bir süre daha kocasının nikâhı altında kalmak üzere süre istemiştir. Bir yıldan fazla süren dava, hakemlerin belirledikleri bedel karşılığında evlilik akdinin feshedilmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁶⁸

Zikredilen geçimsizlik hallerinde kadının kocasının nikâhı altında kalmasını istemesi onunla aynı evde yaşayacağı anlamına gelmemektedir. Bu tür geçimsizlik davalarında genellikle kadınların evi terk ederek babasının veya başka bir yakınının evine gittikleri, ayrılık görüşmeleri veya duruşmaları devam ederken ayrı evde yaşadıkları, sonra bu döneme ilişkin nafaka alacaklarının da gündeme getirildiği, birçok davada kadının geçmişe dönük nafaka alacağından vaz geçerek muhâlea yapmak suretiyle evliliği sonlandırdıkları görülmektedir. Evlilik zorla yaşanacak bir birliktelik olmadığından kadın, koca evine dönmek istemez ve daha önce aldığı mehri geri vermeye yanaşmaz ya da verme imkânı zor görünürse bazen koca, verdiği mehri almakta diretmek yerine en azından geçmişe dönük nafaka vereceğinden kurtularak evliliğe son vermeye razı olabilmektedir. Meselâ kocası tarafından on aydır kardeşinin evine terkedilen kadın, kocasının ya evliliğin yükümlüğünü yerine getirip evliliğe devam etmesi ya da iyilikle eşini bırakması için kocası aleyhine dava açmıştır. Eşini bu şekilde terk eden koca, çeşitli gerekçeler ileri

¹⁶⁸ Davanın ayrıntılar için bk. *Müdevenetü'l-ahkâmi'l-kadâiyye*, 1: 311.

sürmüş, eşinin ancak mehri geri vermesi halinde onu boşayacağını belirtmiştir. 100.000 riyal mehir ile evlenen kadın ise mehri geri vermeye yanaşmamıştır. Neticede kadının terkedildiği on aylık nafaka hakkından vazgeçmesi karşılığında kocasıyla sulh yapılarak kocası tarafından bir boşama ile boşanmıştır.¹⁶⁹

Ailede şiddetli geçimsizlik meydana geldiğinde eşleri aynı evde tutmaya ve aile birlikteliğini devlet gücüyle zorla devam ettirmeye çalışmanın ya da kocayı aile konutuna yaklaştırmayarak bu birlikteliği kâğıt üzerinde devam ettirmenin sağlıklı bir çözüm yolu olmadığı, hatta bunun taraflara zulmetmek veya zulme ortak olmak anlamına gelebileceği söylenebilir. Onun yerine sadece kocanın kusurlu olduğu ispat edilemediği sürece kadının aldığı mehir dikkate alınarak belli bir meblağ vermesi veya belli bir maddî hakkından feragat etmesi karşılığında evliliği sona erdirmenin her ikisi için de daha sağlıklı bir çözüm yolu olduğu kabul edilebilir. Böylece aile birlikteliğini zorla devam ettirmeye çalışmak yerine taraflara yeni bir hayat kurmalarının önünü açmak daha uygun olabilir.

Doğrudan boşama yetkisi bulunmayan kadının evlilik akdini hâkim kararıyla feshettirmesine yeterli olacak şekilde kocasının kusurlu olduğunu dava etmezse veya dava ettiği halde onu ispat edemezse yukarıda zikredildiği üzere maddî bir meblağ gözden çıkararak evliliği sona erdirmek istemesinin nimet ve külfet, yetki ve sorumluluk dengesi açısından adâletli bir yöntem olduğu söylenebilir. Çünkü ona belli bir meblağ mehir ödeyerek evlenen koca, evlilik akdini hâkim kararıyla feshettirmesine yeterli olacak şekilde eşinin kusurlu olduğunu dava ettiği halde onu ispat edemezse veya hiç dava etmeden onu doğrudan boşamak isterse mehir miktarı meblağ kaybetmeyi göze almaktadır. Aynı durum evliliği sona erdirmek isteyen kadın için de geçerli olduğundan aralarında bir denge söz konusudur. Mehir bu dengeyi sağlayan önemli araçlardan biridir. İslâm hukukunda tek taraflı olarak boşama yetkisinin kocada olmasının esas sebebi de mehir vermesidir. Koca mehir verdiği halde kocası gibi kadın da tek taraflı olarak boşama yetkisine sahip olsa zifaktan sonra kocasını boşar ve mehrini alıp çekip gidebilir. Onun için kadın kocasından ayrılmak isterse ya kocasıyla anlaşmalı ya mahkemede

¹⁶⁹ RGM 19.02.1422 (13.05.2001) tarih ve 149/18 sayılı belge. Kadının kocasına belli bir meblağ ödemek üzere onunla anlaşarak evliliğe son vermelerini başka bir çalışmamızda incelediğimizden burada onun ayrıntılarına girmeyecektir. Bk. Yargı, "Bedel Kaşılığında Boşanma ve Muhâlea Uygulamaları: Suudi Arabistan'da Bir İnceleme", 141-172.

kocasının kusurlu olduğunu ispat etmeli ya da belli bir meblağı kocasına geri ödemeyi göze almalıdır.

Nitekim aile mahremiyetini korumak, mahkeme duruşmalarıyla uğraşmamak veya vakit kaybetmemek gibi maksatlarla ya da davasını ispat edemeyeceğinden kocasının herhangi bir kusurunu dava etmediğini, sadece ondan hoşlanmadığını ve ona karşı görevlerini yerine getirememekten (nankörlük etmekten) korktuğunu ve aldığı mehri geri iade etmeye hazır olduğunu belirterek evlilik akdinin feshedilmesi talebiyle mahkemeye müracaat eden kadınlara da rastlanmaktadır. Bu durumda hâkim tarafından kocaya görüşü sorulmakta, genelde koca eşinden ayrılmak istemediğini ve mehri de geri almayacağını söylemektedir. Fakat buna rağmen kadın talebinde ısrar edip mehri mahkemeye teslim edince hâkim, evlilik akdinin feshedilmesine hükmetmektedir.¹⁷⁰ Bu tür vakalar Suudi Arabistan'da aslında kadınların da doğrudan boşama hakkı olmasa bile aldıkları mehri gözden çıkarıp geri iade ettiklerinde kocaları istemese dahi onları "boşar gibi", onlardan kolayca ayrılma imkânına sahip olduklarını göstermektedir. Bu da evlilik birliğinin bu şekilde sonlandırılmasında mehri eşler arasındaki nimet ve külfet, yetki ve sorumluluk dengesini sağlayan önemli bir araç olduğuna delâlet etmektedir.

Şuna da işaret etmek gerekir ki, ülkemizde olduğu gibi bazı hukuk sistemlerinde ölüm dışında evliliğin sona ermesi için mutlaka hâkim kararı gerekmekte, üstelik geçimsizlik hallerinde evliliğin asgarî belli bir süre devam etmiş olması şart koşulmaktadır.¹⁷¹ Oysa koca eşini tek taraflı iradesiyle boşamış veya eşler birbirinden davacı olmaksızın bedelsiz veya bir bedel karşılığında evliliği sona erdirmek üzere anlaşmışlar ise, evlilik akdinin yapılmasının üzerinden çok kısa bir süre geçmiş olsa dahi hâkimin evliliği sona erdirmemek için ayrılığın sebebini araştırma gibi bir görev ve yetkisinin olmaması gerekir. Hâkim taraflara ancak nasihat edebilir. Çünkü evlilik aynı zamanda kendine göre mahremiyetler içeren, ancak karşılıklı sevgi, saygı ve anlayışla yürüyen bir birlikteliktir. Eşlerin kendi menfaatlerini ve kayıplarını göz önünde bulundurarak kararlarını kendilerinin vermesi, başkasının onlar hakkında karar vermesinden daha uygundur. Varsa

¹⁷⁰ RGM 08.06.1430 (01.06.2009) tarih ve 191.5 sayılı belge. Bu çalışma sadece mehri ile ilgili olduğundan uygulamaya kısaca işaret edilmekle yetinip söz konusu durumda hâkimin evlilik akdini bu şekilde feshetme yetkisinin bulunup bulunmadığını, konuyla ilgili alt mahkemelerin kararlarını ve Yüksek Mahkemenin (el-Mahkemetü'l-ulyâ) ilkesel kararını inşaallah başka bir araştırmada incelemeye çalışacağım.

¹⁷¹ Türk Medeni Kanunu, md. 166-170.

çocuklar ile ilgili meseleler ayrı değerlendirilmelidir. Hâkim ancak eşler arasında bir çekişme olduğunda devreye girmelidir. Bu bakımdan evlilik birliğinin sona erdirilebilmesi için belli bir süre devam etmiş olmasının veya evliliğin tarafların kararıyla değil de ancak hâkim kararıyla sona erdirilebileceğinin kanunen şart koşulmasının doğru bir yaklaşım olmadığı söylenebilir.

Evlilik akdinin ciddiyetinin korunması, kocanın hanımına değer vermesi, yeni evlendiği eşini kolayca hatta henüz halvet veya zıfaf gerçekleşmeden boşamaması ya da kadının akdi feshettirmemesi için taraflar arasında iç denge unsurlarının bulunması daha uygun görünmektedir. Suudi Arabistan'da da uygulanan İslâm hukukunda bu dengeyi sağlayan unsurlardan birinin mehir olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü henüz halvet veya zıfaf gerçekleşmeden bile boşama vakalarında kocanın eşine taraflar arasında belirlenen mehrin yarısını; henüz mehir belirlenmemişse mut'a vermesi gerekmektedir. Bu durumda, kadın, evliliği feshettirmek istediğinde de mehir alacağından tamamen mahrum kalmaktadır. Böylece taraflar arasında boşama/boşanma bakımından bir iç denge oluşturulmuştur. Mehri düşük veya yüksek tutarak evlenmeyi, boşamayı ve boşanmayı kolaylaştırma ya da zorlaştırma bakımından bu dengeyi taraflar kendileri ayarlamaktadırlar.

Sonuç

Suudi Arabistan toplumunda sosyal bir olgu olan mehir vermenin ve almanın âile hayatında sadece bir örf âdetten ibaret olmadığı, hukukî bir yönünün bulunduğu, taraflar arasında çekişme meydana geldiğinde çekişmeyi sona erdirmek için fetvaya ve yargı kararına dayanak teşkil ettiği, ilgili hükümlerin devlet yaptırımıyla uygulandığı görülmektedir. Müftülerin ve hâkimlerin mehir konusunda nasların yanında Hanbelî mezhebi birikimini esas aldığı söylenebilir. Mehir alacaklarına dair hak sahiplerinin özellikle de kadınların, haklarını çoğu kere avukata dahi ihtiyaç duymadan rahatlıkla mahkemeye başvurarak almaya çalıştıkları müşahede edilmektedir.

Aile birliğinin oluşmasında, devamlılığında ve sona ermesinde mehir önemli bir rol oynamaktadır. Mehrin, gelini veya babasını mal sahibi yaparak onların sadece mutluluğunu artıran bir vesile değil; aile yapısında eşler arasında boşama, boşanma, aile reisliği, ayrıldıktan sonra kadının geçiminde kolaylık sağlaması gibi

hususlarda sorumluluklar, haklar, yetkiler ve kazanımlar bakımından önemli bir denge aracı olduğu anlaşılmaktadır. Taraflar bu dengeyi mehri düşük veya yüksek tutarak, onun vadeli veya peşin verilmesini ya da para, mal ve hizmet şeklinde ödenmesini kararlaştırarak kendileri ayarlamaya çalışmaktadırlar. Kendi şartlarını göz önünde bulundurarak evlilikteki bu dengeyi evlenirken tarafların kendilerinin kararlaştırmaları, evliliği sona erdirirken öncelikle kendi kararlarıyla sona erdirmeleri; ancak çekişmeli hallerde mahkemeye müracaat etmeleri adaletli bir sistem sayılabilir.

Mehri kadının ekonomik bağımsızlığını kazanamadığı veya ilkel toplumlarda var olabilen bir uygulama olarak görmek doğru değildir. Kanunen mehir verme zorunluluğunun bulunmadığı bir toplumda kadın kocasından ve velisinden ekonomik bağımsızlığını kazanmış, kendi geçimini kendi çalışmasıyla sağlamış, kanunen karı koca, yetki bakımından eşit kabul edilmiş ve herhangi bir maddî kaybı olmadan her birinin tek taraflı boşama yetkisi olmuş olsa, bu yetkiyi dengeleyecek bir unsur bulunmadığından adâletsiz bir durum ortaya çıkabilir. Evlilik kurumu da akrabalık bağları da büyük oranda ciddiyetini kaybedebilir.

Söz konusu durumda taraflara boşanma yetkisi vermeyip evliliğin tarafların iradeleriyle değil de hâkimin kararıyla sona ereceği bir sistem de âdil görünmemektedir. Her şeyden önce evliliğin kendine özel mahremiyetleri ve bazı olayları ispat zorluğu vardır. Hâkimin delilsiz ve ispatsız hüküm veremeyeceği bir sistemde evliliği sona erdirmek için her durumda tarafların mahkemeye çıkmasını istemek, evliliğin bu özelliklerini kavramamak demektir. Davacının davasını ispat edemediği, fakat evlilik birliğinin de fiilen yürümediği anlaşılan bir durumda hâkim eşler arasındaki adâleti sağlamak için neye göre hüküm verecektir? Ayrıca tarafların kendi iradeleriyle oluşturdukları evlilik birliğinin sona ermesinde onların iradelerinin dikkate alınmaması onlar üzerinde bir vesayet oluşturulması demektir ki bu, insan onuruna yakışmamaktadır. Onun için hâkimin ancak taraflar arasında bir çekişme olduğunda devreye girmesi daha doğru ve âdil bir sistemdir.

İşte, tarafların gerek kendi iradeleriyle evliliği sona erdirmesinde gerekse çekişmeli durumlarda evliliğin zikredilen özellikleri sebebiyle davacı eş, davasını ispat etse de edemese de, hâkimin vereceği kararda eşler arasındaki adâleti sağlamada mehir önemli bir denge işlevi gördüğünden evlenirken erkeğin mehir

verme zorunluluğuna gereken önemi göstermek gerekir. Onun için aile birliğinin kuruluşu, devamı, sona ermesi, akrabalık bağlarının canlı tutulması, tarafların hak ve sorumlulukları bakımından farklı dengelerden ve değerlerden hareket eden hukuk sistemlerinin İslâm hukukundaki mehir etrafında oluşan hükümleri gözden geçirmeleri faydalı olacaktır.

Kaynakça

Akgündüz, Ahmet. "Başlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 131-133. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

Aksoy, Mustafa. "Başlık ve Mehir Kavramları Üstüne Bir Deneme". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 73 (1991): 87-90.

Algül, Ayşe Betül. "Semavî Dinlerde Mehir". Ed. Mustafa Yiğitoğlu. 1. *Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*. Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2018. 114-124.

Aydın, M. Âkif. "Mehir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 389-391. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2003.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1423/2002.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *er-Ravzu'l-mürbi' şerh-u Zâdi'l-müstakni'*. Müessesetü'r-risâle, ts.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *Keşşâfu'l-kına' ani'l-İkna'*. Riyad: Suudi Arabistan Adalet Bakanlığı Yayınları, 1421/2000.

Cin, Halil. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1974.

Cüveyr, İbrahim b. Mübârek. *Teahhuru's-şebâbi'l-câmiî fi'z-zevâc*. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1416/1995.

Ebhâsü Hey'eti Kibârî'l-Ulemâ bi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye. 5. Baskı. Riyad: er-Riâsetü'l-Âmme li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ, 1434/2013.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. Tlk. Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-maârif, 1424.

Fetâva'l-Lecneti'd-Dâime li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ. Cem ve Tert. Ahmed b. Abdürrazzâk ed-Düveyş. Riyad: Dâru'l-müeyyed - Dâru'l-âsıme, 1424.

Fevzân, Sâlih b. Fevzân b. Abdullah el-Fevzân. *el-Mulahhasu'l-fikhî*. 2. Baskı. Riyad: er-Riâsetü'l-Âmme li'l-Buhûsî'l-İlmiyye ve'l-İftâ, 1430/2009.

Futûhî, İbnü'n-Neccâr Ahmed b. Abdülaziz. *Münthe'e'l-irâdât* (Buhûtî'nin şerhi ile birlikte). Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Müessesetü'r-risâle, 1421/2000.

Gezer, Arif. "Hz. Peygamber Dönemi Mehir Uygulaması ile Günümüz Mehir Uygulamasının Karşılaştırılması". *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2017): 55-72.

Haccâvî, Ebu'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ. *el-İknâ' li tâlibi'l-intifâ'*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Riyad: Dâratü'l-Melik Abdülaziz, 1423/2002.

Halil b. İshâk el-Cündî. *et-Tavzîh fi şerhu'l-Muhtasari'l-fer'î li'bni'l-Hâcib*. Kahire: Merkez Necibuevî, 1429/2008.

Hattâb Ruaynî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman. *Mevâhibü'l-celîl li şerh-i Muhtasari Halîl*. Dâru âlemi'l-kütüb, ts.

Hudayrî, Hamed b. Abdülaziz el-Hudayrî. "el-İcrââtü'l-kadâiyye fi'l-müşkilâtü'z-zevciyye". *Mecelletü'l-adl* 45 (1431): 123-168.

Hukûk-ı Âile Kararnâmesi. *Cerîde-i ilmiyye* 34 (İstanbul: 1336/1917): 986-1022.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz. Riyad: Dâru âlemi'l-kütüb, 1423/2003.

İbn Bâz, Abdülaziz b. Abdullah b. Abdurrahman b. Bâz. *Mecmûu fetâvâ ve makâlat mütenevvî'a*. Cem ve Tert. Muhammed b. Sa'd eş-Şüvey'ır. Riyad: Riâsetü İdâratü'l-Buhûsî'l-İlmiyye ve'l-İftâ, 1425/2004.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî ve Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Riyad: Dâru Âlemi'l-kütüb, 1417/1997.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî. *Sünenü İbn Mâce*. Tlk. Nâsiruddîn el-Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-ma'ârif, 1417.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. (İbn Âbidîn'in *Minhatü'l-hâlik ale'l-Bahri'r-râik* adlı hâşiyesiyle birlikte). Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1418/1997.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed. *Mecmû-u fetâvâ Şeyhülislâm İbn Teymiyye*. Cem ve tert. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. Medine: Mecmau'l-Melik Fehd, 1425/2004.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn. *el-Fetâva'l-kübrâ*. Thk. Muhammed Alâüddîn Ata ve Mustafa Abdülkâdir Ata. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1408/1987.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. Thk. Ali Muhammed Muavvaz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424/2003.

Kılınç, Ayşenur ve Ahmet Kılınç. "Mehrin Türk Pozitif Hukuk Açısından Yeniden Değerlendirilmesi Gerekliliği". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/1 (2019): 103-118.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye (Açıklamalı). Metni ve Açıklamaları kontrol eden. Ali Himmet Berki. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1985.

Mecmûatü'l-ahkâmi'l-kadâiyye li-âm 1434. Riyad: Suudi Arabistan Adalet Bakanlığı, 1436.

Merdâvî, Alâüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Süleyman b. Ahmed. *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râic mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. Thk. Ebû Abdullah Muhammed Hasen İsmâil. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1418/1997.

Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye - Dâru'l-fikri'l-Arabî, ts.

Muhammed b. İbrahim b. Abdüllatif Âlişseyh. *Fetâvâ ve resâilü Semâhati's-Şeyh Muhammed b. İbrahim b. Abdüllatif Âlişseyh*. Cem ve tert. Muhammed b. Abdurrahman b. Kâsım. Mekke: Matbaatü'l-hukûme, 1399.

Müdevvenetü'l-ahkâmi'l-kadâiyye. Riyad: Suudi Arabistan Adalet Bakanlığı, 1428/2007.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye, 1412/1991.

Pürselim-Arning, Hatice Selin. "Türk ve Alman Milletlerarası Özel Hukuklarında Mehir Kavramının Vasıflandırılması". *Public and Private International Law Bulletin* 33/2 (2013): 137-151.

Riyad Gazetesi, "Kabiletü Âl-i Kırâd tühaddid tekâlifî'z-zevâc". Erişim: 20 Nisan 2009. <http://www.alriyadh.com/2009/04/24/article424571.html>.

Riyad Gazetesi, "Silâhu'l-mer'e fî vecih't-talâk". Erişim: 24 Şubat 2010. <http://www.alriyadh.com/2010/02/24/article501151.html>.

Riyad Gazetesi, "Tahdîdü'l-mehr bi-hamsîn elf li'l-bikr ve selâsîn li's-seyib". Erişim: 10 Nisan 2019. <http://www.alriyadh.com/1074296>.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti elfâz'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1418/1997.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. Thk. Şuayb el-Arnâvut. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1415/1994.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevra. *Sünenü't-Tirmizî*. Tlk. Nâsiruddîn el-Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-maârif, 1417.

Türk Medeni Kanunu.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>. (erişim: 25 Temmuz, 2019).

Türkdoğan, Orhan. "Başlık Geleneği ve Sosyolojik Açıklaması". *Türk Aile Ansiklopedisi*. 1: 168-180. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.

Ukaz Gazetesi, "et-Tuvâl: Tahdîdü mehri'l-bikr bi-60 elf, ve's-seyyib 30 elf". Erişim: 10 Nisan 2019. <https://www.okaz.com.sa/article/1506390>.

Vatan Gazetesi, "Mehru'l-mer'e min 10 melâyîn ilâ nusf riyal". Erişim: 10 Nisan 2019. <http://www.alwatan.com.sa/article/270667>.

Yargı, Mehmet Ali. "Bedel Karşılığında Boşanma ve Muhâlea Uygulamaları: Suudi Arabistan'da Bir İnceleme". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (2012/1): 141-172.

Yargı, Mehmet Ali. "el-İcrâât fî inhâi hâlâti't-talâki's-selâs dirâse meydâniyye fî Mahkemeti'l-Ahvâli'-Şahsiyye bi'r-Riyad". *Mecelletü'l-adl* 55 (Receb 1433): 77-120.

Yargı, Mehmet Ali. "et-Tatbikâtü'l-kadâiyye li't-tahkîm 'inde's-şikâk beyne'z-zevceyn min hılâli's-sukûk ve'z-zubût fi'l-Mahkemeti'l-âmmeh bi'r-Riyad". *Mecelletü'l-Hicâz 14* (2016): 93-132.

Yargı, Mehmet Ali. "Suudi Arabistan'da Mezhebe Bağlılık Resmî Uygulamalar Çerçevesinde Bir İnceleme". Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (Karaman, 25-27 Mart 2016). Ed. Halit Çalış, Ali Bayer ve Duran Ali Yıldırım, 121-147. Konya: Sebat Ofset, 2016.

Yargı, Mehmet Ali. Suudi Arabistan'ın Yargı Sistemi. 2. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.